

EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS
COUR EUROPÉENNE DES DROITS DE L'HOMME

WIELKA IZBA

SPRAWA MURRAY PRZECIWKO HOLANDII

(Skarga nr 10511/10)

WYROK

STRASBURG

26 kwietnia 2016 r.

Wyrok może podlegać korekcie wydawniczej.

W sprawie Murray przeciwko Holandii,

Europejski Trybunał Praw Człowieka, zasiadając jako Wielka Izba w składzie:

Guido Raimondi, *Przewodniczący*,
Dean Spielmann,
András Sajó,
Işıl Karakaş,
Angelika Nußberger,
Khanlar Hajiyev,
Nebojša Vučinić,
Ganna Yudkivska,
Julia Laffranque,
Paulo Pinto de Albuquerque,
Erik Møse,
André Potocki,
Paul Mahoney,
Johannes Silvis,
Valeriu Griţco,
Faris Vehabović,
Jon Fridrik Kjølbro, *sędziowie*,

i Johan Callewaert, *Zastępca Kanclerza Wielkiej Izby*,

obradując na posiedzeniu niejawnym w dniu 14 stycznia 2015 r. oraz w dniu 4 lutego 2016 r.,

wydaje następujący wyrok, który został przyjęty w tym dniu:

POSTĘPOWANIE

1. Sprawa wywodzi się ze skargi (nr 10511/10) przeciwko Holandii, wniesionej do Trybunału w dniu 22 lutego 2010 r. na podstawie art. 34 Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności („Konwencji”) przez obywatela Holandii – Jamesa Cliftona Murraya („skarżącego”). Skarżący zmarł w dniu 26 listopada 2014 r. W dniu 6 grudnia 2014 r. jego syn, Johnny Francis van Heyningen, oraz siostra, Altagracia Murray, wyrazili zamiar dalszego prowadzenia sprawy przed Trybunałem.

2. Skarżący był reprezentowany przez C. Reijntjes-Wendenburg, prawnika praktykującego w Maastricht. Rząd Holandii („Rząd”) był reprezentowany przez swojego pełnomocnika, R.A.A. Böckera z Ministerstwa Spraw Zagranicznych.

3. Skarżący początkowo zarzucał, że wymierzona mu kara dożywotniego pozbawienia wolności nie podlegała *de jure* ani *de facto* możliwości skrócenia, co naruszało art. 3 Konwencji. Powołując się na to samo postanowienie, skarżący podnosił również kwestię warunków pozbawienia

wolności w zakładach karnych na Curaçao i Arubie, a mianowicie stanu budynków zakładu karnego oraz braku odrębnego systemu dla więźniów skazanych na karę dożywotniego pozbawienia wolności. Twierdził również, że nie objęto go rygiorem, który wpływałby korzystnie na jego stan psychiczny, co stanowiło kolejne naruszenie art. 3. W dniu 2 listopada 2012 r., w następstwie zakończenia oceny możliwości warunkowego przedterminowego zwolnienia z kary dożywotniego pozbawienia wolności (zob. par. 4 i 31–32 poniżej), skarżący rozszerzył skargę wnoszoną na podstawie art. 3 dotyczącą rzekomego braku możliwości obniżenia kary dożywotniego pozbawienia wolności, twierdząc, że nawet gdyby stworzono możliwość zwolnienia *de jure, de facto* nie miał perspektyw na zwolnienie, ponieważ nigdy nie został poddany leczeniu psychiatrycznemu, zatem ryzyko recydywy byłoby nadal uważane za zbyt wysokie.

4. Skargę przypisano Sekcji Trzeciej Trybunału (Reguła 52 § 1 Regulaminu Trybunału). W dniu 15 kwietnia 2011 r. skarga została zakomunikowana Rządowi. W dniu 29 listopada 2011 r. rozpatrzenie sprawy odroczone w oczekiwaniu na okresowa ocenę wymierzonej skarżącemu kary dożywotniego pozbawienia wolności (zob. par. 31–32 poniżej), a następnie wznowiono postępowanie w dniu 19 listopada 2013 r. W dniu 10 grudnia 2013 r. Izba w składzie: Josep Casadevall, przewodniczący, Alvina Gyulumyan, Corneliu Bîrsan, Ján Šikuta, Nona Tsotsoria, Kristina Pardalos, Johannes Silvis, sędziowie, a także Santiago Quesada, Kanclerz Sekcji, obradując na posiedzeniu niejawnym, wydali wyrok. Izba orzekła jednogłośnie, że skargę na podstawie art. 3 Konwencji w przedmiocie braku środków zabezpieczających przed przemocą ze strony innych więźniów, skargi na podstawie art. 5 ust. 1 i 4 oraz art. 6 i art. 13, a także skargę w przedmiocie sprzeczności z prawem międzynarodowym dalszego stosowania prawa Curaçao do pozbawienia wolności skarżącego na Arubie należy uznać za niedopuszczalne. Jednogłośnie uznała też za dopuszczalne pozostałe skargi na podstawie art. 3 i orzekła, że nie doszło do naruszenia tego postanowienia w związku z karą dożywotniego pozbawienia wolności ani też nie doszło do naruszenia w związku z warunkami w zakładzie karnym.

5. W piśmie z dnia 5 marca 2014 r. skarżący wniósł o przekazanie sprawy do Wielkiej Izby zgodnie z art. 43 Konwencji. W dniu 14 kwietnia 2014 r. Panel Wielkiej Izby uwzględnił wniosek.

6. Skład Wielkiej Izby określono zgodnie z art. 26 ust. 4 i 5 Konwencji oraz Regułą 24 Regulaminu Trybunału. Zarówno skarżący, jak i Rząd przedstawili uwagi na piśmie (Reguła 59 § 1).

7. Rozprawa publiczna odbyła się w Budynku Praw Człowieka w Strasburgu w dniu 14 stycznia 2015 r. (Reguła 59 § 3).

Przed Trybunałem stawili się:

a) *ze strony Rządu*

R.A.A. BÖCKER, Ministerstwo Spraw Zagranicznych *pełnomocnik*,
M. KUIJER, Ministerstwo Bezpieczeństwa i Sprawiedliwości,
A. VAN DER SCHANS, prokurator krajowy, Prokuratura Curaçao
doradcy;

b) *ze strony skarżącego*

C. REIJNTJES-WENDENBURG, *adwokat*,
prof. J. REIJNTJES, *doradca*.

Trybunał wysłuchał stanowisk p. Reijntjes-Wendenburg i p. Böckera oraz ich odpowiedzi, jak również odpowiedzi prof. Reijntjesa i p. Kuijera na pytania zadawane przez sędziów.

FAKTY

I. OKOLICZNOŚCI SPRAWY

8. Skarżący urodził się w 1953 r. na wyspie Aruba. W 2013 r., podczas gdy odbywał karę dożywotniego pozbawienia wolności, zdiagnozowano u niego nieuleczalny nowotwór złośliwy. We wrześniu 2013 r. został przeniesiony z zakładu karnego do domu opieki na Curaçao. W dniu 31 marca 2014 r. został ułaskawiony, co wiązało się z natychmiastowym zwolnieniem z zakładu karnego. Wrócił na Arubę, gdzie zmarł w dniu 26 listopada 2014 r.

A. Kontekst konstytucyjny

9. W czasie, gdy skarżącego skazywano i wymierzano mu karę, Królestwo Holandii składało się z Holandii (Królestwa w Europie) oraz Antyli Holenderskich (do których należały wyspy Aruba, Bonaire, Curaçao, Sint Maarten, Sint Eustatius i Saba). Monarcha (wówczas Królowa) był reprezentowany na Antylach Holenderskich przez Gubernatora. W 1986 r. Aruba stała się autonomicznym „krajem” (*landem*) w obrębie Królestwa i zyskała własnego Gubernatora. Od dnia 10 października 2010 r. Antyle Holenderskie to jedynie zbiorowa nazwa sześciu wysp na Morzu Karaibskim należących do Królestwa Holandii. Królestwo składa się obecnie z czterech autonomicznych krajów: Holandii (tj. Królestwa w Europie), Aruby, Curaçao i Sint Maarten, natomiast Bonaire, Sint Eustatius i Saba to specjalne gminy Holandii. Każda z trzech wysp-krajów (Aruba, Curaçao i Sint Maarten) ma swojego Gubernatora.

10. Poszczególne kraje Królestwa mają własne systemy prawne, które mogą się od siebie różnić.

11. Wspólny Trybunał Sprawiedliwości Antyli Holenderskich, który w 1980 r. orzekł wobec skarżącego karę dożywotniego pozbawienia wolności, w 1986 r. został przekształcony we Wspólny Trybunał Sprawiedliwości Antyli Holenderskich i Aruby, a obecnie nazywa się Wspólnym Trybunałem Sprawiedliwości Aruby, Curaçao, Sint Maarten oraz Bonaire, Sint Eustatius i Saby. Dla ułatwienia w dalszej części zwany będzie „Wspólnym Trybunałem Sprawiedliwości”.

B. Wyrok skazujący skarżącego

12. W dniu 31 października 1979 r. Sąd Pierwszej Instancji (*Gerecht in Eerste Aanleg*) Antyli Holenderskich uznał skarżącego winnym zabójstwa kwalifikowanego sześćioletniej dziewczynki na wyspie Curaçao. W wyroku Sądu Pierwszej Instancji znalazło się podsumowanie opinii psychiatry sporządzonej na wniosek prokuratora (*Officier van Justitie*). Wnioski, do których doszedł psychiatra, podsumowano w wyroku następującymi słowami (wnioski i zalecenia z opinii psychiatry przedstawiono w całości w par. 33 poniżej):

„[...] że oskarżony cierpi na zaburzenie psychiczne, w szczególności bardzo ograniczony rozwój zdolności umysłowych [...] Mając na uwadze powyższe, oskarżony powinien być uznany za osobę o ograniczonej zdolności do ponoszenia odpowiedzialności karnej (*verminderd toerekeningsvatbaar*), jednak mimo to powinien zostać zasadniczo pociągnięty za swoje czyny do odpowiedzialności karnej. Zauważa się w szczególności, że oskarżony nie może być uznawany za osobę chorą psychicznie przed popełnieniem przestępstwa, w trakcie lub po jego popełnieniu [...] Chociaż oskarżony jest zdolny do popełnienia w przyszłości podobnego czynu, nie jest konieczne kierowanie go do zwykłego szpitala psychiatrycznego (*krankzinnigengesticht*), lecz powinien zostać umieszczony w zamkniętym zakładzie leczniczym dla osób o osobowości psychopatycznej (*psychopatenasiel*), by przejść długotrwałe leczenie pod ścisłym nadzorem. Na Curaçao istnieje jedynie wybór między zakładem karnym a państwowym (zwykłym) szpitalem psychiatrycznym (*Landspsychiatrisch Ziekenhuis*). Mając na uwadze, że ryzyko recydywy na ten moment jest bardzo duże, nawet jeżeli leczenie ewentualnie zaczęłoby się niezwłocznie, oraz że – w rezultacie – kluczowe znaczenie ma intensywny nadzór (niemożliwy do zapewnienia w państwowym szpitalu psychiatrycznym), a także fakt, że oskarżony nie jest uznany w rozumieniu prawa za niepoczytalnego dla celów odpowiedzialności karnej, zdecydowanie nie zaleca się umieszczenia go w państwowym szpitalu psychiatrycznym. Jedynym rozwiązaniem, jakie pozostaje, jest odbycie kary w zakładzie karnym (przeniesienie do zamkniętego zakładu leczniczego w Holandii nie jest możliwe ze względu na ograniczony poziom inteligencji oskarżonego i niedostateczną zdolność do werbalnego wyrażania się). Zdecydowanie zaleca się, aby – o ile będzie to możliwe w warunkach więziennych – podjąć próbę ukształtowania silniejszej struktury osobowości oskarżonego, by zapobiec recydywie w przyszłości”.

13. Sąd Pierwszej Instancji uznał, że kara dożywotniego pozbawienia wolności, której domagał się prokurator, będzie karą słuszną wyłącznie wówczas, gdy od początku zostanie uznane, że stan skarżącego nie daje szans na poprawę. Ponieważ sąd stwierdził, że nie sposób wywnioskować tego z opinii psychiatry, wymierzył skarżącemu karę dwudziestu lat pozbawienia wolności.

14. Zarówno skarżący, jak i prokuratura (*Openbaar Ministerie*) wnieśli apelację od wyroku Sądu Pierwszej Instancji.

15. W dniu 11 marca 1980 r. Wspólny Trybunał Sprawiedliwości Antyli Holenderskich uchylił wyrok Sądu Pierwszej Instancji. Skazał skarżącego za zabójstwo kwalifikowane, uznając za dowiedzione, iż skarżący umyślnie i z premedytacją odebrał życie sześciolatniej dziewczynce. Sąd orzekł, że zamiar i decyzja o zabójstwie powstały u oskarżonego po spokojnym namyśle i rozważaniach, a w celu realizacji tego zamiaru skarżący wielokrotnie zadał jej ciosy nożem, wskutek czego poniosła śmierć. Skarżący zabił dziecko, które było siostrzenicą jego byłej dziewczyny, w odwecie za to, że wspomniana dziewczyna zakończyła ich związek. Wspólny Trybunał Sprawiedliwości orzekł wobec skarżącego karę dożywotniego pozbawienia wolności. W związku z powyższym przywołał on część opinii psychiatry podsumowaną w wyroku Sądu Pierwszej Instancji (zob. par. 12 powyżej) i ponadto orzekł między innymi, iż:

„Mając na uwadze, że w świetle ustaleń psychiatry, które sąd akceptuje i przyjmuje jako własne, a w szczególności faktu, iż ryzyko recydywy jest bardzo wysokie, interes ochrony społeczeństwa przed taką recydywą powinien w ocenie sądu mieć tu największą wagę, zważywszy na osobowość oskarżonego;

Mając na uwadze, iż – jakkolwiek jest to godne ubolewania – na Antylach Holenderskich nie ma możliwości orzeczenia kary pozbawienia wolności w warunkach szpitalnych (*terbeschikkingstelling met bevel tot verpleging van overheidswege*) w celu osadzenia osoby w zamkniętym zakładzie leczniczym, co byłoby w tej sytuacji najbardziej stosownym środkiem; że umieszczenie w zamkniętym zakładzie leczniczym w Holandii w podobnych przypadkach w przeszłości okazywało się działaniem niepraktycznym, o czym sąd wie *ex officio*, a w niniejszej sprawie rozwiązanie takie zostało uznane przez psychiatrę za niemożliwe ze względu na ograniczony poziom inteligencji oskarżonego i niedostateczną zdolność werbalnego wyrażania się;

Mając na uwadze, że w niniejszej sprawie, nie ma sposobu, aby wspomniany przeważający interes mógł być odpowiednio chroniony w tych krajach inaczej niż przez wymierzenie kary, która uniemożliwi oskarżonemu powrót do społeczeństwa, a zatem jedynie kara dożywotniego pozbawienia wolności kwalifikuje się jako odpowiednia;

Mając na uwadze, że Trybunał ma świadomość, że wyrok ten – co do zasady – nie daje oskarżonemu żadnej perspektywy na powrót pewnego dnia do społeczeństwa w roli wolnego człowieka, co prawdopodobnie uczyni karę trudniejszą do zniesienia dla skarżącego niż ograniczone w czasie pozbawienie wolności, co jednak w opinii sądu nie powinno prowadzić do poświęcenia wspomnianych wcześniej interesów, którym – jak zaznaczono powyżej – należy przypisać największą wagę.

[...]

[...] orzeka wobec oskarżonego karę dożywotniego pozbawienia wolności;

[...]”.

16. W dniu 25 listopada 1980 r. Sąd Najwyższy (*Hoge Raad*) oddalił kasację skarżącego od wyroku Wspólnego Trybunału Sprawiedliwości.

17. W dniu 24 listopada 1981 r. skarżący wniósł do Wspólnego Trybunału Sprawiedliwości o rewizję, lecz wniosek oddalono w dniu 6 kwietnia 1982 r.

C. Pozbawienie wolności skarżącego

18. Skarżący odbył pierwsze dziewiętnaście lat kary w zakładzie karnym Koraal Specht (który w późniejszym czasie przemianowano na Bon Futuro, a obecnie nosi nazwę *Sentro di Dentenshon e Korrekshon Korsou* lub SDKK) w Curaçao. Zakład karny od 1990 r. posiada specjalny oddział dla skazanych wykazujących oznaki choroby psychicznej lub poważnych zaburzeń behawioralnych, tzw. Oddział Obserwacji dla Celów Medycyny Sądowej i Pomocy Psychologicznej (*Forensische Observatie en Begeleidings Afdeling* – “FOBA”). FOBA dzieli się na dwie odrębne sekcje – jedną służącą do obserwacji, a drugą – do leczenia. Chociaż skarżący zauważył, że spędził pewien czas w sekcji obserwacyjnej, Rząd stwierdził podczas rozprawy przed Wielką Izbą w dniu 14 stycznia 2015 r., że skarżący, podczas gdy był osadzony w Curaçao, nie był umieszczony w żadnym z tych oddziałów.

19. W ciągu pierwszych trzynastu lat przebywania skarżącego w zakładzie karnym dochodziło do incydentów: bójek, wymuszeń, stosowania środków odurzających itp., z których część prowadziła do umieszczenia go w izolatce.

20. W dniu 1 grudnia 1999 r. skarżący został przeniesiony do placówki *Korrekctie Instituut Aruba* („KIA” – znanej też pod nazwą *Instituto Coreccional Nacional* lub „ICN”) na Arubie, co nastąpiło po wielokrotnych wnioskach w tej sprawie składanych począwszy od 1985 r., a uzasadnianych chęcią pozostawania bliżej rodziny. Jednocześnie odpowiedzialność za wykonanie wyroku wydanego wobec skarżącego przejęły od organów Antyli Holenderskich organy Aruby. Na mocy umowy z dnia 1 grudnia 1999 r. Minister Sprawiedliwości Curaçao, zastrzegł jednak, że przeniesienie odbędzie się warunkowo, określając przy tym, że wszelkie środki dotyczące zwolnienia skarżącego z zakładu karnego (np. ułaskawienie, skrócenie kary, tymczasowe zwolnienie) będą wymagały zgody Prokuratury Curaçao.

D. Wnioski o ułaskawienie

21. W trakcie osadzenia w zakładzie karnym skarżący bez powodzenia wielokrotnie wnioskował o ułaskawienie; trudno określić konkretną liczbę wniosków, ponieważ akta nie są kompletne ze względu na upływ czasu. Z

informacji i dokumentów zawartych w aktach Trybunału można ustalić zdarzenia opisane poniżej.

22. W piśmie z dnia 26 kwietnia 1982 r. skarżący wniósł do Ministra Sprawiedliwości Curaçao o kontrolę wyroku orzekającego wobec niego karę dożywotniego pozbawienia wolności oraz o złagodzenie kary. Podnosił, że zakład karny, w którym przebywa, nie oferuje żadnego programu edukacyjnego lub zawodowego, którzy umożliwiłby mu rozwój osobisty i umysłowy, podczas gdy frustracja i rozczarowanie izolacją i porzuceniem powoduje u niego niepokój psychiczny, który z pewnością doprowadzi go na skraj choroby psychicznej. Wniosek ten został oddalony przez Gubernatora Antyli Holenderskich w dniu 9 sierpnia 1982 r., ponieważ nie było podstaw dla jego uwzględnienia.

23. Wniosek złożony w nieznaney dacie został oddalony w dniu 29 listopada 1983 r. Wygląda na to, że skarżący składał wnioski również w dniu 6 czerwca 1990 r., 11 kwietnia 1994 r. i 17 maja 1996 r., ale nie przekazano więcej informacji na ich temat.

24. Akta zawierają szereg dokumentów (zwanymi dalej „arkuszami konsultacyjnymi”), w których swoją opinię na temat wniosku mógł wpisać każdy z trzech sędziów, z którymi konsultowano się przed Wspólnym Trybunałem Sprawiedliwości i którzy przedstawiali swoją radę skierowaną do Gubernatora odnośnie do konkretnego wniosku o ułaskawienie. Jeden z sędziów, z którym konsultowano się w sprawie wniosku skarżącego o ułaskawienie z dnia 31 lipca 1997 r, w październiku 1997 r. napisał:

„[...] Z opinii psychiatrycznej załączonej do akt można wywnioskować, że ryzyko recydywy uznano za duże. Psychiatra uznał, że leczenie wnioskującego w zakładzie karnym jest wskazane, ale oczywiście nic z tego nie wynikło. Nadal uważam, że rzeczą nieodpowiedzialną byłoby ułaskawienie wnioskodawcy, który w międzyczasie osiągnął wiek 44 lat. [...]”.

Drugi sędzia w arkuszu konsultacyjnym, który uzgodnił z innym sędzią, napisał, że można zawnioskować o nową opinię psychiatryczną, która mogłaby być ważna na przyszłość, by móc monitorować rozwój skarżącego, a z biegiem czasu być może wydać pozytywne zalecenie w sprawie wniosku o ułaskawienie.

W piśmie z dnia 22 października 1997 r. Wspólny Trybunał Sprawiedliwości zalecił Gubernatorowi oddalenie wniosku o ułaskawienie, podnosząc, w istotnym dla sprawy zakresie, co następuje:

„[...] Z opinii psychiatrycznej załączonej do akt wynika, że wnioskujący ma bardzo nieodpowiednio rozwinięte zdolności umysłowe [...] We wspomnianej opinii psychiatrycznej uznano, że wnioskujący jest z całą pewnością zdolny do popełnienia tego samego przestępstwa lub zakłócenia porządku publicznego w inny sposób. Trybunał zauważa, że wnioskujący nie został poddany w zakładzie karnym żadnemu leczeniu (psychiatrycznemu), które miałyby na celu wzmocnienie jego struktury osobowości w celu zapobieżenia ponownemu popełnieniu czynu zabronionego w przyszłości.

Ponieważ przestępstwo popełnione przez wnioskującego głęboko wstrząsnęło porządkiem prawnym, ułaskawienie nie spotkałoby się ze zrozumieniem w społeczeństwie, nawet po tak długim czasie.

Mając na uwadze powyższe, sąd jest zdania, że na ten moment rzeczą nieodpowiedzialną byłoby ułaskawienie 44-letniego obecnie wnioskującego.

Prokuratura bezskutecznie próbowała doprowadzić do przeniesienia wnioskującego, zgodnie z jego życzeniem, do KIA na Arubie, mając na względzie, że mieszkają tam jego krewni. To życzenie wnioskującego należałoby teraz uwzględnić. Sąd przychyliła się zatem do tego zasadnego życzenia wnioskującego”.

Wniosek o ułaskawienie oddalono w dniu 20 listopada 1997 r.

25. W dniu 30 stycznia 2002 r. pełniący obowiązki Gubernatora Antyli Holenderskich oddalił wniosek skarżącego z dnia (prawdopodobnie) 14 sierpnia 2001 r. o złagodzenie wymiaru kary poprzez ułaskawienie, uznając, że nie przedstawiono żadnych faktów ani okoliczności uzasadniających takie działanie ani też takie fakty lub okoliczności nie wyszły na jaw.

26. W dniu 26 stycznia 2004 r. Prokurator Krajowy Antyli Holenderskich skierował do Wspólnego Trybunału Sprawiedliwości, w zakresie istotnym dla sprawy, następujące stanowisko w związku z wnioskiem skarżącego o ułaskawienie z dnia 27 października 2003 r.:

„[...] Opinia Prokuratury nie uległa zmianie. Przed popełnieniem przestępstwa podejrzany [*sic*] był już skazany za gwałt na innej dziewczynce i orzeczono wobec niego karę pozbawienia wolności. Wyrok ten nie odniósł w przypadku wnioskodawcy skutku zapobiegawczego. Wnioskodawca był poddany szeroko zakrojonym badaniom w związku z popełnionym przestępstwem, a rozległy raport zawiera podaną wprost informację o ryzyku recydywy. Nic nie wskazuje na to, by okoliczności uległy zmianie.

[...] Ułaskawienie ze względów humanitarnych, nawet jeżeli uznać, że takowe istnieją (*quod non*), nie spotkałoby się ze zrozumieniem społeczeństwa ani nie byłoby, w mojej ocenie, zaakceptowane. Względy humanitarne mogą być podstawą przeniesienia wnioskującego do KIA. Z mojej perspektywy jest to wystarczające”.

Jeden z sędziów Wspólnego Trybunału Sprawiedliwości, zgadzając się z negatywną opinią Prokuratora Krajowego, napisał w arkuszu konsultacyjnym, co następuje:

„W pewnym momencie nadejdzie jednak chwila, gdy litość przeważy nad prawem. Ten moment jeszcze nie nadszedł, ale może nadejść za dziesięć lub dwadzieścia lat”.

Wspólny Trybunał Sprawiedliwości wydał zalecenie, by wniosek skarżącego oddalić ze względów wskazanych w opinii Prokuratora Krajowego z dnia 26 stycznia 2004 r.

27. Prokurator Generalny w piśmie do Wspólnego Trybunału Sprawiedliwości z dnia 5 sierpnia 2004 r. zalecił, by sąd wydał negatywną opinię w sprawie wniosku o ułaskawienie złożonego w dniu 17 czerwca 2004 r. W istotnym zakresie podniósł, co następuje:

„[...] Mając na uwadze treść wniosku o ułaskawienie oraz przeprowadzony wywiad, który transmitowano w ostatnim czasie w telewizji, w mojej ocenie jasnym jest, że

wnoszący nadal nie zdaje sobie sprawy z wagi demonicznego czynu, który popełnił w dniu 23 maja 1979 r. [...]

W wywiadzie [...] Murray miał czelność lekceważyć swój obrzydliwy czyn, mówiąc, że inni, których wypuszczano, popełniali poważniejsze przestępstwa. [...]

Wnoszący nigdy – ani podczas procesu, ani w trakcie odczytywania wyroku, ani we wspomnianym wywiadzie – nie okazał skruchy. [...]

Murray twierdzi, że przez ostatnie dwadzieścia dwa lata zachowywał się jak wzorowy więzień. Trudno o stwierdzenie dalsze od prawdy; przynajmniej jeżeli chodzi o okres pozbawienia wolności w tutejszym zakładzie karnym [tj. w Curaçao]. W tym okresie wnioskodawca wielokrotnie zachowywał się nieodpowiednio, między innymi stosując groźby, dopuszczając się kradzieży, wdając się w bójki z innymi osadzonymi, dopuszczając się „nieobyczajnych wybryków” z osobami trzecimi oraz usiłując otruć współwięźnia. [...]

Chociaż możliwe, że w ostatnim czasie zachowywał się dobrze, nie zmienia to faktu, że konsekwencji jego demonicznego czynu nie można będzie nigdy naprawić, a jednocześnie – jak wynika również z ostatnich reakcji społeczności – społeczeństwo pozostaje głęboko wstrząśnięte. Nasze społeczeństwo nie może podjąć ryzyka w stosunku do takiego psychopaty o morderczych skłonnościach. W interesie odpowiedniej ochrony naszej społeczności jest powstrzymanie powrotu wnoszącego do społeczności. W mojej opinii nie można wykluczyć, że ten postawny 51-letni mężczyzna o poważnych skłonnościach przestępczych [...], będący obecnie w sile wieku, nie popełni czynu zabronionego ponownie.

Wspomniany wywiad, jak również fakt, iż (choć wnioskodawca ma do tego prawo) po raz enty mówi się o nim jako o spełniającym warunki do złożenia wniosku o ułaskawienie, wywołały wielkie poruszenie w naszej społeczności. Zaniepokojeni obywatele, w tym krewni ofiary, żarliwie protestowali w mediach przeciwko ewentualnemu ułaskawieniu. [...]

Wyrażana od czasu do czasu opinia, że kara dożywotniego pozbawienia wolności w praktyce sprowadza się do kary od dwudziestu do dwudziestu pięciu lat, nie wynika z Kodeksu karnego i nie znajduje potwierdzenia w prawie. Taka praktyka nigdy nie była zamiarem ustawodawcy Antyli. [...]

Wniosek o ułaskawienie został oddalony przez Gubernatora w dniu 1 marca 2006 r. ze względu na to, iż nie przedstawiono faktów ani okoliczności uzasadniających ułaskawienie ani też nie powzięto wiedzy o takich faktach lub okolicznościach.

28. W piśmie z dnia 28 września 2007 r. Wspólny Trybunał Sprawiedliwości zalecił Gubernatorowi oddalenie wniosku o ułaskawienie złożonego przez skarżącego, ponieważ nie dostrzeżono żadnych okoliczności, których sąd procesowy nie wziął pod uwagę lub nie mógł być wziąć (dostatecznie) pod uwagę w czasie wydawania orzeczenia, a które – w razie gdyby były dostatecznie znane sądowi – skutkowałyby wymierzeniem innej kary lub wstrzymaniem się od wymierzenia kary. Nie uprawdopodobniono też tezy, iż wykonanie orzeczenia sądu procesowego lub jego dalsze wykonanie nie służyło w sposób zasadny żadnemu z celów, któremu ma służyć stosowanie prawa karnego.

Wniosek o ułaskawienie, którego dotyczyła powyższa opinia Wspólnego Trybunału Sprawiedliwości, został oddalony przez Gubernatora w dniu 16 stycznia 2008 r. ze względów przedstawionych w opinii.

29. W styczniu 2011 r. trzech sędziowie opiniujący wniosek o ułaskawienie złożony przez skarżącego w dniu 31 sierpnia 2010 r. zamieścili w arkuszu konsultacyjnym odpowiednio następujące adnotacje: „brak podstaw”, „oddalić” i „oddalić”.

30. W dniu 29 sierpnia 2013 r. skarżący wniósł o ułaskawienie ze względu na pogarszający się stan zdrowia. Kierownik departamentu pracy socjalnej zakładu karnego na Arubie przychylił się w swojej opinii do ułaskawienia, ponieważ pozwoliłoby to skarżącemu na godną śmierć w obecności rodziny. Postanowieniem z dnia 31 marca 2014 r. Gubernator Curaçao przychylił się do wniosku i zastosował wobec skarżącego prawo łaski (zob. par. 8 powyżej), darując karę dożywotniego pozbawienia wolności, ponieważ w zaistniałych okolicznościach wykonanie kary nie służyło już użytecznemu celowi.

E. Okresowy przegląd

31. W dniu 21 września 2012 r. Wspólny Trybunał Sprawiedliwości, poddając karę pozbawienia wolności skarżącego okresowemu przeglądowi przewidzianemu w art. 1:30 Kodeksu karnego Curaçao, który wszedł w życie 15 listopada 2011 r. (zob. par. 55–56 poniżej), postanowił, że kara izolacyjna skarżącego nadal służy zasadnemu celowi pomimo upływu trzydziestu trzech lat.

32. W postanowieniu Wspólnego Trybunału Sprawiedliwości w pierwszej kolejności opisano postępowanie przed tym sądem: rozprawy odbyły się w dniach 10 maja i 6 września 2012 r. i doszło podczas nich do wysłuchania skarżącego reprezentowanego przez adwokata. Wysłuchano też członka personelu zakładu karnego na Arubie oraz psychologa (M.V.), psychiatrę (G.E.M.) oraz krewnych ofiary i ich pełnomocnika. W postanowieniu przytoczono istotne fragmenty wyroku skazującego z dnia 11 marca 1980 r. oraz podsumowano ustalenia zawarte w raportach sporządzanych na temat skarżącego na potrzeby okresowego przeglądu (zob. par. 36–42 poniżej). W części zatytułowanej „Stanowisko krewnych ofiary” stwierdzono, co następuje:

„Krewni podczas rozprawy zaznaczyli, że nie zgadzają się z ewentualnym wypuszczeniem skazanego na wolność. Stwierdzili, że wiadomość o ewentualnym zwolnieniu spowodowała rozdrapanie starych ran, że odczuli psychiczne konsekwencje takiego stanu rzeczy oraz że boją się skazanego. Groził im w przeszłości i nie zauważyli oni u niego żadnych wyrzutów sumienia ani skruchy.

Pełnomocnik krewnych zauważył, że ryzyko recydywy jest dla nich nie do przyjęcia.

Do stanowiska krewnych odwołał się też sprawozdawca w raporcie sporządzonym przez Fundację ds. Zwolnień Warunkowych i Rehabilitacji Społecznej w Curaçao z

dnia 10 maja 2012 r. Sprawozdawca zauważa w pierwszej kolejności, że krewnym jak dotąd właściwie nie zapewniono pomocy psychologicznej ani wsparcia w pogodzeniu się ze stratą. Uznaje, że matka ofiary nadal zdaje się walczyć z problemami, z którymi sobie nie poradziła i o których ledwo mówi, a także, że ojciec wymaga profesjonalnej pomocy, by radzić sobie ze swoimi uczuciami. Krewni powiedzieli sprawozdawcy, że czują się niepewnie na samą myśl o zwolnieniu skazanego. Zauważyli ponadto, że od czasu zatrzymania skazanego do dnia dzisiejszego „żyją w więzieniu”, a to ma negatywne konsekwencje dla ich pozostałych dzieci. Fundacja ds. Zwolnień Warunkowych i Rehabilitacji Społecznej uznaje, że ewentualne warunkowe zwolnienie skazanego na tym etapie miałyby daleko idące konsekwencje psychologiczne dla krewnych [ofiary]”.

W postanowieniu zauważono następnie, że w piśmie p.o. Prokuratora Generalnego nie było żadnej wzmianki, z której można by wnioskować, że ryzyko popełnienia przez skarżącego przestępstwa zniknęło lub zmniejszyło się, że przedterminowe zwolnienie poważnie wstrząsnęłoby żyjącymi krewnymi, a także że wstrząsnęłoby społeczeństwem w stopniu uniemożliwiającym ewentualną reintegrację skarżącego. Po opisanu stanowiska przedstawionego w imieniu skarżącego Wspólny Trybunał przeszedł do oceny, która – w zakresie istotnym dla spraw – brzmi:

„[...]”

8.2 Pozbawienie wolności skazanego trwa dziś już zdecydowanie ponad dwadzieścia lat, a konkretnie trzydzieści trzy lata. Sąd musi zatem ocenić, czy dalsze bezwarunkowe wykonanie kary dożywotniego pozbawienia wolności nie służy już uzasadnionemu celowi.

8.3 Z uzasadnienia kary dożywotniego pozbawienia wolności przedstawionego przez sąd [który wydał wyrok skazujący] wynika, że celem tego wymiaru kary była ochrona społeczeństwa przed recydywą skazanego. Ryzyko recydywy sąd [który wydał wyrok skazujący] uznał za szczególnie wysokie, a leczenie – za niemożliwe.

8.4 Sąd musi zatem w pierwszej kolejności ocenić, w jakim stopniu ryzyko recydywy, które istniało wówczas, występuje nadal dzisiaj. W związku z tym należy najpierw zauważyć, że ryzyko uznano wówczas za szczególnie wysokie z uwagi na osobowość skazanego, a od tamtego czasu nie miało miejsca żadne leczenie w żadnej postaci ani formie.

8.5 Po wezwaniu przez sąd dwóch biegłych na rozprawę 10 maja 2012 r. psycholog (M.V.) oraz psychiatra (G.E.M.) przedstawili opinie na temat osobowości skazanego i ryzyka recydywy. W przeciwieństwie do obrony sąd jest zdania, że zarówno przeprowadzone badanie, jak i opinia sporządzona przez psychologa są odpowiedniej jakości i uwzględniają odpowiednią wiedzę fachową. [...]

8.6 Z [...] ustaleń obydwu ekspertów wynika, że skazany cierpi nadal na pewne zaburzenie, a konkretnie ma antyspołeczne zaburzenie osobowości. Sąd wywnioskował z tych ustaleń, że zaburzenie to ma negatywne konsekwencje dla ryzyka recydywy i utrudnia możliwość reintegracji społecznej. Sąd uznaje ponadto, że charakter czynu popełnionego przez skazanego – zabójstwo sześciolatniej dziewczynki wyłącznie w celu zadania krzywdy jej ciotce, a jego byłej dziewczynie, jest dziwny i, jak stwierdzono wówczas, musi wynikać z zaburzonej psychopatycznej osobowości skazanego. Sąd zauważa, że ważne aspekty takiej zaburzonej osobowości, jak osobowość antyspołeczna, ograniczony rozwój sumienia oraz brak empatii, są dziś nadal obecne. W okresie pozbawienia wolności nie podjęto żadnego leczenia. Nie jest

też tak, co byłoby typowe w ramach leczenia, że omówiono ze skazanym okoliczności, które doprowadziły go do popełnienia czynu, co skutkowało uzyskaniem przez niego świadomości, jak unikać takich okoliczności i jak się im przeciwstawiać. W przypadku skazanego oczekiwano by, że w toku tego rodzaju rozmów zostałyby poruszona kwestia jego związków z kobietami i postępowania w sytuacji odrzucenia. Jak wspomniano, nie było żadnych tego rodzaju rozmów ani leczenia. Ponadto podczas rozprawy skazany nie wykazał, że jest zdolny do tego, by uznać swoją odpowiedzialność za wagę i absurdalny charakter zabójstwa kwalifikowanego lub do zrozumienia, jak mógł je popełnić.

8.7 Powyższe prowadzi sąd do uznania, że ryzyko ponownego popełnienia przez skazanego przestępstwa w razie zwolnienia jest na tyle wysokie, że nadrzędna powinna być ochrona społeczeństwa. Nie zmienia tego fakt, że skazany w ostatnich latach funkcjonuje dobrze i bezproblemowo w zakładzie karnym. Koniec końców, jak zauważyli biegli, życie w zakładzie karnym jest bardzo uporządkowane, a okoliczności jak te, w których skazany popełnił czyn zabroniony, tam nie występują. Takie okoliczności mogą wystąpić poza zakładem karnym, dlatego – mając na uwadze wspomnianą osobowość skazanego i brak leczenia – sąd uznaje za zbyt wysokie ryzyko ponownego popełnienia przez skazanego przestępstwa w razie konfrontacji z takimi okolicznościami.

8.8 Sąd bierze dalej pod uwagę stanowisko krewnych ofiary. Ustalono w dostatecznym stopniu, że warunkowe zwolnienie skazanego spowodowałoby u nich negatywne konsekwencje psychologiczne. Sąd zauważa w związku z tym, że przez lata krewnym nie zapewniono odpowiedniego wsparcia, by pomóc im poradzić sobie z żalobą lub – w razie konieczności – leczenia problemów psychologicznych. Łatwo zatem zrozumieć, że są teraz bardzo wstrząśnięci rozważaniem po raz pierwszy możliwości warunkowego zwolnienia skazanego. W tym kontekście sąd przywiązuje wagę do faktu, że po popełnieniu przestępstwa skazany groził krewnym oraz w inny sposób przyczyniał się do ich poczucia niepewności. Skazany nie wykazał żadnej świadomości konsekwencji popełnionego czynu lub następujących później działań.

8.9 Na podstawie powyższego sąd jest zdania, że dalsze wykonanie kary dożywotniego pozbawienia wolności służy zasadnemu celowi. Sąd nie będzie zatem procedował z zamiarem zarządzenia warunkowego zwolnienia skazanego.

8.10 Mając na uwadze powyższe, sąd nie dostrzega zatem powodu, by odroczyć rozpoznanie w oczekiwaniu na postępy śledztwa, o co wnioskuje obrona w ramach alternatywnego żądania.

8.11 Sąd dodaje, że ma świadomość faktu, iż jego rozważania, o których mowa w pkt 8.6 i 8.7, dają niewielkie perspektywy na zwolnienie w przyszłości, ponieważ obowiązkowo wymagane byłoby w nadchodzącym czasie zastosowanie pewnej formy leczenia, w ramach której poruszono by takie zagadnienia jak analiza przestępstwa, relacje oraz odrzucenie. Możliwe, że takie leczenie można zorganizować w jakiś sposób w [zakładzie karnym na Arubie]. Sąd zauważa ponadto, że stanowisko krewnych może być również inne w czasie kolejnego przeglądu, jeżeli nadal będą oni otrzymywać konieczne wsparcie w radzeniu sobie z uczuciami żaloby, złości i strachu.

8.12 Sąd zauważa ponadto, że wziął pod uwagę poruszenie, jakie w społeczeństwie wywołała możliwość warunkowego zwolnienia, a które można było dostrzec w przedłożonych artykułach prasowych, a także istotny interes publiczny. Duża część społeczności prawdopodobnie uważa, że sprawca czynu takiego jak zabójstwo kwalifikowane [ofiary] nigdy nie powinien móc wyjść na wolność. W rozpoznaniu sądu nie miało to jednak decydującego znaczenia. Koniec końców społeczna potrzeba zapłaty powinna być uznana za dostatecznie wypełnioną po okresie pozbawienia

wolności przekraczającym trzydzieści trzy lata. Jak zauważono powyżej, celem dalszego wykonywania wymierzonej kary nie jest zapłata za czyny, ale ochrona społeczeństwa przed możliwą recydywą.

9. Postanowienie

Sąd:

nie proceduje z zamiarem zarządzenia warunkowego zwolnienia skazanego.

F. Stan psychiczny skarżącego oraz udzielona lub zalecona pomoc psychiatryczna i psychologiczna

1. Opinia biegłego z zakresu psychiatrii z dnia 11 października 1979 r.

33. W toku prowadzonego przeciwko skarżącemu postępowania karnego oraz na wniosek prokuratora skarżący został zbadany przez psychiatrę (J.N.S) w celu ustalenia, czy może być pociągnięty do odpowiedzialności karnej za czyn, który mu zarzucono. Psychiatrya sporządził 27-stronicowy raport z dnia 11 października 1979 r. Wyrok Sądu Pierwszej Instancji z dnia 31 października 1979 r. zawiera podsumowanie wniosków i zaleceń zawartych w tym raporcie (zob. par. 12 powyżej). Wnioski oraz zalecenia sformułowane w raporcie psychiatry w zakresie istotnym dla sprawy były następujące:

„Wnioski: W świetle powyższego sprawozdawca formułuje następującą diagnozę strukturalną: Poważne zachowanie przestępcze w postaci zabójstwa kwalifikowanego popełnionego w wyniku prymitywnego i pierwotnego wybuchu emocjonalnego przez opóźnionego w rozwoju, dzieciennego i narcystycznego młodego mężczyznę, którego strukturę charakteru cechuje poważne zaburzenie o formie psychopatycznej.

Zalecenie: Sprawozdawca chciałby przedstawić swoje zalecenia w oparciu o następujące pytania:

1. Czy oskarżony cierpi na zaburzenie patologiczne lub nieprawidłowy rozwój zdolności umysłowych?

Odpowiedź: Tak, z pewnością tak, w szczególności na bardzo nieprawidłowy rozwój zdolności umysłowych.

2. Czy zaburzenie lub nieprawidłowość występowały w chwili, gdy doszło do popełnienia zarzucanego czynu?

Odpowiedź: W szczególności nieprawidłowy rozwój występował przez całe jego życie, a zatem również gdy doszło do popełnienia zarzucanych czynów, choć można powiedzieć, że wszystko w tamtym czasie gwałtownie przyspieszyło.

3. Jeżeli tak, czy występowały one w stopniu, który sprawia, że jeżeli uznano by, że oskarżony jest winny popełnienia czynów, należałoby go ogólnie uznać, w obecnym stanie społeczeństwa Antyli Holenderskich, za nieponoszącego odpowiedzialności za nie czy tylko w mniejszym lub większym stopniu?

Odpowiedź: Sprawozdawca chciałby zakończyć wnioskiem, że mając na uwadze odpowiedzi w pkt 1 i 2, oskarżonego należy uznać za osobę o ograniczonej zdolności do ponoszenia odpowiedzialności karnej, ale mimo wszystko uznaje, że oskarżony ponosi w większej części odpowiedzialność za czyny, jeżeli udowodnione zostanie, że

je popełnił. Sprawozdawca szczególnie chciałby podkreślić, że nie nazwałby oskarżonego niepoczytalnym ani przed przestępstwem, ani w trakcie przestępstwa, ani po przestępstwie; [...] oskarżony nigdy nie wycofał się we własny dziwny i szalony świat, ale zawsze żył w prymitywnym, głównie sensorycznym świecie i o ile nie funkcjonował pod wpływem stresu, dawał sobie radę z uczestnictwem w społeczeństwie w rozsądnym stopniu.

4. Czy w czasie, gdy doszło do popełnienia czynów, oskarżony miał świadomość, że ich popełnienie jest moralnie karygodne i nie będzie tolerowane przez społeczeństwo?

Odpowiedź: Według sprawozdawcy oskarżony musiał mieć taką świadomość, ale na późniejszym etapie zupełnie ją stłumił i zastąpił ją fantazją z uwagi na zagrożenie destrukcją jego własnej struktury osobowości.

5. Czy gdyby miał taką świadomość byłby zdolny do odpowiedniego zadecydowania o swojej woli lub działaniach?

Odpowiedź: Zob. odpowiedź na pytanie 4. Częściowo również z tego względu sprawozdawca doszedł do wniosku, że oskarżony jest osobą o ograniczonej zdolności do ponoszenia odpowiedzialności karnej.

6. Czy można przypuszczać, że oskarżony popełni ponownie ten sam czyn zabroniony lub ponownie zakłóci porządek publiczny w inny sposób?

Odpowiedź: Mając na uwadze, co zostało zapisane i stwierdzone powyżej, oskarżony z całą pewnością jest zdolny do ponownego popełnienia podobnego czynu lub spowodowania innego zakłócenia porządku publicznego.

7. Czy jego stan umysłowy wymaga, by oskarżony był umieszczony w placówce dla umysłowo chorych?

Odpowiedź: W świetle odpowiedzi na pytanie 3 można uznać, że nie jest to konieczne.

8. Jakich praktycznych wskazówek udziela się lub jakie propozycje wykonalne we współczesnym społeczeństwie przedstawia się, by poprawić stan oskarżonego, spowodować wyleczenie lub lepszy rozwój?

Odpowiedź: W świetle odpowiedzi w pkt 1, 2, 3, 6 i 7 radzę, by oskarżony został umieszczony w zakładzie psychiatrycznym, gdzie przez długi czas powinien być poddany instytucjonalnemu leczeniu pod bardzo ścisłym nadzorem. W Curaçao mamy wybór jedynie między zakładem karnym a państwowym szpitalem psychiatrycznym. Mając na uwadze, że ryzyko recydywy na ten moment jest bardzo duże, nawet jeżeli leczenie ewentualnie zaczęłoby się niezwłocznie, oraz że – w rezultacie – kluczowe znaczenie ma intensywny nadzór (niemożliwy do zapewnienia w państwowym szpitalu psychiatrycznym), a także fakt, że oskarżony nie jest uznany w rozumieniu prawa za niepoczytalnego, zdecydowanie nie zaleca się umieszczenia go w państwowym szpitalu psychiatrycznym. Jediną opcją pozostałą oskarżonemu w razie uznania go za winnego zarzucanych mu czynów jest odbycie kary w zakładzie karnym (przeniesienie, przykładowo, do zakładu psychiatrycznego w Holandii jest w mojej ocenie niemożliwe ze względu na ograniczoną inteligencję oskarżonego i niedostateczną zdolność do wyrażania się werbalnego). Sprawozdawca zdecydowanie zaleca, by w miarę możliwości – podejmować w zakładzie karnym próby wzmocnienia struktury osobowości oskarżonego w celu uniknięcia recydywy w przyszłości”.

2. *Pismo z dnia 6 września 1991 r.*

34. W dniu 6 września 1991 r. psychiatra (dr M. de O.) skierowała do Prokuratora Generalnego Curaçao pismo w związku z życzeniem skarżącego dotyczącym przeniesienia na Arubę. Stwierdziła ona, że skarżący został objęty obserwacją psychiatryczną po przybyciu do aresztu śledczego w Curaçao oraz że nawiązano dobrą relację terapeutyczną służącą jego rehabilitacji. Psychiatra wyraziła opinię, że z psychologicznego punktu widzenia przeniesienie na Arubę byłoby korzystne dla rehabilitacji skarżącego.

3. *Opinia z dnia 10 lutego 1994 r.*

35. Na wniosek Prokuratora Krajowego Curaçao P.N. van H. sporządził opinię psychiatryczną w związku z wnioskiem skarżącego o przeniesienie na Arubę. Psychiatra uznał, że skarżący nie ma psychozy, depresji ani lęków, ale narcystyczne zaburzenie osobowości. Uznał, że nie ma żadnej podstawy psychiatrycznej, by skarżący nie mógł zostać przeniesiony na Arubę oraz że z perspektywy psychologicznej takie przeniesienie byłoby prawdopodobnie korzystne dla skarżącego, jako że mieszka tam jego rodzina.

4. *Opinie sporządzone dla celów przeglądów okresowych*

36. W oczekiwaniu na okresową ocenę kary dożywotniego pozbawienia wolności, jaki miał być wprowadzony w Kodeksie karnym Curaçao, Prokurator Generalny pismem z dnia 9 września 2011 r. wniósł o badanie psychiatryczne skarżącego.

37. W dniu 7 października 2011 r. psycholog (J.S.M.) stwierdził:

„[...] wyniki badania wskazują, że [skarżący] ma oznaki depresji. Tłumi on swoje emocje i złość oraz ukrywa je przed tymi, którzy go otaczają. [...] [Skarżący] ma niewielkie zaufanie do innych ludzi. W jego ocenie ludzie wykorzystują i nękać innych, by osiągać swoje cele. Dlatego też jest on bardzo nieufny wobec ludzi, których spotyka, i wykazuje zachowania antyspołeczne. [...] Jest bardzo wrażliwy na krytykę i odrzucenie.

[...]

[Skarżący] jest pozbawiony wolności od bardzo długiego czasu, w wyniku czego jest samopoczucie uległo pogorszeniu. Podobnie pogorszeniu uległy jego umiejętności społeczne i porzucił nadzieję, że jego sytuacja ulegnie zmianie, wskutek czego [skarżący] musiał zmierzyć się z bardzo negatywnymi i depresyjnymi uczuciami wobec siebie i innych.

[Skarżący] wymaga wsparcia w związku z jego tłumionymi negatywnymi i depresyjnymi uczuciami oraz z myślą o poprawie jego ogólnego samopoczucia.

W kwestii ułaskawienia uważam, że nie należy dawać [skarżącemu] fałszywej nadziei i jasno przedstawiać aspekty jego sprawy.

Jeżeli ułaskawienie ma zastosowanie, zaleca się, by [skarżący] kontynuował program rehabilitacji i umiejętności społecznych oraz by otrzymywał wsparcie w KIA oraz poza KIA, tak by wzmacniać jego niezależność i funkcjonowanie w społeczeństwie”.

38. W dniu 26 marca 2012 r. Arubiańska Fundacja ds. Zwolnień Warunkowych, Rehabilitacji Społecznej i Ochrony Nieletnich (*Stichting Reclassering en Jeugdbescherming*) opublikowała raport, w którym odnotowano, że skarżący mógłby zamieszkać na Arubie ze swoją matką i pracować w warsztacie tapicerskim. Osoba, która sporządzała raport, uznała za trudne oszacowanie ryzyka recydywy, ale stwierdziła, że przy odpowiednim wsparciu po wypuszczeniu na wolność perspektywa pomyślnej integracji ze społeczeństwem była dobra.

39. Na żądanie Wspólnego Trybunału Sprawiedliwości wydano trzy opinie.

40. Pierwsza z nich, wydana przez KIA w dniu 25 maja 2012 r., zawierała następujące uwagi:

„[Skarżący] jest spokojnym, cichym mężczyzną w wieku 59 lat, który nigdy w okresie pozbawienia wolności nie został ukarany dyscyplinarnie. [...] Wywiązuje się ze swoich obowiązków odpowiednio i zadowalająco dla personelu zakładu karnego. Zasadniczo pracuje sam, ale sporadycznie jest chętny do przyuczania innych więźniów do prac tapicerskich. [...] Jest zawsze grzeczny i odnosi się z szacunkiem do personelu zakładu karnego, a żaden z pracowników nie składał na niego skarg. Rzadko ma kontakt z pracownikiem socjalnym, a jeżeli ma, zawsze zadaje te same pytania. Tak jakby zapominał o tym, co zostało już przedyskutowane”.

41. Druga opinia została sporządzona w dniu 21 lipca 2012 r. przez psychiatrę (M.V.), który uznał, co następuje:

„Test osobowości wykazał, że badany ma antyspołeczne zaburzenie osobowości z cechami łagodnej psychopatii. Występują również oznaki osobowości narcystycznej. Struktura charakteru jest sztywna, ale nie jest silnie wyrażana, być może ze względu na wiek. Ryzyko ponownego popełnienia czynu zabronionego lub wystąpienia innego rodzaju kłopotów po powrocie do społeczeństwa uznaje się za obecne (ryzyko to jest umiarkowane w porównaniu z populacją w ujęciu medycyny sądowej). [...] Ogólnie rzecz biorąc, badanego można określić jako osobowość antyspołeczną, której nieprzyjemne manifestacje zostały złagodzone. [...] Z rozsądną pewnością można przyjąć, że jego osobowość nie ulegnie zmianie. Osobowość kształtuje się do 35 roku życia, a po tym okresie zachodzą jedynie niewielkie zmiany. Badanie pokazuje, że profil osobowości badanego jest dość sztywny. Zawsze będzie on zatem dość nieprzyjemną osobą w relacjach z innymi i zawsze będzie miał trudności w nawiązywaniu i utrzymywaniu relacji społecznych. Mając na uwadze jego osobowość, oceniam szanse na pomyślną integrację ze społeczeństwem na niewielkie”.

42. Trzecia opinia, której zażądał Wspólny Trybunał Sprawiedliwości, została opracowana przez psychiatrę (G.E.M.) w dniu 17 sierpnia 2012 r., a stwierdzono w niej, co następuje:

„Badany ma jednak antyspołeczne zaburzenie osobowości cechujące się wysoce niezróżnicowaną, dość prymitywną świadomością emocjonalną, niedostatecznie wykształconym sumieniem, podstawowymi umiejętnościami społecznymi oraz brakiem empatii. [...] Chociaż w ciągu pierwszych kilku lat pozbawienia wolności badany przejawiał problematyczne i agresywne zachowania, w tym usiłował dokonać otrucia, przez ostatnie kilka lat był praktycznie wzorowym więźniem. [...] Tę zmianę zachowania można przypisywać w dużym stopniu rytmowi narzuconemu przez warunki więzienne oraz faktowi, iż jest teraz dużo starszy (ma prawie 60 lat) i w miarę

upływu lat staje się coraz bardziej umiarkowany. [...] Co się tyczy ryzyka recydywy: mam dylemat. Choć badany jest nieomal wzorowym więźniem, jego cechy charakteru nie uległy zasadniczej zmianie. Nadal pozostaje osobą z poważną niepełnosprawnością. W dalszym ciągu można mieć wątpliwości, jak zareaguje i w jakim stopniu zdoła przetrwać, gdy nie będzie już rytmu zapewnionego w zakładzie karnym”.

5. Pomoc psychiatryczna po okresowym przeglądzie

43. W następstwie postanowienia z dnia 21 września 2012 r. wydanego przez Wspólny Trybunał Sprawiedliwości Prokuratura w Curaçao uznała, że dla skarżącego pożądanym byłby bardziej ustrukturyzowany kontakt z psychiatrą. Z tego względu Prokurator Generalny Curaçao zwrócił się do swojego odpowiednika na Arubie o zapewnienie, by skarżący miał regularne spotkania z psychiatrą, który mógłby przedstawić mu podstawy planu leczenia, w zakresie, w jakim byłoby to możliwe przy ograniczeniach związanych z wykonywaniem kary dożywotniego pozbawienia wolności.

6. Dokumenty sporządzone po zastosowaniu prawa łaski wobec skarżącego

44. Dokument zatytułowany „Raport psychologiczny” został sporządzony przez psychologa więziennego z Aruby, J.S.M. (która wydawała opinię na temat skarżącego dla celów przeglądu okresowego; zob. par. 37 powyżej) w dniu 24 lipca 2014 r., najwyraźniej na wniosek pełnomocnika skarżącego. Psycholog stwierdziła, że przeprowadziła badanie psychologiczne i wywiad ze skarżącym, gdy (w 2011 r.) pracowała w zakładzie karnym zaledwie przez kilka miesięcy. Nie miała żadnej wiedzy na temat tego, co oferowano skarżącemu na wcześniejszym etapie. Krótki czas, w którym miała kontakt ze skarżącym, nie był wystarczający do stworzenia planu wsparcia lub wykonania takiego planu.

45. Drugi dokument zatytułowany „Raport psychologiczny” został sporządzony przez tę samą psycholog w dniu 1 września 2014 r. na wniosek Rządu. Z wyjątkiem jednego zdania raport ten jest identyczny co raport z 24 lipca 2014 r. W rzeczonym zdaniu mowa jest o tym, że po zapoznaniu się z dokumentacją medyczną skarżącego psycholog oświadczyła, że nie miało miejsca żadne leczenie psychologiczne ani psychiatryczne skarżącego.

46. W korespondencji przesłanej pocztą elektroniczną z dnia 29 lipca 2014 r. do pełnomocnika skarżącego starszy pracownik socjalny z zakładu karnego na Arubie stwierdził, że dokumentacja medyczna zakładu karnego dotycząca skarżącego, którego w 1999 r. przeniesiono na Arubę, nie wskazuje, by był poddany wcześniej leczeniu przez psychiatrę lub psychologa. Zakład KIA zatrudnił psychologa w 2011 r., ale ta osoba nie leczyła ani nie wspierała skarżącego. Skarżący w pewnych regularnych odstępach czasowych odwiedzał departament pracy socjalnej zakładu karnego, by rozmawiać o kwestiach praktycznych i ustalać takie kwestie.

II. ISTOTNE PRZEPISY PRAWA KRAJOWEGO

A. Kary izolacyjna

47. Skarżący został uznany za winnego czynów z art. 302 Kodeksu karnego Antyli Holenderskich (*Wetboek van Strafrecht van de Nederlandse Antillen*), który w czasie istotnym dla sprawy stanowił:

„Kto umyślnie i z premedytacją odbiera życie innej osobie podlega jako osoba winna zabójstwa kwalifikowanego karze dożywotniego pozbawienia wolności lub karze pozbawienia wolności do lat dwudziestu”.

48. Artykuł 17 krajowego rozporządzenia o zakładach karnych (*Landsverordening Beginselen Gevangeniswezen*), które weszło w życie w 1999 r. oraz zostało włączone do ustawodawstwa Curaçao, gdy stało się ono autonomicznym państwem w dniu 10 października 2010 r. (zob. par. 9 powyżej), stanowił – w istotnym zakresie – co następuje:

„Utrzymując charakter kary izolacyjnej [...] jej wykonanie ma również służyć przygotowaniu zainteresowanych osób do powrotu do społeczeństwa”.

B. Ułaskawienia w Curaçao

49. Uprawnienie do stosowania prawa łaski ma Gubernator. Przed dniem 10 października 2010 r. zagadnienie to regulował art. 16 ust. 1 Konstytucji (*Staatsregeling*) Antyli Holenderskich, który stanowił:

„Gubernator może po zasięgnięciu opinii sądu, który wydał wyrok, udzielić prawa łaski osobie skazanej wyrokiem sądu”.

50. Na dzień 10 października 2010 r. art. 93 Konstytucji Curaçao stanowił:

„Prawa łaski udziela się dekretem krajowym po zasięgnięciu opinii sądu, który wydał wyrok, oraz z uwzględnieniem przepisów określonych w rozporządzeniu krajowym lub wydanych na jego podstawie”.

Tego rodzaju dekrety krajowe wydaje Gubernator.

51. Procedura ułaskawienia mająca zastosowanie do osób odbywających karę dożywotniego pozbawienia wolności w Curaçao jest praktycznie taka sama jak procedura, która obowiązywała na dawnych Antylach Holenderskich. Prawo łaski stosowane jest zgodnie z dekretem o ułaskawieniach z 1976 r. (*Gratieregeling 1976*; zarządzenie Rady dla Królestwa (*Algemene Maatregel van Rijksbestuur*), który wszedł w życie na Antylach Holenderskich w dniu 1 października 1976 r. i został włączony do ustawodawstwa Curaçao, gdy w dniu 10 października 2010 r. zyskało ono autonomię (zob. par. 9)). Procedura jest taka sama dla wszystkich skazanych niezależnie od tego, czy odbywają karę dożywotniego pozbawienia wolności czy też karę pozbawienia wolności określoną czasowo.

52. Wniosek o ułaskawienie może złożyć skazany lub pełnomocnik skazanego. Co do zasady, wniosek kierowany jest do Gubernatora kraju Królestwa, w którym dana osoba została skazana. Jeżeli skazany zostaje przeniesiony do innego kraju Królestwa celem odbycia kary pozbawienia wolności wymierzonej w Curaçao, zasadniczo zastosowanie mają przepisy i procedury dotyczące ułaskawienia, które obowiązują w tym kraju, chyba że przy przenoszeniu skazanego ustalono inaczej (tak jak miało to miejsce w niniejszej sprawie: wobec skarżącego po przeniesieniu na Arubę w dalszym ciągu miały zastosowanie przepisy i procedury obowiązujące w Curaçao).

53. Złożony wniosek o ułaskawienie zostaje przekazany sądowi, który wydał wyrok, co w niniejszej sprawie oznacza Wspólny Trybunał Sprawiedliwości. Wspólny Trybunał Sprawiedliwości zwraca się z kolei o opinię do Prokuratora Generalnego. Prokurator Generalny decyduje o tym, jakie informacje, takie jak opinia dla celów warunkowego zwolnienia, są niezbędne. Może to wynikać z opinii sporządzonych przez placówkę penitencjarną, które wskazują na to, że zachowanie więźnia uległo zmianie. W stosownych przypadkach możliwe jest zwrócenie się o opinię do biegłego z zakresu psychologii behawioralnej, ale badanie psychologiczne lub psychiatryczne nie jest obowiązkowe.

54. Na podstawie ustaleń własnych i zaleceń Prokuratury sąd w składzie trzy osobowym wydaje opinię z uzasadnieniem i kieruje ją do Gubernatora, który podejmuje ostateczną decyzję o uwzględnieniu lub oddaleniu wniosku. Poza aspektem kary i wagi czynu pewną rolę mogą odegrać też inne aspekty, takie jak wiek osoby odbywającej karę dożywotniego pozbawienia wolności. Ważnym zagadnieniem branym pod uwagę przy decydowaniu o ułaskawieniu jest zagrożenie, jakie dana osoba stwarza dla społeczeństwa. W przypadku ułaskawienia kara może zostać darowana, zmniejszona lub złagodzona. Dekret o ułaskawieniach z 1976 r. nie zawiera przepisu, który zobowiązywałby Gubernatora do uzasadnienia decyzji podjętej w odpowiedzi na wniosek o ułaskawienie. Tym niemniej w uzasadnieniu (*Memorie van Toelichting*) do art. 93 Konstytucji Curaçao stwierdzono, że jeżeli prawa łaski udzielono wbrew opinii sądu, uzasadnienie takiej decyzji musi być podane wprost w dekrete krajowym.

C. Okresowy przegląd kar dożywotniego pozbawienia wolności

55. Począwszy od dnia 15 listopada 2011 r. w Curaçao wymagane są okresowe przeglądy kar dożywotniego pozbawienia wolności. Art. 1:30 Kodeksu karnego Curaçao stanowi:

„1. Każda osoba skazana na karę dożywotniego pozbawienia wolności zostanie zwolniona warunkowo po upływie co najmniej dwudziestu lat pozbawienia wolności, jeżeli w opinii [Wspólnego] Trybunału [Sprawiedliwości] dalsze bezwarunkowe wykonywanie wyroku nie służy już żadnemu zasadnemu celowi.

2. [Wspólny] Trybunał [Sprawiedliwości] każdorazowo weźmie pod uwagę stanowisko każdej z ofiary lub żyjących krewnych oraz ryzyko recydywy.

3. Jeżeli [Wspólny] Trybunał [Sprawiedliwości] postanowi nie zwalniać danej osoby z zakładu karnego, dokona przeglądu ponownie po pięciu latach, a w razie konieczności po każdym kolejnych pięciu latach.

[...]

7. Od postanowienia Wspólnego Trybunału Sprawiedliwości nie przysługuje żaden środek odwoławczy.

56. W wyjaśnieniu do cytowanego przepisu stwierdzono między innymi, co następuje;

„Wykonanie kary izolacyjnej, która nie daje szans na powrót do społeczeństwa, może skutkować nieludzką sytuacją. Przywołać można tu opinię Sądu Najwyższego [...] z dnia 28 lutego 2006 r. L.J.N. (*Landelijk Jurisprudentie Nummer* [National Jurisprudence Number]) AU9381. Podczas wykładu na Uniwersytecie Antyli Holenderskich wygłoszonym w dniu 13 kwietnia 2006 r. [...] profesor prawa karnego, D.H. de Jong, zaproponował okresowy przegląd kar dożywotniego pozbawienia wolności. Byłoby to również zgodne z podejściem Europejskiego Trybunału Praw Człowieka, który między innymi w sprawie *Wynne przeciwko Zjednoczonemu Królestwu* (wyrok z dnia 18 lipca 1994 r. [seria A nr 294-A]; która to sprawa nie pokrywa się bezpośrednio z naszą karą dożywotniego pozbawienia wolności) uznał, iż okresowy przegląd jest konieczny w zależności od „charakteru i celu pozbawienia wolności postrzeganych w świetle celów, którymi kierował się sąd wydający wyrok”.

W odpowiedzi na powyższe przepis ten [tj. art. 1:30 Kodeksu karnego] nakłada na [Wspólny Trybunał Sprawiedliwości] obowiązek ponownego rozpoznania sytuacji osoby skazanej do karę dożywotniego pozbawienia wolności po upływie dwudziestu lat, a w razie konieczności – co każde kolejne pięć lat po tym okresie. Mamy świadomość, że przypomina to regulacje w kwestii ułaskawień, jednak zdecydowanie pragniemy zaznaczyć, że procedura ta nie wpływa na ewentualne zastosowanie prawa łaski zgodnie ze zwykłą procedurą. Celem procedury [przewidzianej w art. 1:30] jest zapobieganie wykonywaniu kary dożywotniego pozbawienia wolności w sposób automatyczny lub z niewłaściwych względów, co powoduje u osoby zainteresowanej życie bez nadziei. Oczywiście, interesy skazanego należy ważyć względem interesów społeczeństwa, w szczególności biorąc pod uwagę stanowisko krewnych ofiary lub samych ofiar. Akapit drugi [art. 1:30] odwołuje się do ryzyka recydywy; oczywistym jest, że [Wspólny] Trybunał [Sprawiedliwości] posłuży się informacjami od biegłego z zakresu psychologii behawioralnej”.

III. ISTOTNE AKTY MIĘDZYNARODOWE I EUROPEJSKIE

A. Sprawozdanie Europejskiego Komitetu ds. Zapobiegania Torturom oraz Nieludzkiemu i Poniżającemu Traktowaniu albo Karaniu (CPT) z wizyty na Arubie i Antylach Holenderskich w 2007 r.

57. Delegacja CPT odwiedziła Arubę w dniach 4–7 czerwca 2007 r., a Antyle Holenderskie – w dniach 7–13 czerwca 2007 r. Odpowiednie części

sprawozdania CPT (CPT/Inf (2008) 2) z dnia 5 lutego 2008 r. brzmiały następująco:

„CZEŚĆ II: WIZYTA NA ARUBIE

[...]

C. Arubański zakład penitencjarny – KIA

[...]

3. Warunki pozbawienia wolności

[...]

b. rygor

69. W trakcie wizyty dwóch więźniów odbywało karę dożywotniego pozbawienia wolności, a 26 osadzonych odbywało wieloletnie kary pozbawienia wolności – od 10 do 22 lat. Tacy więźniowie, którzy stanowili ponad 12% wszystkich skazanych, nie korzystali z bardziej stymulującego programu, który przewidziano dla wszystkich więźniów; nie korzystali też z odpowiedniego wsparcia psychologicznego.

[...] **CPT zaleca, by arubiańskie władze opracowały politykę postępowania względem osób skazanych na karę dożywotniego pozbawienia wolności i wieloletnie kary pozbawienia wolności.**

f. pomoc psychiatryczna i psychologiczna

79. Co do zasady, psychiatra był w KIA raz w miesiącu, jednak delegacja odnotowała, że nie był obecny od kilku miesięcy. Brak opieki psychiatrycznej wynikał zasadniczo z braku środków finansowych.

[...] W zakładzie karnym utworzono już ośrodek obserwacji dla celów medycyny sądowej i pomocy psychologicznej (FOBA), który może przyjąć 10 więźniów. Ze względu na braki kadrowe, zarówno co do personelu medycznego, jak i personelu więziennictwa, usługi FOBA nie zostały wprowadzone. W teorii osadzeni mogliby skorzystać z leczenia ostrych przypadków psychiatrycznych na oddziale PAAZ szpitala Oduber, ale hospitalizacja zdarza się bardzo rzadko.

[...]

CZEŚĆ 3 WIZYTA NA ANTYLACH HOLENDERSKICH

[...]

6. Usługi opieki zdrowotnej

[...]

b. pomoc psychiatryczna i psychologiczna w zakładzie karnym Bon Futuro [w Curaçao]

60. W zakładzie karnym Bon Futuro (poza FOBA) dostępny jest psychiatra w wymiarze odpowiadającym połowie etatu. Więźniowie nie korzystają jednak z pomocy psychologicznej (jeden psycholog był dostępny jedynie dla oddziału FOBA). W ocenie CPT placówka o wielkości zakładu karnego Bon Futuro powinna być w stanie zapewnić usługi przynajmniej jednego psychologa dostępnego w pełnym wymiarze godzin. **CPT zaleca, by jak najszybciej zrekrutować do zakładu karnego Bon Futura psychologa, który będzie dostępny w pełnym wymiarze godzin.**

61. Oddział wsparcia psychiatrycznego i medycyny sądowej (FOBA) w zakładzie karnym Bon Futuro stworzono w celu zaspokojenia potrzeb problematycznych więźniów w świetle braku właściwego środowiska szpitalnego”. [wyróżnienie oryginalne]

B. Istotne akty międzynarodowe dotyczące kary dożywotniego pozbawienia wolności

1. Dokumenty Rady Europy

a) Rezolucja (76) 2

58. Począwszy od 1976 r. Komitet Ministrów przyjął szereg rezolucji i zaleceń dotyczących osób odbywających kary dożywotniego pozbawienia wolności oraz długoletnie kary pozbawienia wolności. Pierwszą z nich jest rezolucja Komitetu Ministrów (76) 2 z dnia 17 lutego 1976 r., w której zawarto szereg zaleceń skierowanych do państw członkowskich: Należały do nich następujące zalecenia:

„1. realizacja polityki karnej, w ramach której kary długoletniego pozbawienia wolności są wymierzone jedynie wówczas, gdy jest to konieczne dla ochrony społeczeństwa;

2. podejmowanie koniecznych środków ustawodawczych i administracyjnych w celu promowania odpowiedniego traktowania podczas wykonywania [długoletnich] kar pozbawienia wolności;

[...]

9. zapewnienie, by sprawy wszystkich więźniów były rozpatrywane możliwie szybko w celu ustalenia, czy możliwe jest zwolnienie warunkowe;

10. stosowanie wobec więźnia zwolnienia warunkowego z zastrzeżeniem wymogów ustawowych dotyczących okresu odbytej kary, o ile można sformułować korzystną prognozę; względy samej prewencji ogólnej nie powinny uzasadniać odmowy zastosowania zwolnienia warunkowego;

11. stosowanie do kar dożywotniego pozbawienia wolności tych samych zasad co do długoletnich kar pozbawienia wolności;

12. zapewnienie, by przegląd, o którym mowa w [pkt] 9, dotyczący kary dożywotniego pozbawienia wolności miał miejsce, o ile nie nastąpiło to wcześniej, po upływie od ośmiu do czternastu lat pozbawienia wolności oraz był powtarzany w regularnych odstępach czasowych”;

b) Zalecenie Rec(2003)23

59. Zalecenie Rec(2003)23 (w sprawie postępowania przez administrację więzienną ze skazanymi na karę dożywotniego pozbawienia wolności i inne długoterminowe kary pozbawienia wolności) przyjęte przez Komitet Ministrów w dniu 9 października 2003 r. Preambuła do zalecenia stanowi:

„wykonanie kary izolacyjnej wymaga osiągnięcia równowagi między celami zapewnienia bezpieczeństwa, porządku i dyscypliny w placówkach penitencjarnych

z jednej strony oraz zapewnienia więźniom godnych warunków życia, aktywnych rygorów oraz konstruktywnego przygotowania do opuszczenia zakładu karnego z drugiej strony [...]”.

W ust. 2 zalecenia stwierdzono, że celem postępowania ze skazanymi za karę dożywotniego pozbawienia wolności i inne długoterminowe kary pozbawienia wolności powinno być:

- „– zapewnienie, by zakłady karne były bezpiecznymi miejscami dla tych więźniów oraz dla wszystkich osób, które z nimi pracują oraz ich odwiedzają;
- przeciwdziałanie szkodliwym skutkom dożywotniego i długoterminowego pozbawienia wolności;
- zwiększenie i poprawa możliwości więźniów w zakresie pomyślnej reintegracji społecznej oraz prowadzenie zgodnego z prawem życia po opuszczeniu zakładu karnego”.

Do ogólnych zasad przewidzianych w zaleceniu w sprawie postępowania z takimi więźniami należą: (i) zasada indywidualizacji (należy rozważyć różnorodność cech osobowych skazanych na karę dożywotniego pozbawienia wolności oraz kary długoterminowego pozbawienia wolności i uwzględnić ją przy tworzeniu indywidualnych planów na potrzeby wykonywania wyroku), oraz (ii) zasada postępu (indywidualne planowanie dla celów postępowania z wyrokiem skazanego powinno mieć na celu zabezpieczenie postępu w obrębie systemu więziennictwa) (zob. par. 3 i 8 zalecenia). W sprawozdaniu towarzyszącym zaleceniu (opracowanym pod auspicjami Europejskiego Komitetu Problemów Przystępczości) dodano, że ostatecznym celem tego postępu jest konstruktywne przejście z życia więziennego do życia w społeczeństwie (pkt 44 sprawozdania).

W pkt 10 (dotyczącym planowania odbywania kary) stwierdzono, że takie plany powinny być wykorzystane do zapewnienia systematycznego podejścia między innymi w zakresie: progresywnego przejścia przez system więziennictwa od bardziej do mniej restrykcyjnych warunków, gdzie – w sytuacji idealnej – ostatnia faza kary odbywałaby się w warunkach otwartych, najlepiej w otoczeniu społeczeństwa; a warunki i środki nadzoru prowadziłyby do życia zgodnego z prawem i możliwości dostosowania się do życia w społeczeństwie po warunkowym opuszczeniu zakładu karnego.

W pkt 16 stwierdzono, że ponieważ ani stwarzanie zagrożenia, ani potrzeby kryminalne nie stanowią elementów charakterystyki stałej, ocena ryzyka i potrzeb powinna być powtarzana w pewnych odstępach czasowych.

Wreszcie w pkt 33 i 34 (dotyczącym zarządzania reintegracją ze społeczeństwem) stwierdzono:

- „33. Aby umożliwić skazanym na kary dożywotniego pozbawienia wolności i kary długoterminowego pozbawienia wolności przezwyciężanie konkretnego problemu przejścia od długotrwałego odosobnienia do zgodnego z prawem życia w społeczeństwie, do opuszczenia zakładu karnego należy ich przygotowywać z wyprzedzeniem i odpowiednim uwzględnieniem następujących kwestii:

- zapotrzebowanie na konkretne plany dotyczące okresów przed zwolnieniem i po zwolnieniu, które ujmują istotne ryzyko i potrzeby;
- należyte uwzględnienie możliwości uzyskania zwolnienia i kontynuowania w okresie po zwolnieniu wszelkich programów, interwencji lub leczenia rozpoczętych przez skazanego w okresie pozbawienia wolności;
- potrzeba ścisłej współpracy między administracją więziennictwa a organami nadzorującymi, które odpowiadają za okres po zwolnieniu, opieką społeczną i służbami medycznymi.

34. Zastosowanie i wykonanie zwolnienia warunkowego wobec skazanych na kary dożywotniego i długoterminowego pozbawienia wolności powinno odbywać się według zasad określonych w zaleceniu Rec(2003)22 w sprawie zwolnienia warunkowego”.

W odniesieniu do pkt 34 sprawozdanie towarzyszące zaleceniu stanowi (w pkt 131):

„Zalecenie Rec (2003)22 zawiera zasadę, iż zwolnienie warunkowe powinno być możliwe w przypadku wszystkich więźniów z wyjątkiem odbywających bardzo krótkie kary pozbawienia wolności. Zasada ta w świetle zapisów zalecenia ma zatem zastosowanie nawet do skazanych na karę dożywotniego pozbawienia wolności. Należy przy tym zauważyć, że zaleca się możliwość zastosowania zwolnienia warunkowego wobec skazanych na karę dożywotniego pozbawienia wolności, a nie że zawsze należy stosować wobec nich zwolnienie warunkowe”.

c) Zalecenie Rec(2003)22

60. Zalecenie Rec(2003)22 (w sprawie zwolnienia warunkowego) zostało przyjęte przez Komitet Ministrów w dniu 24 września 2003 r. Podsumowano je obszernie w sprawie *Kafkaris przeciwko Cyprowi* ([WI] nr 21906/04, § 72, ETPCz 2008). Podsumowując, zawiera ono szereg zaleceń regulujących przygotowanie do zwolnienia warunkowego, zastosowanie go oraz możliwe do nałożenia warunki i zabezpieczenia proceduralne. W zasadach ogólnych znajdują się pkt 3 i 4 lit. a), które stanowią:

„3. Zwolnienie warunkowe powinno mieć na celu pomoc więźniom w przejściu z życia więziennego do zgodnego z prawem życia w społeczności poprzez warunki odnoszące się do okresu po zwolnieniu z zakładu karnego oraz nadzór promujący ten cel oraz przyczyniający się do bezpieczeństwa publicznego, a także ograniczenia przestępczości w społeczności.

4.a. W celu ograniczenia szkodliwych skutków pozbawienia wolności oraz promowania przekwaterowania więźniów na warunkach gwarantujących bezpieczeństwo społeczności zewnętrznej ustawa powinna przewidywać dostępność warunkowego zwolnienia dla wszystkich skazanych więźniów, w tym więźniów skazanych na karę dożywotniego pozbawienia wolności”.

W uzasadnieniu do zalecenia w odniesieniu do pkt 4 stwierdzono:

„Więźniowie skazani na karę dożywotniego pozbawienia wolności nie powinni być pozbawiani nadziei na zwolnienie warunkowe. Po pierwsze, nie można rozsądnie argumentować, że wszyscy skazani na karę dożywotniego pozbawienia wolności pozostaną na zawsze zagrożeniem dla społeczeństwa. Po drugie, pozbawienie wolności osób, które nie mają nadziei na zwolnienie, stwarza poważne problemy

zarządcze pod względem tworzenia zachęt do współpracy i unikania zachowań zakłócających, realizacji programów rozwoju osobistego oraz organizacji planów odbywania kary i planów bezpieczeństwa. Państwa, w których przepisy przewidują faktyczne kary dożywotniego pozbawienia wolności, powinny zatem stwarzać możliwość dokonywania przeglądu kary po upływie określonej liczby lat lub w regularnych odstępach czasowych w celu ustalenia, czy skazany na karę dożywotniego pozbawienia wolności może odbyć pozostałą część wyroku w społeczności, w jakich warunkach i z zastosowaniem jakich środków nadzoru”.

d) Dokument roboczy CPT w sprawie faktycznych/rzeczywistych kar dożywotniego pozbawienia wolności

61. Sprawozdanie nt. faktycznych/rzeczywistych kar dożywotniego pozbawienia wolności opracowane przez członka CPT, Jørgena Worsaae Rasmussena, (CPT (2007) 55, 27 czerwca 2007 r.) zawierało przegląd różnych tekstów Rady Europy dotyczących kar dożywotniego pozbawienia wolności, w tym zaleceń Rec(2003)22 i Rec(2003)23, a stwierdzono w nim, co następuje: (a) zasada dostępności zwolnienia warunkowego dotyczy wszystkich więźniów, „nawet skazanych na karę dożywotniego pozbawienia wolności” oraz (b) państwa członkowskie Rady Europy dysponują przepisami o zwolnieniu okolicznościowym, ale jest to „szczególna forma zwolnienia”, która różni się od zwolnienia warunkowego.

Zauważono, że uznaniowe zwolnienie z zakładu karnego, podobnie jak wymierzenie kary pozbawienia wolności, jest zagadnieniem dla sądów, a nie dla władzy wykonawczej, który to pogląd doprowadził do proponowanych zmian w procedurach przeglądu dożywotniego pozbawienia wolności w Danii, Finlandii i Szwecji. W dokumencie przyjęto pozytywnie również sprawozdanie CPT z wizyty na Węgrzech z 2007 r., w którym stwierdzono:

„[C]o się tyczy «skazanych na faktyczne kary pozbawienia wolności» CPT ma poważne zastrzeżenia co do samej koncepcji, w myśl której tacy więźniowie po skazaniu są uznawani raz na zawsze za trwale zagrożenie dla społeczności i pozbawieni jakiegokolwiek nadziei na zwolnienie warunkowe”.

W konkluzji dokumentu zawarto następujące zalecenia: żadna kategoria więźniów nie powinna być „wyznaczona” do najprawdopodobniejszego spędzenia całego życia w zakładzie karnym; żadna odmowa zwolnienia nie powinna być ostateczna i nawet osoby wracające do zakładu karnego ze zwolnienia warunkowego nie powinny być pozbawiane nadziei na jego opuszczenie.

e) Sprawozdanie CPT dotyczące Szwajcarii

62. Sprawozdanie CPT z wizyty w Szwajcarii w dniach 10–20 października 2011 r. (25 października 2012 r. CPT/Inf (2012) 26) zawierało następujące uwagi na temat szwajcarskiego systemu kary dożywotniego pozbawienia wolności, w przypadkach gdy przestępcy seksualni i agresywni są postrzegani jako niezwykle niebezpieczni, a ich stan uznawany jest za nieuleczalny:

„CPT ma poważne zastrzeżenia co do koncepcji „dożywotniej” izolacji, w myśl której osoby te, gdy zostaną już uznane za bardzo niebezpieczne i nieuleczalne, są uznawane raz na zawsze za stwarzające trwałe zagrożenie dla społeczeństwa, a przez to formalnie pozbawiane wszelkiej nadziei na łagodniejszą formę wykonania kary lub nawet zwolnienie warunkowe. Ponieważ jedynym sposobem na zwolnienie danej osoby jest **postęp naukowy**, osoba taka zostaje pozbawiona możliwości wpływania na ewentualne zwolnienie poprzez – przykładowo – dobre sprawowanie w trakcie odbywania kary.

W tym względzie CPT powołuje się na zalecenie (2006) 2 Komitetu Ministrów z dnia 11 stycznia 2006 r. w sprawie europejskich reguł więziennych, a także pkt 4 lit. a) zalecenia (2003) 22 Komitetu Ministrów z dnia 24 września 2003 r. w sprawie zwolnienia warunkowego, które wskazuje jasno, że ustawa powinna zapewniać wszystkim skazanym, w tym skazanym na karę dożywotniego pozbawienia wolności, możliwość skorzystania ze zwolnienia warunkowego. W uzasadnieniu do zalecenia wskazano, że skazanych na karę dożywotniego pozbawienia wolności nie powinno się całkowicie pozbawiać nadziei na zwolnienie z zakładu karnego.

CPT uznaje zatem, że nieludzkie jest dożywotnie pozbawianie wolności bez rzeczywistej nadziei na zwolnienie. Komitet apeluje stanowczo do władz Szwajcarii o odpowiednie ponowne rozważenie koncepcji dożywotniego pozbawienia wolności. [wyróżnienie oryginalne]

2. Międzynarodowe prawo karne

63. W art. 77 Rzymskiego Statutu Międzynarodowego Trybunału Karnego (MTK) przewidziano możliwość wymierzenia kary dożywotniego pozbawienia wolności, jeżeli przemawia za tym wyjątkowy ciężar popełnionej zbrodni i właściwości osobiste skazanego. Artykuł 110 ust. 3 stanowi, że jeżeli osoba odbyła dwie trzecie wymierzonej kary lub 25 lat w przypadku kary dożywocia, [MTK] dokonuje oceny wyroku pod kątem ewentualnego zmniejszenia jej wymiaru. Taka ocena wyroku nie może mieć miejsca przed upływem wskazanych okresów. Artykuły 110 ust. 4 i 5 stanowią:

„4. Dokonując oceny na podstawie ustępu 3, [MTK] może zmniejszyć wymiar kary, jeżeli stwierdzi, że zachodzi przynajmniej jedna z następujących okoliczności:

a) wcześniej wyrażona i podtrzymywana chęć współpracy osoby z [MTK] w prowadzonych postępowaniach przygotowawczych;

b) dobrowolna pomoc osoby w umożliwieniu wykonania wyroków i orzeczeń [MTK] w innych sprawach, a w szczególności pomoc w zlokalizowaniu przedmiotów objętych orzeczeniami grzywny, przepadku lub naprawienia szkody, które mogą być spożytkowane dla dobra pokrzywdzonych; lub

c) inne czynniki wskazujące na wyraźną i znaczącą zmianę okoliczności usprawiedliwiającą zmniejszenie wymiaru kary przewidziane w Regułach Procesowych i Dowodowych.

5. Jeżeli po przeprowadzeniu pierwszej oceny kary na podstawie ustępu 3 [MTK] stwierdzi brak podstaw do zmniejszenia wymiaru kary, dokonuje dalszych ocen wyroku w takich odstępach czasowych i z zastosowaniem takich kryteriów, jakie przewidziane są w Regułach Procesowych i Dowodowych”.

Procedura i kolejne kryteria oceny określono w Regule 223 i 224 Reguł Procesowych i Dowodowych.

Reguła 223 stanowi:

„Kryteria oceny dotyczące ewentualnego zmniejszenia wymiaru kary:

Przy dokonywaniu oceny w kwestii ewentualnego zmniejszenia wymiaru kary na podstawie artykułu 110, ustępy 3 i 5, trzech sędziowie Izby Odwoławczej uwzględniają kryteria wyszczególnione w artykule 110, ustęp 4 (a) i (b), jak również następujące kryteria:

- (a) Zachowanie osoby skazanej w trakcie pozbawienia wolności wskazujące na szczerze odcięcie się przez nią od popełnionego przestępstwa;
- (b) Perspektywy resocjalizacji osoby skazanej oraz pomyślnego osiedlenia się przez nią na nowo;
- (c) Czy wcześniejsze zwolnienie osoby skazanej spowodowałoby istotne zakłócenie spokoju społecznego;
- (d) Jakiegokolwiek działania podjęte przez osobę skazaną na rzecz osób pokrzywdzonych, jak również jakiegokolwiek wpływ jej wcześniejszego zwolnienia na osoby pokrzywdzone oraz ich rodziny;
- (e) Indywidualne okoliczności dotyczące osoby skazanej, w tym pogorszenie się jej stanu zdrowia fizycznego lub psychicznego, lub zaawansowany wiek”.

Reguła 224 ust. 3 stanowi, że dla celów stosowania artykułu 110, ustęp 5, trzech sędziów Izby Odwoławczej wyznaczonych przez tę Izbę dokonuje oceny w kwestii ewentualnego zmniejszenia wymiaru kary w odstępach trzyletnich, chyba że Izba określi krótszy przedział czasowy w decyzji podjętej zgodnie z artykułem 110, ustęp 3. W tej samej Regule 224 ust. 3 stwierdzono, że w przypadku zaistnienia istotnej zmiany okoliczności, tych trzech sędziów może wyrazić zgodę na to, aby osoba skazana wystąpiła o dokonanie oceny w trakcie trwania takiego trzy-letniego okresu, lub w jakimkolwiek krótszym terminie określonym przez tych trzech sędziów.

64. Artykuł 27 Statutu Międzynarodowego Trybunału Karnego dla byłej Jugosławii stanowi, iż karę pozbawienia wolności odbywa się w państwie wskazanym przez Międzynarodowy Trybunał. Kara pozbawienia wolności jest zgodna z obowiązującymi przepisami danego państwa, z zastrzeżeniem nadzoru Międzynarodowego Trybunału. Artykuł 28 (dotyczący ułaskawienia oraz złagodzenia kary) stanowi:

Jeżeli zgodnie z prawem państwa, w którym osoba skazana jest pozbawiona wolności, można jej darować lub złagodzić karę, dane państwo powiadamia o tym Międzynarodowy Trybunał. Prezes Międzynarodowego Trybunału rozstrzyga tę sprawę w porozumieniu z Sędziami, w oparciu o dobro wymiaru sprawiedliwości i ogólne zasady prawa”.

Zapisy zbliżone do ust. 27 i 28 Statutu Międzynarodowego Trybunału Karnego dla Byłej Jugosławii zawarte są w Statucie Międzynarodowego Trybunału Karnego dla Rwandy (ust 26 i 27), Statucie Trybunału

Specjalnego dla Sierra Leone (art. 22 i 23) oraz Statucie Trybunału Specjalnego dla Libanu (ust. 29 i 30).

3. Prawo Unii Europejskiej

65. Artykuł 5 ust. 2 decyzji ramowej Rady Unii Europejskiej z dnia 13 czerwca 2002 r. w sprawie europejskiego nakazu aresztowania i procedury wydawania osób między państwami członkowskimi stanowi:

„jeśli przestępstwo stanowiące podstawę europejskiego nakazu aresztowania zagrożone jest karą dożywotniego pozbawienia wolności lub środkiem zabezpieczającym, wykonanie przedmiotowego nakazu aresztowania następuje pod warunkiem, że w systemie prawnym wydającego nakaz państwa członkowskiego istnieją przepisy dopuszczające rewizję wymiaru kary lub zastosowanych środków, dokonywanej na wniosek lub najpóźniej po upływie 20 lat, albo wystąpienie o zastosowanie prawa łaski, o co osoba ta ma prawo się ubiegać na mocy obowiązującego w wydającym nakaz państwie członkowskim prawa lub praktyki, mając na celu uniknięcie wykonania takiej kary lub środka zabezpieczającego”.

C. Istotne akty europejskie dotyczące opieki zdrowotnej (psychiatrycznej) dla więźniów

66. Zalecenie nr R (98) 7 Komitetu Ministrów Rady Europy dla państw członkowskich w sprawie etycznych i organizacyjnych aspektów opieki zdrowotnej w więzieniu, przyjęte w dniu 8 kwietnia 1998 r., w istotnych częściach stanowi, co następuje:

„I. Główne cechy prawa do opieki zdrowotnej w więzieniu

A. Dostęp do lekarza

1. [...] Wszyscy osadzeni powinni zostać poddani odpowiednim badaniom lekarskim w chwili przyjęcia. Szczególny nacisk należy położyć na badanie przesiewowe pod kątem zaburzeń psychicznych [...]

3. W ramach opieki zdrowotnej w zakładzie karnym powinno się być w stanie zapewnić przynajmniej konsultacje ambulatoryjne oraz pomoc w stanach nagłych. Jeżeli stan zdrowia osadzonych wymaga leczenia, którego nie można zagwarantować w zakładzie karnym, należy podjąć wszelkie możliwe starania, by z zachowaniem pełni bezpieczeństwa przeprowadzić leczenie w placówkach opieki zdrowotnej poza zakładem karnym.

[...]

5. Należy zapewnić dostęp do konsultacji psychiatrycznych i doradztwa psychologicznego. W większych placówkach penitencjarnych powinien działać zespół psychiatrów. Jeżeli, jak w mniejszych placówkach, nie ma takiego zespołu, konsultacje powinien prowadzić psychiatra praktykujący w szpitalu lub prowadzący własną praktykę.

[...]

III. Organizacja opieki zdrowotnej w zakładzie karnym ze szczególnym uwzględnieniem zarządzania pewnymi uniwersalnymi problemami

D. Objawy psychiatryczne, zaburzenia psychiczne oraz poważne zaburzenia osobowości, ryzyko samobójstwa

55. Skazani z poważnymi zaburzeniami psychicznymi powinni przebywać w placówkach szpitalnych, które są odpowiednio wyposażone i w których zatrudniony jest odpowiednio wykwalifikowany personel, i tam uzyskiwać pomoc. Decyzja o przyjęciu osadzonego do szpitala publicznego powinna być podejmowana przez psychiatrę, z zastrzeżeniem konieczności uzyskania zezwolenia od właściwych organów”.

67. Załącznik do zalecenia Rec(2003)23 Komitetu Ministrów dla państw członkowskich w sprawie postępowania przez administrację więzienną ze skazanymi na karę dożywotniego pozbawienia wolności i inne długoterminowe kary pozbawienia wolności, przyjętego w dniu 9 października 2003 r., stanowi między innymi, co następuje:

„27. Należy podjąć działania w celu umożliwienia wczesnej i specjalistycznej diagnozy więźniów, którzy mają lub zaczynają mieć zaburzenia psychiczne, oraz zapewnienia im odpowiedniego leczenia. [...]”.

68. Komitet Ministrów podkreślił w zaleceniu Rec(2006)2 dla państw członkowskich w sprawie europejskich reguł więziennictwa, przyjętym w dniu 11 stycznia 2006 r. na 952. posiedzeniu delegatów, że:

„wykonanie wyroków pozbawienia wolności oraz traktowanie więźniów wymaga wzięcia pod uwagę wymogów bezpieczeństwa osobistego, bezpieczeństwa instytucjonalnego i dyscypliny, jednocześnie zapewniając warunki osadzenia, które nie naruszają ludzkiej godności i które gwarantują osadzonym konkretne zajęcia zawodowe i programy terapeutyczne i w ten sposób przygotowują ich do reintegracji ze społeczeństwem”.

69. Zaleca się zatem, by państwa członkowskie między innymi kierowały się w swoim ustawodawstwie, polityce i praktyce zasadami zawartymi w załączniku do zalecenia, którego istotne części stanowią, co następuje:

„[...]”

12.1 Osoby cierpiące na choroby psychiczne i których stan psychiczny jest nie do pogodzenia z osadzeniem w zakładzie karnym są osadzane w placówce specjalnie przeznaczonej do tego celu.

12.2 Niemniej jednak, jeśli takie osoby są wyjątkowo przetrzymywane w zakładzie karnym, to obowiązuje tam specjalny regulamin, który uwzględnia ich status i potrzeby.

[...]”

39. Władze więzienne chronią zdrowie wszystkich więźniów znajdujących się pod ich opieką.

[...]”

40.3 Więźniowie mają dostęp do służby zdrowia dostępnej w kraju bez dyskryminacji ze względu na ich sytuację prawną.

40.4 Służba zdrowia w zakładzie diagnozuje i leczy choroby fizyczne lub psychiczne, lub upośledzenia na które mogą cierpieć więźniowie.

40.5 Zapewnia się więźniom w tym celu wszystkie potrzebne usługi medyczne, chirurgiczne i psychiatryczne, włącznie z tymi, które są dostępne społeczeństwu na wolności.

[...]

47.1 Specjalistyczne zakłady lub oddziały pod kontrolą medyczną są dostępne dla prowadzenia obserwacji i leczenia więźniów cierpiących na zaburzenia psychiczne lub anomalie, a którzy nie kwalifikują się do kategorii, o której mowa w regule 12.

47.2 Więzienna służba zdrowia zapewnia leczenie psychiatryczne wszystkim więźniom, którzy potrzebują takiego leczenia i zwraca szczególną uwagę na zapobieganie samobójstwom”.

D. Istotne międzynarodowe akty prawne dotyczące rehabilitacji więźniów

70. Kryminologowie przywołują różne funkcje, które w ujęciu tradycyjnym ma pełnić kara, w tym represję, prewencję, ochronę społeczeństwa i rehabilitację. Tym niemniej w ostatnich latach zauważyć można tendencję do kładzenia większego nacisku na rehabilitację, o czym świadczą szczególnie akty prawne Rady Europy. Chociaż rehabilitacja jest postrzegana jako sposób na zapobieganie recydywie, coraz częściej i pozytywniej stanowi ona raczej ideę resocjalizacji poprzez budowanie osobistej odpowiedzialności. Cel ten wzmocniony jest rozwojem „zasady postępu”: w toku odbywania kary skazany powinien stopniowo robić postępy w obrębie systemu więziennictwa, poruszając się od wczesnego etapu odbywania wyroku, gdy nacisk kładzie się na ukaranie i zapłatę, w kierunku późnego etapu, gdzie nacisk powinno się kłaść na przygotowanie do zwolnienia z zakładu karnego.

1. Istotne instrumenty międzynarodowe dotyczące praw człowieka

71. Artykuł 10 ust. 3 Międzynarodowego Paktu Praw Cywilnych i Politycznych stanowi, że „system penitencjarny obejmować będzie traktowanie więźniów, którego zasadniczym celem będzie ich poprawa i rehabilitacja społeczna”. Komentarz Ogólny Komitetu Praw Człowieka dotyczący art. 10 stanowi, że „żaden system penitencjarny nie powinien mieć wyłącznie charakteru represyjnego, ale powinien dążyć do poprawy i rehabilitacji społecznej więźnia”.

72. Wzorcowe reguły minimalne Organizacji Narodów Zjednoczonych dotyczące postępowania z więźniami (1957) zawierają szczególne postanowienia dotyczące skazanych, w tym następujące zasady przewodnie:

„57. Uwieszenie i inne środki skutkujące odizolowaniem osób od świata zewnętrznego są dotkliwie przez sam fakt odebrania prawa do decydowania o sobie w wyniku pozbawienia wolności. Dlatego też system penitencjarny, z wyjątkiem sytuacji, gdy będzie to wynikało z uzasadnionego odseparowania lub zastosowania

odpowiednich środków w celu utrzymania dyscypliny, nie będzie wznagał dolegliwości wiążących się z taką sytuacją.

58. Celem stosowania kary pozbawienia wolności lub podobnego środka wywołującego skutek pozbawienia wolności jest przede wszystkim ochrona społeczeństwa przed przestępczością. Cel ten może być osiągnięty jedynie wtedy, gdy zastosowany okres kary pozbawienia wolności, w takim stopniu, w jakim jest to możliwe, zapewnia, by po powrocie do społeczeństwa sprawca przestępstwa był skłonny i zdolny do przestrzegania prawa oraz prowadzenia życia, samodzielnie zarabiając na swoje utrzymanie.

59. W tym celu instytucja powinna wykorzystywać środki o charakterze zaradczym, edukacyjnym, moralnym, duchowym, zdrowotnym oraz inne sposoby i formy pomocy, które są właściwe i dostępne, oraz dążyć do stosowania ich odpowiednio do indywidualnie określonych potrzeb postępowania z więźniami”.

2. Europejskie reguły więzienne z 1987 r. i 2006 r.

73. Europejskie reguły więzienne to zalecenia Komitetu Ministrów skierowane do państw członkowskich Rady Europy dotyczące minimalnych norm, jakie należy stosować w zakładach karnych. Państwa zachęca się do tego, by w swoim ustawodawstwie i w swojej polityce kierowały się tymi zasadami i zapewniały szerokie rozpowszechnianie reguł wśród organów sądownictwa, personelu zakładów karnych oraz osadzonych.

W wersji Europejskich reguł więziennych z 1987 r. (zwanym dalej „regułami z 1987 r.”) w trzeciej zasadzie podstawowej zauważono, co następuje:

„Postępowanie z osobami, wobec których orzeczono karę więzienia lub podobny środek, ma za cel, na ile pozwala na to długość kary lub środka, ukształtowanie w nich woli i zdolności prowadzenia życia zgodnego z prawem i dającego im środki utrzymania po zwolnieniu”.

W ostatniej wersji reguł, przyjętej w 2006 r. (zwanej dalej „regułami z 2006 r.”) powyższą zasadę zastąpiono trzema zasadami:

„Reguła 2 stanowi: Osoby pozbawione wolności zachowują wszystkie prawa, których nie zostały pozbawione zgodnie z prawem w orzeczeniu skazującym je lub zatrzymującym w areszcie.

[...]

Reguła 5 stanowi: Życie w więzieniu odpowiada, tak dalece jak to jest możliwe, pozytywnym aspektom życia na wolności.

Reguła 6 stanowi: Każde pozbawienie wolności jest prowadzone tak by ułatwić osobom pozbawionym wolności reintegrację w wolnym społeczeństwie”.

Komentarz do zasad z 2006 r. (opracowany przez Europejski Komitet Problemów Przestępczości – zwany dalej „CDPC”) zawiera wzmiankę o tym, że w regule 2 podkreślono, iż utrata prawa do wolności nie powinna prowadzić do założenia, że więźniowie automatycznie tracą inne prawa polityczne, obywatelskie, społeczne, ekonomiczne i kulturalne: w istocie ograniczeń powinno być możliwie niewiele. W regule 5, jak zauważono w

komentarzu, podkreślono pozytywne aspekty normalizacji, uznając, że choć życie w zakładzie karnym nigdy nie będzie takie samo jak w wolnym społeczeństwie, należy podejmować aktywne działania, aby uczynić warunki w zakładzie karnym możliwie zbliżonymi do normalnego życia. W komentarzu stwierdzono ponadto, że w regule 6 „uznano, iż osadzeni, zarówno oczekujący na proces, jak i skazani, ostatecznie powrócą do społeczeństwa, a życie w zakładzie karnym powinno być zorganizowane z myślą o tym”.

74. Sekcja pierwsza części VIII reguł z 2006 r. zatytułowana jest „Cele rygoru dla odbywających karę” i stanowi między innymi:

„102.1 Oprócz ogólnych reguł odnoszących się do wszystkich więźniów, rygor dla więźniów skazanych ma na celu umożliwienie im prowadzenia odpowiedzialnego i wolnego od przestępstw życia.

102.2 Uwięzienie jest wskutek pozbawienia wolności karą samą w sobie i dlatego rygor przewidziany dla więźniów skazanych nie może przyczyniać się do zwiększenia cierpień towarzyszących uwięzieniu”.

W tym względzie komentarz CDPC wyjaśnia regułę 102 następująco:

„[...] określa cele rygoru więźniów w sposób prosty i pozytywny. Nacisk położono na środki i programy dla skazanych, które będą promować i rozwijać odpowiedzialność osobistą, a nie koncentrować się w sposób wąski na zapobieganiu recydywie. [...]

Nowa reguła jest zgodna z wymogami kluczowych międzynarodowych aktów prawnych, w tym z art. 10 ust. 3 [Międzynarodowego Paktu Praw Politycznych i Obywatelskich] [...] Inaczej jednak niż w przypadku Paktu w brzmieniu reguły celowo unikano pojęcia „rehabilitacja”, które nosi w sobie konotacje z postępowaniem przymusowym. Zamiast tego podkreślono znaczenie zapewniania skazanym, którzy często pochodzą ze środowisk charakteryzujących się gorszą sytuacją socjalną, możliwość rozwijania się w sposób, który umożliwi im wybór życia zgodnego z prawem. W tym względzie reguła 102 wyraża takie samo podejście jak reguła 58 Wzorcowych reguł minimalnych Organizacji Narodów Zjednoczonych dotyczących postępowania z więźniami”.

75. Reguła 105.1 reguł z 2006 r. stanowi, że systemowy program pracy ma na względzie przyczynienie się do osiągnięcia celów rygoru przewidzianego dla więźniów skazanych. Reguła 106.1 stanowi, że systemowy program edukacji, włącznie ze szkoleniem zawodowym, które ma na celu podniesienie ogólnego poziomu wykształcenia więźniów, jak i stworzenie im perspektywy prowadzenia odpowiedzialnego i wolnego od przestępczości życia, jest kluczowym elementem reżimu dla więźniów skazanych. Wreszcie reguła 107.1 wymaga, by odbywający karę uzyskiwali odpowiednio wcześniej przed zwolnieniem wsparcie w postaci specjalnych programów, które umożliwiają im przejście do zgodnego z prawem życia w społeczeństwie.

76. Przyczynę zmian prowadzących do reguł z 2006 r. można zrozumieć, analizując dwa wspomniane już zalecenia Komitetu Ministrów – Rec(2003)22 i Rec(2003)23 (zob. par. 60 i 59), które dotyczą

rehabilitacyjnego wymiaru kar pozbawienia wolności. Poza odpowiednimi zapisami zawartymi w przywołanych już zaleceniach należy zauważyć, że w akapicie piątym preambuły do zalecenia Rec(2003)22 w sprawie zwolnienia warunkowego stwierdzono, iż „badania wykazały, że pozbawienie wolności ma negatywne skutki i nie prowadzi do rehabilitacji sprawców”. W zaleceniu tym (w pkt 8) wymieniono następujące środki służące ograniczaniu recydywy poprzez stosowanie zindywidualizowanych warunków, takich jak:

- „– zapłata odszkodowania lub zadośćuczynienia lub naprawa szkody na rzecz ofiar;
- poddanie się leczeniu uzależnienia od środków odurzających lub alkoholu bądź innych uleczalnych stanów w sposób wyraźnie związany z popełnieniem czynu zabronionego;
- wykonywanie pracy lub innej zatwierdzonej aktywności, przykładowo edukacja lub odbywanie kształcenia zawodowego;
- uczestnictwo w programach rozwoju osobistego; oraz
- zakaz zamieszkiwania w określonych miejscach lub odwiedzania określonych miejsc”.

PRAWO

I. ZAGADNIENIA WSTĘPNE

A. Zastrzeżenia wstępne Rządu

1. *Locus standi*

a) Stanowiska stron

77. Podczas rozprawy Rząd wyraził wątpliwości co do tego, czy syn skarżącego, Johnny Francis van Heyningen, i siostra skarżącego, Altagracia Murray, mają interes prawny, by kontynuować prowadzenie sprawy. Jeżeli Trybunał wymagał istnienia dodatkowego interesu osobistego innego niż bliska relacja pokrewieństwa, jak sugeruje jego orzecznictwo, Rząd podnosi, że wygląda na to, iż skarżący nie wykazywał zbytniego zainteresowania żadnym z trójki swoich dzieci oraz iż akta będące w posiadaniu Rządu nie wskazują, by van Neyningem kiedykolwiek odwiedził skarżącego w zakładzie karnym, gdy ten odbywał karę pozbawienia wolności. Chociaż sytuacja wygląda inaczej w przypadku siostry skarżącego, Altagracii, która miała kontakt z bratem podczas drugiego etapu jego pozbawienia wolności, na Arubie, Rząd kwestionuje to, czy w sytuacji, gdy najbliżsi krewni skarżącego, tzn. jego dzieci, nigdy nie miały kontaktu z ojcem ani nie wykazywały chęci prowadzenia sprawy, na innego krewnego przechodzi obowiązek dalszego jej prowadzenia.

78. Syn i siostra skarżącego podnosili, że mają uprawniony interes w dalszym prowadzeniu sprawy w celu uzyskania orzeczenia Trybunału, w szczególności w kwestii tego, czy władze miały obowiązek stworzyć faktyczną możliwość zwolnienia skarżącego. W ich ocenie Rząd nie zapewnił skarżącemu odpowiedniego leczenia, by pomóc mu odzyskać wolność, wrócić do rodziny i odbudować więzi rodzinne. Mimo wiążących się z tym kosztów, van Heyningem, który od 1999 r. mieszkał w europejskiej części Królestwa, zdołał odwiedzić swojego ojca w więzieniu sześć razy i utrzymywał z nim również kontakt telefoniczny. Altagracia Murray, które mieszkała na Arubie, odwiedzała swojego brata w zakładzie karnym prawie w każdym tygodniu.

b) Ocena Trybunału

79. Trybunał na ogół zezwala najbliższemu krewnemu na dochodzenie roszczeń ze skargi, pod warunkiem że ma on uprawniony interes, w przypadku gdy pierwotny skarżący zmarł po wniesieniu skargi do Trybunału (zob. *Malhous przeciwko Republice Czeskiej* (dec.) [WI], skarga nr 33071/96, ETPCz 2000-XII oraz *Larionovs i Tess przeciwko Łotwie* (dec.), skargi nr 45520/04 i 19363/05, § 172, 25 listopada 2014 r.). Mając na uwadze przedmiot skargi oraz wszystkie elementy, do jakich Trybunał ma dostęp, stwierdza on, że syn skarżącego i siostra skarżącego mają uzasadniony interes w dalszym prowadzeniu sprawy ze skargi, a zatem spełniony jest wymóg *locus standi* z art. 34 Konwencji (zob. przykładowo *Carella przeciwko Włochom*, skarga nr 33955/07 §§ 48–51, 9 września 2014).

80. Z tego względu oraz ponieważ uwagi Rządu rozumiane są jako zastrzeżenie wstępne dotyczące interesu prawnego syna i siostry skarżącego, Trybunał oddala to zastrzeżenie.

2. Status ofiary

81. Rząd zauważył, że co do zarzutu skarżącego, iż nie miał on perspektyw na zwolnienie, a możliwość skorzystania z ułaskawienia była nieadekwatna i nieskuteczna, skarżący nie może być już uznawany za „ofiara” naruszenia art. 3 Konwencji w rozumieniu art. 34, ponieważ został zwolniony z zakładu karnego po pozytywnym rozpatrzeniu wniosku o ułaskawienie w dniu 31 marca 2014 r.

82. Skarżący nie odniósł się do tej kwestii.

83. W utrwalonym orzecznictwie Trybunału pojęcie „ofiara” w kontekście art. 34 Konwencji oznacza osobę, której rozpatrywane działanie lub zaniechanie bezpośrednio dotyczy, a istnienie naruszenia Konwencji jest możliwe nawet przy braku uprzedzenia; uprzedzenie jest istotne tylko w kontekście art. 41. W rezultacie, decyzja lub środek korzystny dla skarżącego nie jest, co do zasady, wystarczający, by pozbawić go statusu „ofiary”, chyba że władze krajowe uznały, czy to wprost, czy zasadniczo, naruszenie

Konwencji, a następnie dokonały naprawienia naruszenia Konwencji (zob. między innymi orzecznictwo: *Nada przeciwko Szwajcarii* [WI], skarga nr 10593/08, § 128, ETPCz 2012, i przytoczone tam orzecznictwo).

84. Trybunał zauważa, w związku z zarzutem skarżącego dotyczącym systemu ułaskawień, który nie daje mu perspektywy na zwolnienie, że podczas 33 lat spędzonych w zakładzie karnym po wymierzeniu kary dożywotniego pozbawienia wolności skarżący wielokrotnie bez powodzenia wnosił o ułaskawienie. Choć prawdą jest, że ostatecznie prawo łaski zostało mu udzielone w dniu 31 marca 2014 r. ze względu na pogarszający się stan zdrowia (zob. par. 30 powyżej), decyzja ta nie obejmowała przyznania się do zarzucanego naruszenia art. 3 Konwencji. Ponieważ ponadto nie ma nic, co wskazywałoby na to, że prawo łaski zastosowano w ramach próby naprawienia naruszenia, skarżący może twierdzić, że był ofiarą naruszeń Konwencji, które zarzuca.

W rezultacie Trybunał oddala zastrzeżenie Rządu w przedmiocie tego, iż skarżący nie ma statusu ofiary.

B. Zakres sprawy przez Wielką Izbą

85. W szczególnych okolicznościach niniejszej sprawy Trybunał uważa, że uzasadnione jest dość szczegółowe odniesienie się do kwestii dokładnego zakresu sprawy.

86. Po pierwsze, wniosek skarżącego o skierowanie sprawy do Wielkiej Izby i jego uwagi pisemne zawierały jego stanowisko w przedmiocie zarzutów wniesionych na podstawie art. 5 Konwencji, które zostały uznane za niedopuszczalne przez Izbę (zob. par. 4 powyżej). Tym niemniej zgodnie z utrwalonym orzecznictwem Trybunału treść i zakres „sprawy” skierowanej do Wielkiej Izby są ograniczone decyzją Izby w przedmiocie dopuszczalności (zob. *K. i T. przeciwko Finlandii* [WI], skarga nr 25702/94, §§ 140–141, ETPCz 2001-VII; *Azinas przeciwko Cyprowi* [WI], skarga nr 56679/00, § 32, ETPCz 2004-III; oraz *Kovačić i inni przeciwko Słowenii* [WI], skargi nr 44574/98, 45133/98 i 48316/99, § 194, 3 października 2008 r.). Oznacza to, że Wielka Izba nie może badać tych części skargi, które zostały uznane przez Izbę za niedopuszczalne. Trybunał nie widzi podstaw, by odchodzić od tej zasady w niniejszej sprawie (zob. *Sisojeva i inni przeciwko Łotwie* (wykreślono) [WI], skarga nr 60654/00, §§ 59–62, ETPCz 2007-I).

87. Skarżący podniósł ponadto we wniosku o skierowanie sprawy do Wielkiej Izby, że ze względu na fakt, iż nigdy nie został objęty leczeniem psychiatrycznym, nie mógł mieć żadnej nadziei, że pewnego dnia opuści zakład karny. Jednocześnie „zaakceptował” ustalenie Izby, że w świetle wprowadzenia w prawie krajowym mechanizmu okresowego przeglądu wyroków, nie doszło do naruszenia art. 3 Konwencji, którego dotyczył jego

zarzut o braku możliwości poddania kontroli wymierzonej mu kary dożywotniego pozbawienia wolności.

88. W związku z tym Trybunał powtarza, że „sprawa” skierowana do Wielkiej Izby obejmuje wszystkie aspekty skargi rozpatrzone wcześniej przez Izbę w wydanym przez nią wyroku (zob. *K i T przeciwko Finlandii*, *op.cit.*, § 140). Ponadto nie można stwierdzić, że uwagi skarżącego na temat rozstrzygnięcia Izby stanowią jednoznaczne wycofanie określonego zarzutu, zważywszy, że w uwagach pisemnych skarżący podniósł argument dotyczący tego, czy jego kara dożywotniego pozbawienia wolności mogła zostać faktycznie skrócona i czy przegląd okresowy spełnia wymogi określone w orzecznictwie Trybunału. Wygląda więc na to, że skarżący nie wycofał się z tej części skargi. W związku z powyższym Wielka Izba może rozpatrywać skargę na podstawie art. 3 w przedmiocie tego, iż nie zachodziła możliwość dokonania przeglądu kary dożywotniego pozbawienia wolności skarżącego.

89. Wreszcie skarżący zauważył w uwagach pisemnych, że nie chciał już „nalegać” na zarzut wnoszony na podstawie art. 3 dotyczący warunków pozbawienia wolności w zakresie, w jakim dotyczyło to rzekomo nieadekwatnych warunków w budynkach zakładu karnego. Mając na uwadze, że stwierdził on w kolejnych akapitach swoich uwag, że chce podtrzymać pozostałe skargi, Trybunał uznaje, że poprzez „nienaleganie” skarżący miał na myśli, że nie chce podtrzymywać w tym aspekcie zarzutu podnoszonego na podstawie art. 3 w rozumieniu art. 37 ust. 1 lit. a Konwencji. Uznawszy zgodnie na podstawie art. 37 ust. 1 *in fine*, że nie ma żadnych szczególnych okoliczności dotyczących poszanowania praw człowieka w rozumieniu Konwencji i jej protokołów, które by tego wymagały, Wielka Izba nie będzie zatem rozpatrywać tego zarzutu.

90. Wielka Izba rozpatrzy zatem zarzuty skarżącego wniesione na podstawie art. 3 w przedmiocie tego, iż kara dożywotniego pozbawienia wolności nie mogła zostać skrócona, a warunki pozbawienia wolności naruszały ów artykuł, w szczególności, iż skarżący nigdy nie został umieszczony w rygorze, który wpływałby korzystnie na jego stan psychiczny, ani też nie został poddany leczeniu psychiatrycznemu.

II. DOMNIEMANE NARUSZENIE ART. 3 KONWENCJI

91. Skarżący wstępnie zarzucał, że wymierzona mu kara dożywotniego pozbawienia wolności nie podlegała – *de iure* i *de facto* – skróceniu, jak również, że w zakładach karnych, w których przebywał, nie było odrębnego rygoru dla skazanych na karę dożywotniego pozbawienia wolności lub specjalnego rygoru dla osadzonych z problemami psychiatrycznymi. W piśmie z dnia 2 listopada 2012 r. (zob. par. 3 powyżej), wystosowanym po zakończeniu okresowego przeglądu kary dożywotniego pozbawienia wolności, zarzucał ponadto, że nawet jeżeli stworzono możliwość *de iure* warunkowego zwolnienia, *de facto* nie miał żadnej nadziei na opuszczenie

zakładu karnego, ponieważ nigdy nie został poddany leczeniu psychiatrycznemu i z tego względu ryzyko recydywy uznano za zbyt wysokie, by można było uznać go za osobę kwalifikującą się do zwolnienia. Skarżący powołał się na art. 3 Konwencji, który stanowi, co następuje:

„Nikt nie może być poddany torturom ani nieludzkiemu lub poniżającemu traktowaniu albo karaniu”.

A. Wyrok Izby

92. W swoim wyroku z dnia 10 grudnia 2013 r. Izba rozpatrywała oddzielnie zarzuty skarżącego wniesione na podstawie art. 3 Konwencji, które dotyczyły rzekomego braku możliwości skrócenia kary dożywotniego pozbawienia wolności oraz warunków pozbawienia wolności. Jeżeli chodzi o pierwszy z zarzutów, uznała, że nie doszło do naruszenia art. 3. Izba odnotowała wprowadzenie w listopadzie 2011 r. – około dwadzieścia miesięcy po wniesieniu skargi – krajowej (tj. obowiązującej w Curaçao) ustawy o mechanizmach okresowego przeglądu tego rodzaju wyroków i uznała, że mechanizm ten spełnia kryteria określone w wyroku Trybunału wydanym w sprawie *Vinter i inni przeciwko Zjednoczonemu Królestwu* ([WI], skargi nr 66069/09, 130/10 i 3896/10, §§ 119–122, ETPCz 2013 (fragmenty)). Zauważyła ponadto, że przegląd wyroku skarżącego został przeprowadzony, a w ramach tego przeglądu sporządzono szereg opinii biegłych. Mając na uwadze fakt, że skarżący wniósł skargę do Trybunału ponad trzydzieści lat po wydaniu wyroku, Izba nie widzi powodu, aby rozpatrywać, czy wymierzona mu kara dożywotniego pozbawienia wolności mogła być *de facto* i *de iure* skrócona przed wprowadzeniem w 2011 r. przeglądu okresowego.

93. Izba uznała ponadto, że warunki pozbawienia wolności skarżącego nie były sprzeczne z art. 3. Co się tyczy w szczególności zarzutu, iż skarżący nigdy nie został poddany leczeniu zaburzenia psychicznego, Izba zauważyła, że skarżący został objęty obserwacją psychiatryczną i zaproponowano mu pomoc na okoliczność zaburzenia osobowości w zakładzie karnym w Curaçao, ale pomoc ta zakończyła się, gdy został przeniesiony na własny wniosek na Arubę, gdzie leczenie psychiatryczne nie było dostępne w takim samym zakresie, chociaż pomoc psychiatryczna stała się dostępna do czasu wydania wyroku przez Izbę. Izba zauważyła ponadto, że skarżący nie przedstawił żadnych informacji na temat tego, czy skorzystał z dostępnej pomocy, ani też nie twierdził, że tego rodzaju wsparcie było nieadekwatne względem jego potrzeb.

B. Uwagi stron przed Wielką Izbą

1. Skarżący

94. Skarżący twierdził, że z wyroku Wspólnego Trybunału Sprawiedliwości wynika jasno, iż sąd ten zdecydował się wymierzyć karę dożywotniego pozbawienia wolności, a nie określoną czasowo karę pozbawienia wolności, ze względu na jego stan psychiczny i zagrożenie dla społeczeństwa oraz ze względu na niedostępność – w tamtym czasie – odpowiedniej instytucji, w której mógłby zostać poddany leczeniu zalecanemu przez psychiatrę, który przeprowadzał badanie i którego ustalenia zostały przyjęte przez Wspólny Trybunał. Następnie spędził ponad trzydzieści lat w zakładzie karnym bez jakiegokolwiek leczenia – wszelka pomoc psychiatryczna, która mogła być mu proponowana, była najwyżej podstawowym wsparciem dostępnym we wszystkich zakładach karnych i nie może być uznana za leczenie. Nie rozważano też nigdy możliwości przeniesienia skarżącego do Holandii w celu poddania go tam leczeniu. Zdaniem skarżącego nierealistyczne było oczekiwanie od niego zdolności do stwierdzenia, że potrzebuje leczenia i podniesienia tej kwestii, jak stwierdziła to Izba w wyroku; konieczność leczenia została stwierdzona już wcześniej, a władze były tego świadome.

95. Skarżący podtrzymał twierdzenie, że możliwość wnioskowania o ułaskawienie nie kwalifikowała się jako rewizja wyroku, ponieważ – między innymi – procedura ta nie była regulowana ustawą, a Gubernator nie miał obowiązku przedstawić uzasadnienia decyzji o negatywnym rozpatrzeniu wniosku o ułaskawienie. Żaden z wniesionych przez skarżącego wniosków o ułaskawienie nie doprowadził do badania psychologicznego lub psychiatrycznego służącego ustaleniu, czy nadal stanowi on zagrożenie dla społeczeństwa; nie zwrócono się też w następstwie wniosków o ułaskawienie do kierownictwa zakładu karnego o żaden raport na temat skarżącego. Wprowadzenie procedury okresowego przeglądu, choć oferuje teoretyczną możliwość zwolnienia, było nieskuteczne w sytuacji skarżącego, ponieważ ze względu na fakt, iż nigdy nie został poddany leczeniu, nie mogło to doprowadzić do żadnego innego rozstrzygnięcia, jak tylko stwierdzenia, że pozostaje nadal zbyt niebezpieczny, by można było rozważać jego zwolnienie. W ocenie skarżącego jasnym było, że bez leczenia nie może mieć nadziei na to, że pewnego dnia zostanie zwolniony.

2. Rząd

96. Rząd podtrzymał twierdzenie, że kara dożywotniego pozbawienia wolności wymierzona skarżącemu mogła zostać *de jure* i *de facto* skrócona już od momentu jej wymierzenia, ponieważ skarżący miał możliwość wniesienia o ułaskawienie, które można zastosować, jeżeli zostanie wykazane, że wykonanie lub dalsze wykonywanie wyroku nie służy w

sposób zasadny żadnemu z celów, które mają być realizowane poprzez stosowanie prawa karnego. Ponadto siedmiu z dziewięciu skazanych, którym od 1980 r. wymierzono na Antylach Holenderskich karę dożywotniego pozbawienia wolności, wniosło o ułaskawienie, a w dwóch przypadkach, w tym przypadku skarżącego, prawo łaski zastosowano. Według Rządu pokazało to, że nawet jeżeli prawa łaski udzielano rzadko, istniała faktyczna możliwość skrócenia kary dożywotniego pozbawienia wolności poprzez ułaskawienie. Ponadto obowiązkowy okresowy przegląd kar dożywotniego pozbawienia wolności – który, jak przyznał sam Rząd, wszedł w życie dopiero po wniesieniu skargi do Trybunału – przewidywał zwolnienie warunkowe skazanych na karę dożywotniego pozbawienia wolności, jeżeli Wspólny Trybunał Sprawiedliwości był zdania, że dalsze odbywanie kary izolacyjnej nie spełniałoby już żadnego zasadnego celu.

97. Rząd zauważył ponadto, że warunki pozbawienia wolności skarżącego w żaden sposób nie usprawiedliwiały twierdzenia, iż był on poddany nieludzkiemu lub poniżającemu traktowaniu lub karaniu wbrew art. 3. Co się tyczy zarzutów skarżącego, iż nigdy nie umieszczono go w zakładzie karnym o rygorze, który byłby korzystny dla jego stanu psychicznego, a także że kara dożywotniego pozbawienia wolności nie mogła zostać *de facto* skrócona, ponieważ nie poddano go odpowiedniemu leczeniu na okoliczność zaburzenia osobowości ani nie przeniesiono do zamkniętego zakładu leczniczego w Holandii, Rząd podniósł, że w 1980 r., gdy wydawano wyrok, na Antylach Holenderskich nie było możliwości wydania wyroku nakazującego pozbawienie wolności w warunkach zamkniętego zakładu leczniczego. Ani na Curaçao, ani na Arubie nie istniał zamknięty zakład psychiatryczny, a przeniesienie skarżącego do tego rodzaju instytucji w Holandii uznano za niemożliwe ze względu na jego ograniczoną inteligencję i niedostateczną możliwość werbalnego wyrażania się. Jako że objęcie leczeniem psychiatrycznym nie było w związku z tym elementem wyroku wydanego przez Wspólny Trybunał Sprawiedliwości, nie można winić władz krajowych za to, że nie wykonały środka, którego nie wymierzono. Ani z kontaktów z pracownikami socjalnymi zakładu karnego, ani z licznych pism skierowanych do różnych organów nie wynika, by brak wsparcia w zakresie zdrowia psychicznego był największym problemem skarżącego. W każdym razie skarżącemu zaproponowano pomoc psychiatryczną na okoliczność zaburzenia osobowości, podczas gdy przebywał w zakładzie karnym w Curaçao. W związku z powyższym Rząd odniósł się do pisma M. de O., zgodnie z którym skarżący po przybyciu do zakładu karnego w Curaçao został poddany obserwacji psychiatrycznej i nawiązał dobrą relację o charakterze terapeutycznym pod kątem rehabilitacji (zob. par. 34 powyżej). Kontakt terapeutyczny zakończył się, gdy skarżący został przeniesiony na Arubę, o co sam wprost zabiegał, mimo iż miał świadomość, że w tamtejszym zakładzie karnym nie ma Oddziału Obserwacji dla Celów Medycyny Sądowej i Pomocy Psychologicznej, a dostęp do pomocy psychiatrycznej

będzie ograniczony. Rząd nie został poinformowany o żadnych kontaktach skarżącego z psychiatrami lub psychologami na Arubie w okresie do 2011., kiedy przeprowadzono pierwszy okresowy przegląd kary dożywotniego pozbawienia wolności. Pomoc psychiatryczna była dostępna na Arubie od czasu wydania wyroku Wspólnego Trybunału Sprawiedliwości z dnia 21 września 2012 r.

98. Chociaż Rząd uznał, że długoletnie pozbawienie wolności mogło mieć szereg desocjalizacyjnych skutków dla osadzonych, podniósł, że w praktyce skarżący mógł włączyć się w odpowiedni program dnia w zakładzie karnym na Arubie. Był uzdolnionym tapicerem i pracował osiem godzin dziennie w dziale tapicerskim zakładu karnego. Sporadycznie uczestniczył też w katechezach.

C. Ocena Trybunału

1. Istotne zasady

a) Kary dożywotniego pozbawienia wolności

99. Z utrwalonego orzecznictwa Trybunału wynika, że wymierzenie kary dożywotniego pozbawienia wolności dorosłemu sprawcy nie jest samo w sobie zakazane ani sprzeczne z art. 3 ani żadnym innym artykułem Konwencji (zob. *Kafkaris, op.cit.*, § 97, i przytoczone tam orzecznictwo), pod warunkiem, że nie jest to kara rażąco nieproporcjonalna (zob. *Vinter i Inni, op.cit.*, § 102). Trybunał orzekł jednak, że wymierzenie osobie dorosłej kary dożywotniego pozbawienia wolności, która nie podlega skróceniu, może spowodować problem na gruncie art. 3 (zob. *Kafkaris, op.cit.*, § 97). Kara dożywotniego pozbawienia wolności nie staje się niemożliwa do skrócenia jedynie ze względu na to, że w praktyce może być wykonana w całości. Problem na gruncie art. 3 nie powstaje, jeżeli kara dożywotniego pozbawienia wolności może być *de iure* i *de facto* skrócona (zob. *Kafkaris, op.cit.*, § 98 oraz *Vinter i Inni, op.cit.*, § 108). Na podstawie szczegółowego przeglądu istotnych rozważań wynikających z orzecznictwa Trybunału oraz ostatnich komparatywnych i międzynarodowych tendencji odnośnie do kar dożywotniego pozbawienia wolności Trybunał uznał w wyroku *Vinter i Inni*, że kara dożywotniego pozbawienia wolności może być zgodna z art. 3 Konwencji tylko wówczas, jeżeli istnieje zarówno perspektywa na zwolnienie, jak i możliwość jej rewizji, przy czym obydwa te rozwiązania muszą istnieć od chwili wydania wyroku (zob. *Vinter i Inni, op.cit.*, §§ 104-118 i 122). Zauważył ponadto, że w tamtej sprawie materiały komparatystyczne i materiały prawa międzynarodowego, do których Trybunał miał dostęp, w sposób jasny wspierały instytucję dedykowanego mechanizmu gwarantowania przeglądu nie później niż dwadzieścia pięć lat po wymierzeniu kary dożywotniego pozbawienia wolności z kolejnymi okresowymi przeglądami na późniejszym etapie (*ibid.*, § 120, zob. też *Bodein*

przeciwko Francji, skarga nr 40014/10, § 61, 13 listopada 2014 r.). To do państw należy decydowanie, a nie do Trybunału narzucanie – jaką formę (wykonawczą czy sądowniczą) powinien przybrać ten przegląd (zob. *Kafkaris*, *op.cit.*, § 99, oraz *Vinter i Inni*, *op.cit.*, §§ 104 i 120). Trybunał orzekł, że ułaskawienie prezydenckie może być zatem zgodne z wymogami wynikającymi z jego orzecznictwa (zob. *Kafkaris*, *op.cit.*, § 102).

100. Trybunał uznał ponadto, że więzień nie może zostać pozbawiony wolności, jeżeli nie istnieją zasadne podstawy penologiczne dla umieszczenia w zakładzie karnym, wśród których wymienia się ukaranie, odstraszenie, ochronę społeczeństwa oraz rehabilitację. Chociaż wiele z tych podstaw będzie występować w chwili wydawania wyroku przewidującego karę dożywotniego pozbawienia wolności, równowaga między tymi uzasadnieniami pozbawienia wolności niekoniecznie jest statyczna i może ulec zmianie w toku odbywania kary. Jedynie poprzez przeprowadzenie przeglądu zasadności dalszego pozbawienia wolności we właściwym momencie odbywania kary, te czynniki lub zmiany mogą zostać ocenione właściwie (*Vinter i Inni*, *op.cit.*, § 111). Przegląd wymagany na potrzeby skrócenia kary dożywotniego pozbawienia wolności powinien pozwolić władzom krajowym na rozważenie, czy w toku odbywania kary w życiu skazanego zaszły zmiany prowadzące w stronę rehabilitacji, które są na tyle znaczące, że dalsze pozbawienie wolności nie jest już usprawiedliwione w świetle zasadnych podstaw penologicznych (*ibid.*, § 119). Oceny tej należy dokonać na podstawie przepisów o dostatecznym stopniu jasności i pewności (*ibid.*, §§ 125 i 129; zob. też *László Magyar przeciwko Węgrom*, skarga nr 73593/10, § 57, 20 maja 2014 r. i *Harakchiev i Tolumov przeciwko Bułgarii*, skarga nr 15018/11 i 61199/12, §§ 255, 257 i 262, ETPCz 2014 (fragmenty)), a warunki określone w przepisach krajowych muszą odzwierciedlać warunki zawarte w orzecznictwie Trybunału (zob. *Vinter i Inni*, *op.cit.*, § 128). Z tego względu możliwość zastosowania ułaskawienia lub zwolnienia ze względów okolicznościowych związanych ze złym stanem zdrowia, niepełnosprawnością fizyczną lub wiekiem nie odpowiada pojęciu „perspektywy na zwolnienie” sformułowanemu w wyroku *Kafkaris* (zob. *Vinter i Inni*, *op.cit.*, § 127, oraz *Öcalan przeciwko Turcji* (skarga nr 2), skarga nr 24069/03, 197/04, 6201/06 i 10464/07, § 203, 18 marca 2014 r.). Izba Trybunału uznała w niedawnym wyroku, że ocena musi opierać się na ustalonych wcześniej kryteriach (zob. *Trabelsi przeciwko Belgii*, skarga nr 140/10, § 137, ETPCz 2014 (fragmenty)). Prawo skazanego do przeglądu wiąże się z faktyczną oceną stosownych informacji (zob. *László Magyar*, *op.cit.*, § 57), a kontrola musi być obwarowana dostatecznymi gwarancjami proceduralnymi (zob. *Kafkaris*, *op.cit.*, § 105, i *Harakchiev i Tolumov*, *op.cit.*, § 262). W zakresie koniecznym do tego, by skazany wiedział, co musi zrobić, by można było rozważyć jego zwolnienie i na jakich warunkach, podanie uzasadnienia może być wymagane, a to z kolei powinno być zabezpieczone dostępem do kontroli sądowej (zob. *László Magyar*,

op.cit., § 57 oraz *Harakchiev i Tolumov, op.cit.*, §§ 258 i 262). Wreszcie, przy ocenie, czy karę dożywotniego pozbawienia wolności można faktycznie skrócić, istotne może być uwzględnienie informacji statystycznych o uprzednim wykorzystaniu danego mechanizmu przeglądu, w tym liczby osób ułaskawionych (zob. *Kafkaris, op.cit.*, § 103; *Harakchiev i Tolumov, op.cit.*, §§ 252 i 262; *Bodein, op.cit.*, § 59).

(b) Rehabilitacja i perspektywa zwolnienia skazanych na karę dożywotniego pozbawienia wolności

101. Jak zauważono w poprzednim paragrafie, kontrola wymagana na potrzeby skrócenia kary dożywotniego pozbawienia wolności powinna umożliwiać władzom ocenę zmian, jakie zaszły w skazanym na karę dożywotniego pozbawienia wolności, a także postępu w drodze do rehabilitacji. W sprawie *Vinter i Inni* (*op.cit.*) Wielka Izba odniosła się do kwestii tego, jak ustalić, czy w danej sprawie kara dożywotniego pozbawienia wolności może być postrzegana jako podlegająca skróceniu w kontekście rehabilitacyjnej funkcji umieszczenia w zakładzie karnym. W tym kontekście orzekła ona, że naruszające godność ludzką, która stanowi istotę systemu przewidzianego Konwencją, byłoby przymusowe pozbawianie człowieka wolności bez dążenia do jego rehabilitacji i dania mu szansy na odzyskanie wolności w przyszłości (*ibid.*, § 113). Dalej stwierdziła, że europejskie i międzynarodowe prawo w sposób jasny popiera zasadę, w myśl której wszyscy więźniowie, w tym skazani na karę dożywotniego pozbawienia wolności, mają mieć możliwość rehabilitacji i perspektywę zwolnienia w razie osiągnięcia takiej rehabilitacji (*ibid.*, § 114). Chociaż ukaranie pozostało jednym z głównych celów kary pozbawienia wolności, nacisk w europejskiej polityce penalnej kładzie się obecnie na rehabilitacyjny cel pozbawienia wolności, nawet w przypadku skazanych na karę dożywotniego pozbawienia wolności; wyrażono to w regulach 6, 102.1 i 103.8 europejskich reguł więziennych, uchwale (76)2 i zaleceniu Rec(2003)23 Komitetu Ministrów, oświadczeniach Komitetu Zapobiegania Torturom oraz w praktyce szeregu Układających się Państw. To samo zobowiązanie do rehabilitacji można dostrzec w prawie międzynarodowym, wyrażonym między innymi w art. 10 § 3 Międzynarodowego Paktu Praw Obywatelskich i Politycznych oraz Komentarzu Ogólnym do tego artykułu (*ibid.*, §§ 115–118).

102. Trybunał zauważa, że zasada rehabilitacji, tj. reintegracji społecznej osoby skazanej, jest odzwierciedlona w normach międzynarodowych (zob. par. 70–76 powyżej) i nie tylko została uznana, ale z czasem zyskała również w coraz większym stopniu na znaczeniu w orzecznictwie Trybunału na podstawie różnych postanowień Konwencji (zob. poza *Vinter i Inni, op.cit.*, przykładowo *Mastromatteo przeciwko Włochom* [WI], skarga nr 37703/97, § 72, ETPCz 2002-VIII; *Dickson przeciwko Zjednoczonemu Królestwu* [WI], skarga nr 44362/04, § 28, ETPCz 2007-V; *James, Wells i*

Lee przeciwko Zjednoczonemu Królestwu, skargi nr 25119/09, 57715/09 i 57877/09, § 209, 18 września 2012 r.; *Khoroshenko przeciwko Rosji* [WI], skarga nr 41418/04, §§ 121 i 144-145, ETPCz 2015). W nieco innym kontekście Trybunał uznał ponadto, że w okolicznościach, w których Rząd, by uzasadnić dalsze pozbawienie wolności, dąży do kierowania się wyłącznie ryzykiem, jakie stwarza sprawca dla społeczeństwa, należy mieć na uwadze potrzebę zachęcania do rehabilitacji takich sprawców (*James, Wells i Lee, op.cit.*, § 218). Jednym z celów rehabilitacji jest zapobieganie ponownemu popełnieniu przestępstwa, a przez to – zapewnienie ochrony społeczeństwu.

103. Niezależnie od faktu, że Konwencja nie gwarantuje jako takiego prawa do rehabilitacji, orzecznictwo Trybunału zakłada zatem, że skazani, w tym skazani na karę dożywotniego pozbawienia wolności, powinni móc mieć możliwość zrehabilitowania się. W rzeczy samej Trybunał orzekł, że „[...] osoba skazana na dożywocie ma prawo wiedzieć [...], co musi zrobić by możliwe stało się rozpatrzenie możliwości jej zwolnienia, włącznie z tym kiedy zostanie dokonana ocena odbywania przez nią kary, lub kiedy będzie się mogła o to ubiegać” (*Vinter i Inni, op.cit.*, § 122). Orzekł też, powołując się na sprawę *Vinter i Inni*, że władze krajowe muszą dać skazanym na karę dożywotniego pozbawienia wolności realną możliwość zrehabilitowania się (zob. *Harakchiev i Tolumov, op.cit.* § 264). Wynika z tego, że skazany na karę dożywotniego pozbawienia wolności musi mieć realistyczną możliwość, o ile jest to wykonalne przy ograniczeniach kontekstu więziennego, dokonywania postępu w kierunku rehabilitacji, który daje mu nadzieję na to, że pewnego dnia będzie kwalifikował się do zwolnienia warunkowego. Można to osiągnąć, przykładowo, poprzez ustanowienie i dokonywanie okresowych przeglądów zindywidualizowanego programu, który zachęci skazanego do rozwoju umożliwiającego prowadzenie odpowiedzialnego i wolnego od przestępstw życia.

104. Skazani na karę dożywotniego pozbawienia wolności mają zatem mieć możliwość zrehabilitowania się. Co się tyczy zakresu obowiązków ciążących na państwach w tym zakresie, Trybunał uznaje, że choć państwa nie odpowiadają za osiągnięcie rehabilitacji przez skazanych na karę dożywotniego pozbawienia wolności (zob. *Harakchiev i Tolumov, op.cit.*, § 264), niemniej jednak mają obowiązek umożliwienia takim skazanym zrehabilitowania się. W przeciwnym razie osoba skazana na karę dożywotniego pozbawienia wolności mogłaby być *de facto* pozbawiona możliwości rehabilitacji, wskutek czego obowiązkowy przegląd na potrzeby skrócenia kary dożywotniego pozbawienia wolności, podczas którego ocenia się postęp skazanego w kierunku rehabilitacji, mógłby nigdy nie doprowadzić do złagodzenia, darowania lub zakończenia kary dożywotniego pozbawienia wolności lub warunkowego zwolnienia skazanego. W tym względzie Trybunał powtarza ugruntowaną w orzecznictwie zasadę, w myśl której Konwencja ma gwarantować prawa, które nie są teoretyczne i iluzoryczne, ale praktyczne i skuteczne (zob. między innymi inne orzeczenia: *Gäfgen*

przeciwko Niemcom [WI], skarga nr 22978/05, § 123, ETPCz 2010). Obowiązek zaoferowania możliwości rehabilitacji ma być postrzegany jako obowiązek dotyczący środka, a nie celu. Obejmuje on jednak pozytywny obowiązek zapewnienia rygorów więziennych dla skazanych na karę dożywotniego pozbawienia wolności, które są spójne z celem rehabilitacji i umożliwiają takim skazanym postęp w kierunku rehabilitacji. W tym kontekście Trybunał orzekł wcześniej, że tego rodzaju obowiązek istnieje w sytuacji, gdy rygor więzienny lub warunki pozbawienia wolności utrudniają rehabilitację (zob. *Harakchiev i Tolumov, op.cit.*, § 266).

(c) Opieka zdrowotna zapewniana więźniom z problemami psychicznymi

105. Co się tyczy leczenia więźniów z problemami psychicznymi, Trybunał spójnie orzekł, że art. 3 Konwencji wymaga od państw zapewnienia, by zdrowie i dobrostan więźniów były odpowiednio chronione między innymi poprzez zapewnienie im wymaganej pomocy medycznej (zob. między innymi orzecznictwo: *Kudła przeciwko Polsce* [WI], skarga nr 30210/96, § 94, ETPCz 2000-XI; *Sławomir Musiał przeciwko Polsce*, skarga nr 28300/06, § 87, 20 stycznia 2009; a także *A. i Inni przeciwko Zjednoczonemu Królestwu* [WI], skarga nr 3455/05, § 128, ETPCz 2009). Brak odpowiedniej opieki medycznej dla osób osadzonych może zatem spowodować odpowiedzialność państwa z tytułu art. 3 (zob. *Naumenko przeciwko Ukrainie*, skarga nr 42023/98, § 112, 10 lutego 2004 r.). Obowiązki wynikające z art. 3 mogą obejmować nawet nałożenie na państwo obowiązku przeniesienia więźniów (w tym chorych psychicznie) do specjalnych placówek w celu zapewnienia im odpowiedniego leczenia (zob. *Raffray Taddei przeciwko Francji*, skarga nr 36435/07, § 63, 21 grudnia 2010 r.).

106. W przypadku więźniów z chorobą psychiczną Trybunał orzekł, że ocena, czy konkretne warunki pozbawienia wolności są sprzeczne z normami art. 3, musi uwzględniać bezbronność tych osób, a w niektórych przypadkach ich niezdolność do skutecznego lub jakiegokolwiek wniesienia skargi dotyczącej tego, jak wpływa na nie konkretne leczenie (zob. przykładowo *Herczegfalvy przeciwko Austrii*, 24 września 1992 r., § 82, Seria A nr 244, a także *Aerts przeciwko Belgii*, 30 lipca 1998 r., § 66, Zbiór Wyroków i Decyzji 1998-V). Ponadto nie jest wystarczające zbadanie osadzonych i postawienie diagnozy, kluczowe jest zapewnienie właściwego leczenia zdiagnozowanego problemu oraz odpowiedniego nadzoru medycznego (zob. *Raffray Taddei, op.cit.*, § 59).

(d) Skazani na karę dożywotniego pozbawienia wolności z niepełnosprawnością umysłową lub problemami ze zdrowiem psychicznym

107. Skazani na karę dożywotniego pozbawienia wolności, którzy zostali pociągnięci do odpowiedzialności karnej za czyny, co do których uznano ich winnymi – a zatem którzy nie są „osobami umysłowo chorymi” w rozumieniu

art. 5 ust. 1 lit. e) Konwencji – mogą jednakże mieć pewne problemy ze zdrowiem psychicznym; mogą przykładowo mieć problemy behawioralne lub społeczne bądź cierpieć na różne zaburzenia osobowości, a wszystko to może wpływać na ryzyko ponownego popełnienia przestępstwa. Trybunał nie zajmował się wcześniej konkretnie kwestią możliwości skrócenia kary dożywotniego pozbawienia wolności wymierzonej osobom, u których zdiagnozowano niepełnosprawność umysłową lub problem psychiczny. W kontekście orzecznictwa przedstawionego powyżej (par. 99–106) Trybunał uznaje za stosowne w tym względzie podejście zaprezentowane poniżej.

108. Trybunał uznaje, że aby państwo spełniało swoje obowiązki wynikające z art. 3 Konwencji wobec skazanych na karę dożywotniego pozbawienia wolności należących do tej kategorii, konieczne jest – po pierwsze – dokonanie oceny potrzeb więźniów co do leczenia z zamiarem usprawnienia ich rehabilitacji i ograniczenia ryzyka ponownego popełnienia przestępstwa. Ocena ta powinna też dotyczyć prawdopodobieństwa sukcesu dowolnej zidentyfikowanej formy leczenia, mając na uwadze, że art. 3 nie może obejmować zobowiązania państwa do tego, by skazany na karę dożywotniego pozbawienia wolności był poddawany leczeniu, co do którego nie można realistycznie oczekiwać, że przyniesie jakikolwiek skutek w pomocy skazanemu na karę dożywotniego pozbawienia w rehabilitowaniu się. Z tego względu należy wziąć pod uwagę indywidualną sytuację i osobowość skazanego na karę dożywotniego pozbawienia wolności. Trybunał uznaje ponadto, że pewne stany psychiczne nie poddają się lub niełatwo poddają się leczeniu. Z uwagi na to, że ze względu na własną sytuację psychiczną tacy skazani na karę dożywotniego pozbawienia wolności mogą nie być dostatecznie świadomi potrzeby leczenia, wspomniana ocena powinna być przeprowadzana niezależnie od tego, czy wyrazili oni prośbę o leczenie (zob. par. 106 powyżej). Gdy ocena prowadzi do wniosku, że konkretne leczenie lub terapia mogą faktycznie pomóc skazanemu na karę dożywotniego pozbawienia wolności w rehabilitowaniu się, należy umożliwić mu uzyskanie leczenia w zakresie możliwym do realizacji przy ograniczeniach wynikających z kontekstu więziennego (zob. istotne akty Rady Europy określone w par. 66–69 powyżej; zob. też par. 103 powyżej). Ma to szczególne znaczenie, gdy leczenie stanowi w rezultacie warunek wstępny umożliwienia skazanemu na karę dożywotniego pozbawienia wolności ubiegania się w przyszłości o zwolnienie, a zatem jest kluczowym aspektem faktycznej możliwości skrócenia kary dożywotniego pozbawienia wolności.

109. Zapewnienie skazanym na karę dożywotniego pozbawienia wolności rzeczywistej możliwości rehabilitowania się może zatem wymagać, by w zależności od indywidualnej sytuacji umożliwiono im poddanie się leczeniu lub terapii – medycznej, psychologicznej lub psychiatrycznej – dostosowanej do ich sytuacji w celu usprawnienia ich rehabilitacji. Obejmuje

to również fakt, iż powinni oni móc uczestniczyć w zajęciach zawodowych lub innego rodzaju aktywności, które mogą sprzyjać rehabilitacji.

110. Zasadniczo to do państwa należy podjęcie decyzji, a nie do Trybunału narzucenie, jakie usprawnienia, środki lub rodzaje leczenia są konieczne w celu umożliwienia skazanemu na karę dożywotniego pozbawienia wolności rehabilitowania się w taki sposób, by mógł kwalifikować się do zwolnienia. Dokonując wyboru środków służących temu celowi, państwa dysponują szerokim marginesem oceny, a obowiązek przewidziany w art. 3 należy interpretować w taki sposób, by nie nakładać nadmiernego obciążenia na władze krajowe.

111. W rezultacie państwo spełni swoje obowiązki z art. 3, gdy zapewnia warunki pozbawienia wolności oraz udogodnienia, środki i rodzaje leczenia pozwalające skazanemu na karę dożywotniego pozbawienia wolności na rehabilitowanie się, nawet gdy skazany ten nie dokonał dostatecznego postępu, aby można było uznać, że zagrożenie, jakie stwarza dla społeczeństwa, zmalało w takim stopniu, że może on kwalifikować się do zwolnienia. W związku z tym Trybunał przypomina, że państwa mają również wynikający z Konwencji obowiązek podejmowania działań służących ochronie społeczeństwa przed brutalną przestępczością oraz że Konwencja nie zakazuje państwom poddawania osoby skazanej za poważne przestępstwo karze nieokreślonej w czasie, by umożliwić dalsze pozbawienie wolności sprawcy, gdy jest to konieczne dla ochrony społeczeństwa (zob. *Vinter i Inni, op.cit.*, § 108, i przytoczone tam orzecznictwo). Państwa mogą spełnić ten pozytywny obowiązek ochrony społeczeństwa poprzez osadzenie skazanych na karę dożywotniego pozbawienia wolności na tak długo, jak długo stwarzają oni zagrożenie (zobacz przykładowo *Maiorano i Inni przeciwko Włochom*, skarga nr 28634/06, §§ 115-122, 15 grudnia 2009 r.).

112. Podsumowując, skazani na karę dożywotniego pozbawienia wolności powinni zatem przebywać w takich warunkach i otrzymać takie leczenie, by mieli oni realną możliwość zrehabilitowania się dającego im nadzieję na zwolnienie. Niezapewnienie skazanemu na karę dożywotniego pozbawienia wolności takiej możliwości może odpowiednio czynić karę dożywotniego pozbawienia wolności faktycznie niepodlegającą skróceniu.

2. Stosowanie powyższych istotnych zasad w niniejszej sprawie

113. Trybunał przejdzie teraz do pytania, czy kara dożywotniego pozbawienia wolności wymierzona skarżącemu była karą podlegającą skróceniu. Przypomina, że aby kara dożywotniego pozbawienia wolności była karą podlegającą skróceniu, a zatem spójną z art. 3 Konwencji, musi istnieć zarówno perspektywa uwolnienia, jak i możliwość przeglądu (zob. *Vinter i Inni, op.cit.*, §§ 109–110).

114. Jak wspomniano powyżej (zob. par. 92), Izba zbadała kwestię tego, czy kara dożywotniego pozbawienia wolności skarżącego była zgodna z

art. 3 odrębnie od pozostałych zarzutów skarżącego w przedmiocie warunków pozbawienia wolności podnoszonych na podstawie tego samego artykułu. Tym niemniej Wielka Izba uznaje na podstawie orzecznictwa Trybunału oraz istotnych zasad określonych w par. 107–112 powyżej, że różne aspekty tych zarzutów wnoszonych na podstawie art. 3 są w niniejszej sprawie ściśle ze sobą powiązane. W rzeczy samej aspekty te zostały połączone przez skarżącego już w jego piśmie z dnia 2 listopada 2012 r. (zob. par. 91 powyżej), a swoje główne stanowisko skierowane do Wielkiej Izby oparł on na twierdzeniu, iż nie ma on perspektyw na zwolnienie, ponieważ nie został poddany leczeniu zaburzenia psychicznego, co mogło ograniczyć ryzyko recydywy, które ma stwarzać. W związku z tym Trybunał uważa za właściwe dokonanie wspólnej oceny różnych aspektów zarzutów wnoszonych na podstawie art. 3.

115. W związku z tym w rozpatrywaniu kwestii tego, czy kara dożywotniego pozbawienia wolności wymierzona skarżącemu podlegała skróceniu, Trybunał będzie rozważał, czy zarzucany brak leczenia psychiatrycznego lub psychologicznego faktycznie pozbawił skarżącego perspektywy na zwolnienie.

116. W swojej ocenie Trybunał skupi się na sytuacji skarżącego z czasu, w którym złożył on skargę w 2010 r. Nie może jednak zapominać o tym fakcie, że w tamtym momencie odbył on już około trzydzieści lat kary. W tym kontekście Trybunał zauważa, że oddalanie różnych wniosków skarżącego o ułaskawienie opierało się między innymi na ocenie, iż nadal istniało ryzyko recydywy, które miał stwarzać skarżący. W późniejszych latach odbywania kary fakt ten stał się jedynym powodem odmowy zastosowania jakiegokolwiek zwolnienia. Chociaż ryzyko ponownego popełnienia przestępstwa oraz potrzeba ochrony społeczeństwa są istotnymi podstawami penologicznymi, uzasadniającymi dalsze pozbawienie wolności skazanego na karę dożywotniego pozbawienia wolności (zob. par. 100 powyżej), Trybunał niemniej jednak będzie musiał ocenić, czy skarżącemu w konkretnych okolicznościach niniejszej sprawy zaoferowano możliwości zrehabilitowania się również w okresie pobytu w zakładzie karnym poprzedzającym wniesienie przez niego niniejszej skargi, ponieważ istnienie takich możliwości, w szczególności stanowiących odpowiedź na jego problemy psychiczne, mogło wpływać na perspektywy zwolnienia.

117. Trybunał zauważa w związku z tym, że w kontekście prowadzonego przeciwko skarżącemu postępowania karnego w przedmiocie zabójstwa kwalifikowanego skarżący został zbadany w 1979 r. przez psychiatrę, który zdiagnozował go jako opóźnionego w rozwoju, dziecinnego i narcystycznego młodego mężczyznę, którego strukturę charakteru cechowało poważne zaburzenie o formie psychopatycznej i zalecił, by skarżący został poddany leczeniu instytucjonalnemu przez długi czas lub by w warunkach więziennych podjęto próbę ukształtowania silniejszej struktury osobowości w celu uniknięcia recydywy (zob. par. 33 powyżej). Z uwagi na fakt, że w

tamtym czasie nie istniała możliwość wydania postanowienia o umieszczeniu w zamkniętym zakładzie leczniczym na Antylach Holenderskich, jako że obowiązujące prawo nie przewidywało takiego środka, a także mając na uwadze, że umieszczenie skarżącego w takim zakładzie w europejskiej części Królestwa nie było wykonalne, Wspólny Trybunał Sprawiedliwości w dniu 11 marca 1980 r. wymierzył skarżącemu karę dożywotniego pozbawienia wolności (zob. par. 15-16 powyżej). Trybunał uznaje jednak, że umieszczenie skarżącego w zakładzie karnym, a nie w zamkniętym zakładzie leczniczym nie mogło prowadzić do lekceważenia potrzeby zalecanego leczenia. Trybunał nie może przyjąć, że z samego faktu, iż wymierzona skarżącemu kara nie obejmowała środka przewidującego obowiązek leczenia, Rząd nie miał na dalszym etapie żadnego obowiązku w tym względzie w okresie pobytu skarżącego w zakładzie karnym. Trybunał przypomina, że państwa mają obowiązek zapewnić skazanym z problemami zdrowotnymi, w tym problemami psychicznymi, odpowiednią opiekę medyczną (zob. par. 105 powyżej), między innymi w celu umożliwienia im – w miarę możliwości – zrehabilitowania się, niezależnie od tego, czy pozbawiony wolności o to wnioskował (zob. par. 106 i 108 powyżej).

118. Stwierdzenie skarżącego, że nigdy w okresie pobytu w zakładzie karnym nie był poddany żadnemu leczeniu na okoliczność swojego stanu psychicznego znajduje potwierdzenie w raportach CPT z wizyt tego organu na Curaçao i Arubie, gdzie skarżący przebywał w zakładach karnych; w świetle raportów opieka psychiatryczna w tych dwóch instytucjach nie była dostateczna (zob. par. 57 powyżej). Powyższe wynika ponadto jasno z akt sprawy, między innymi z wiadomości przesłanej pocztą elektroniczną przez starszego pracownika socjalnego z zakładu karnego na Arubie z dnia 29 lipca 2014 r. (zob. par. 46 powyżej) oraz z raportu z dnia 1 września 2014 r. sporządzonego przez psychologa w tym samym zakładzie karnym, w których stwierdzono, że w dokumentacji medycznej skarżącego nie ma żadnej wzmianki o jakimkolwiek leczeniu psychiatrycznym lub psychologicznym (zob. par. 45 powyżej).

119. W rzeczy samej Rząd nie kwestionował tego, że skarżący nie był poddany leczeniu jako takiemu, ale podkreślał, że otrzymał pewną formę pomocy psychiatrycznej podczas pobytu w zakładzie karnym w Curaçao, którą zdecydował się przerwać, wnioskując o przeniesienie i uzyskując zgodę na przeniesienie na Arubę, gdzie – przynajmniej przez pierwsze kilka lat jego pobytu w tamtejszym zakładzie karnym – możliwości uzyskania takiej pomocy były bardzo ograniczone. Nawet jeżeli jednak przyjąć, że skarżący miał dostęp do pewnej podstawowej opieki psychiatrycznej, należy zbadać, czy było to wystarczające, by uznać, że dopełniony został obowiązek pozwanego Rządu polegający na konieczności zapewnienia skarżącemu możliwości zrehabilitowania się.

120. W tym kontekście Trybunał zauważa w pierwszej kolejności, że zasada rehabilitacji więźniów, przynajmniej od 1999 r., jest uznawana wprost

w obowiązującym prawie krajowym, które stanowi, że kara izolacyjna powinna służyć również przygotowaniu pozbawionych wolności do powrotu do społeczeństwa (zob. par. 48 powyżej). Trybunał zauważa ponadto, że podjęto pewne działania i zaoferowano pewne udogodnienia, które nawet jeżeli nie służyły głównie rehabilitacji skarżącego, mogą zostać uznane za sprzyjające takiemu celowi. Skarżący został zatem przeniesiony z Curaçao na Arubę w 1999 r. Skarżący wnioskował o to przeniesienie, by być bliżej rodziny, co uznano za korzystne dla jego rehabilitacji i psychologicznie korzystne dla niego samego (zob. par. 34-35 powyżej). Skarżący mógł pracować i korzystać na ustrukturyzowanym życiu w zakładzie karnym (zob. par. 42 powyżej). Z przedstawionych informacji wynikało, że przez lata zmienił się: chociaż w pierwszych latach odbywania kary pozbawienia wolności na Curaçao można go scharakteryzować jako problematycznego więźnia, podczas pobytu w zakładzie karnym na Arubie jego zachowanie uległo poprawie (zob. par. 19, 40 i 42 powyżej).

121. Niemniej jednak przez cały okres pobytu w zakładzie karnym ryzyko ponownego popełnienia przestępstwa przez skarżącego uznawano za zbyt duże, aby mógł on kwalifikować się do ułaskawienia lub do zwolnienia warunkowego po okresowym przeglądzie kary dożywotniego pozbawienia wolności. W związku z tym Trybunał zauważa, że jeden z sędziów Wspólnego Trybunału Sprawiedliwości napisał w 1997 r., opiniując wniosek o ułaskawienie wniesiony przez skarżącego, iż uważa, że rzeczą nieodpowiedzialną byłoby udzielenia prawa łaski skarżącemu, w przypadku którego ryzyko ponownego popełnienia przestępstwa uznano za wysokie i który nie został poddany leczeniu w zakładzie karnym, mimo iż takie było zalecenie (zob. par. 24 powyżej). Wspólny Trybunał Sprawiedliwości zauważył też w swojej opinii skierowanej do Gubernatora Curaçao, dotyczącej tego samego wniosku o ułaskawienie, że skarżący nie został poddany żadnemu leczeniu (psychiatrycznemu) mającemu na celu wzmocnienie jego struktury osobowości na potrzeby zapobieżenia recydywie (zob. par. 24 powyżej). Wreszcie, co najbardziej znamienne, Wspólny Trybunał Sprawiedliwości zauważył w swoim postanowieniu z dnia 21 września 2012 r. w następstwie okresowego przeglądu kary dożywotniego pozbawienia wolności skarżącego, że najważniejsze aspekty zaburzonej osobowości skarżącego, na podstawie których pierwotnie uznano, że ryzyko recydywy jest wysokie, były nadal obecne, a w okresie pozbawienia wolności nie miało miejsca żadne leczenie. Chociaż Wspólny Trybunał Sprawiedliwości uznał, że po 33 latach pobytu skarżącego w zakładzie karnym nie realizował już celu zapłaty i stwierdził, że dalsze pozbawienie wolności było konieczne w celu ochrony społeczeństwa, ponieważ ryzyko ponownego popełnienia przestępstwa było zbyt duże, by zezwolić na zwolnienie skarżącego z zakładu karnego (zob. par. 8.4, 8.6, 8.7 i 8.12 postanowienia Wspólnego Trybunału przedstawione w par. 32 powyżej).

122. Z postanowienia Wspólnego Trybunał Sprawiedliwości wspomnianego w poprzednim paragrafie jasno wynika, że w niniejszej sprawie istniał ścisły związek między trwałością ryzyka ponownego popełnienia przestępstwa przez skarżącego z jednej strony a brakiem leczenia z drugiej strony. Ponadto Trybunał zauważa, że władze miały świadomość, że zalecono leczenie w celu zapobieżenia recydywie, a także miały świadomość, że skarżącego nie poddano leczeniu.

123. Skarżący znalazł się zatem w sytuacji, w której został uznany za niekwalifikującego się do zwolnienia warunkowego ze względu na ryzyko ponownego popełnienia przestępstwa, podczas gdy trwałość tego ryzyka miała związek z faktem, iż nie przeprowadzono oceny potrzeb i możliwości w zakresie leczenia i nie zapewniono żadnych zidentyfikowanych form leczenia z myślą o rehabilitacji. W rezultacie leczenie stanowiło dla skarżącego w praktyce warunek wstępny możliwości dokonania postępu w kierunku rehabilitacji poprzez ograniczenie ryzyka ponownego popełnienia przestępstwa. Stawką była tu zatem kwestia faktycznej możliwości skrócenia kary dożywotniego pozbawienia wolności.

124. Jak już zauważono powyżej (par. 110), państwa dysponują szeroką swobodą uznania przy ustalaniu, jakie udogodnienia lub środki są konieczne, by umożliwić rehabilitację osobie skazanej na karę dożywotniego pozbawienia wolności, tak by mogła ona pewnego dnia kwalifikować się do zwolnienia. W związku z tym nie jest zadaniem Trybunału narzucanie, jakie leczenie było wymagane w konkretnych okolicznościach. Jednakże chociaż skarżący w niniejszej sprawie został początkowo, jeszcze zanim wymierzono mu karę dożywotniego pozbawienia wolności, uznany za wymagającego leczenia, nic nie wskazuje na to, by – kiedy rozpoczął odbywanie kary lub później – przeprowadzono dalszą ocenę rodzaju leczenia, które mogłoby być konieczne i mogłoby być dostępne, ani też nie dokonano oceny predyspozycji i skłonności skarżącego do poddania się takiemu leczeniu. W ocenie Trybunału bardzo niewielkie, o ile jakiegokolwiek, znaczenie należy przypisywać faktowi, że skarżący sam najwyraźniej nie interesował się realizowaniem leczenia i wołał przeniesienie z Curaçao na Arubę, gdzie dostępność pomocy psychiatrycznej była (jeszcze bardziej) ograniczona. Należy mieć na uwadze, że osoby z problemami psychicznymi mogą mieć trudności z oceną własnej sytuacji lub potrzeb, a także mogą nie być w stanie wskazać w sposób spójny lub wcale, że wymagają leczenia (zob. też par. 106 powyżej).

125. Mając na uwadze powyższe, Trybunał uznaje, że brak jakiegokolwiek leczenia lub choćby oceny potrzeb i możliwości leczenia oznaczał, że w czasie, gdy skarżący wnosił skargę do Trybunału, wszelkie wnioski o ułaskawienie nie mogły w praktyce doprowadzić do uznania, że poczynił na tyle istotny postęp w kierunku rehabilitacji, że dalsze pozbawienie wolności nie będzie służyło żadnemu celowi penologicznemu. Ustalenie to ma jednakowo zastosowanie do pierwszego i *de facto* jedyngo

przeprowadzonego okresowego przeglądu kary dożywotniego pozbawienia wolności skarżącego. Prowadzi to Trybunał do rozstrzygnięcia, że kara dożywotniego pozbawienia wolności skarżącego nie mogła być *faktycznie* skrócona, jak wymaga tego art. 3.

126. W świetle powyższego Trybunał nie uważa za konieczne prowadzenia dalszej lub bardziej szczegółowej analizy systemu ułaskawienia lub mechanizmu okresowego przeglądu na potrzeby oceny, czy kara dożywotniego pozbawienia wolności mogła *de jure* zostać skrócona, ani prowadzenia analizy rygoru pozbawienia wolności skarżącego.

127. W związku z powyższym doszło do naruszenia art. 3 Konwencji.

III. ZASTOSOWANIE ART. 41 KONWENCJI

128. Art. 41 Konwencji stanowi:

„Jeżeli Trybunał stwierdzi, że nastąpiło naruszenie Konwencji lub jej Protokołów, oraz jeżeli prawo wewnętrzne zainteresowanej Wysokiej Układającej się Strony pozwala tylko na częściowe usunięcie konsekwencji tego naruszenia, Trybunał orzeka, gdy zachodzi taka potrzeba, o przyznaniu słusznego zadośćuczynienia pokrzywdzonej stronie”.

A. Szkoda

129. Skarżący zażądał 50 000 euro (EUR) tytułem zadośćuczynienia za szkodę niemajątkową, której doznał w wyniku złego traktowania, braku leczenia (psychiatrycznego) oraz długiego okresu niemożliwych do zaakceptowania, nieludzkich i poniżających warunków pozbawienia wolności.

130. Rząd uznaje tę kwotę za bezpodstawną.

131. Trybunał uznaje w okolicznościach niniejszej sprawy, że uznanie przez niego, że doszło do naruszenia art. 3 stanowi dostatecznie słusne zadośćuczynienie, w związku z czym nie przyznaje zadośćuczynienia za szkodę niemajątkową, jakiej mógł doznać skarżący.

B. Koszty i wydatki

132. Skarżący żądał zapłaty 40 200 EUR z tytułu 134 godzin pracy wykonanej przez jego adwokata w związku z okresowym przeglądem przeprowadzanym w Curaçao oraz z postępowaniem w Strasburgu, 464,33 EUR z tytułu przelotów oraz innych kosztów podróży poniesionych przez jego adwokata na trasie Curaçao–Aruba oraz 188,10 EUR z tytułu kosztów hotelu poniesionych w czasie udziału w rozprawie w Strasburgu przez adwokata i jej doradcę. Łączna dochodzona kwota wyniosła zatem 40 852,43 EUR.

133. Rząd był zdania, że zarówno stawka godzinowa wynosząca 300 EUR, jak i liczba zafakturowanych godzin były nadmierne.

134. Zgodnie z orzecznictwem Trybunału skarżącemu przysługuje prawo do zwrotu poniesionych kosztów i wydatków wówczas, gdy wykazał, że były one rzeczywiście i koniecznie poniesione oraz uzasadnione co do wysokości. Co więcej, podlegają one zwrotowi tylko wówczas – i w zakresie, w jakim – odnoszą się one do stwierdzonego naruszenia (zob. *M.S.S. przeciwko Belgii i Grecji* [WI], skarga nr 30696/09, § 418, ETPCz 2011, a także *Creangă przeciwko Rumunii* [WI], skarga nr 29226/03, § 130, 23 lutego 2012 r.). W związku z tym Trybunał przypomina, że zarzuty skarżącego zostały uznane tylko w części. W niniejszej sprawie, uwzględniając posiadaną dokumentację oraz powyższe kryteria, Trybunał uznaje, że uzasadnione będzie przyznanie kwoty w wysokości 27 500 EUR z tytułu postępowania przed Trybunałem.

C. Odsetki za zwłokę

135. Trybunał za słuszne uznaje wyznaczenie wysokości odsetek za zwłokę na podstawie marginalnej stopy procentowej Europejskiego Banku Centralnego powiększonej o trzy punkty procentowe.

Z TYCH PRZYCZYŃ TRYBUNAŁ

1. *oddala* jednogłośnie zastrzeżenie wstępne Rządu dotyczące interesu syna skarżącego, Johnny'ego Francisa van Heyningena, i siostry skarżącego, Altagracii Murray, w dalszym prowadzeniu sprawy oraz statusu ofiary przysługującego skarżącemu dla celów art. 34 Konwencji;
2. *uznaje*, jednogłośnie, że art. 3 Konwencji został naruszony;
3. *uznaje*, dwunastoma głosami do pięciu, że stwierdzenie przez Trybunał naruszenia stanowi samo w sobie wystarczające słuszne zadośćuczynienie za wszelkie szkody niemajątkowe, jakie mogły być poniesione przez skarżącego;
4. *uznaje* jednogłośnie
 - (a) że pozwane państwo winno, w terminie trzech miesięcy, uiścić na rzecz Heyningena i Murray łączną kwotę 27 500 EUR (dwadzieścia siedem tysięcy pięćset euro) tytułem poniesionych kosztów i wydatków plus wszelkie podatki należne od nich;
 - b) że od upływu wyżej wskazanego terminu trzech miesięcy aż do momentu uregulowania należności, należne będą odsetki zwykłe od określonej powyżej kwoty, naliczone według stopy równej marginalnej

stopie procentowej Europejskiego Banku Centralnego obowiązującej w tym okresie, powiększonej o trzy punkty procentowe;

5. *oddala* jednogłośnie pozostałą część roszczenia skarżącego dotyczącego słusznego zadośćuczynienia.

Sporządzono w języku angielskim i francuskim i podano do wiadomości na rozprawie publicznej w Budyńku Praw Człowieka w Strasburgu w dniu 26 kwietnia 2016 r.

Johan Callewaert
Zastępca Kanclerza

Guido Raimondi
Przewodniczący

Zgodnie z art. 45 ust. 2 Konwencji i regułą 74 § 2 Regulaminu Trybunału do wyroku załączono następujące opinie odrębne:

- a) zgodna opinia odrębna sędziego Silvisa;
- b) częściowo zgodna opinia odrębna sędziego Pinto de Albuquerque;
- c) wspólna częściowo rozbieżna opinia odrębna sędziów Spielmana, Sajó, Karakaş i Pinto de Albuquerque.

G.R.A.
J.C.

ZDANIE ODREBNE ZGODNE Z WYROKIEM SĘDZIEGO SILVISA

Zgadzam się z niniejszym wyrokiem, który oznacza ważną zmianę w ustalaniu przez Trybunał możliwości skrócenia kary dożywotniego pozbawienia wolności. Innowacja ta dotyczy aspektu faktycznej możliwości skrócenia kary. W wyroku Izby zastosowano standardową wykładnię faktycznej możliwości skrócenia kary i to na tej podstawie, połączonej z odmową Izby szczodrego zastosowania mocy wstecznej orzecznictwa ze sprawy *Vinter* dotyczącej możliwości skrócenia kary dożywotniego pozbawienia wolności, stwierdzono, że nie doszło do naruszenia. To, czy kara dożywotniego pozbawienia wolności mogła zostać *de jure* i *de facto* skrócona, zależało od charakterystyki podejmowania decyzji i przykładów wskazujących, że osoba odbywająca karę dożywotniego pozbawienia wolności mogłaby skorzystać z korekty wymiaru kary, mając na uwadze okoliczności (zob. *Harakchiev i Tolumov przeciwko Bułgarii*, skargi nr 15018/09 i 61199/09, § 262, ETPCz 2014 (fragmenty)). W niniejszym wyroku Trybunał położył nacisk na obowiązek państwa polegający na tym, by nie pozostawiać osoby z zaburzeniem osobowości skazanej na karę dożywotniego pozbawienia wolności bez poważnego wsparcia rehabilitacyjnego umożliwiającego (faktyczne) kwalifikowanie się do możliwości zwolnienia. Faktyczna możliwość skrócenia kary jest zatem uznana za coś więcej niż ogólną cechę systemu zwalniania więźniów skazanych na karę dożywotniego pozbawienia wolności. Pierwotnie zgodziłem się jednogłośnie z rozstrzygnięciem Izby, iż nie doszło do naruszenia art. 3 w przedmiocie możliwości skrócenia kary dożywotniego pozbawienia wolności, jednakże muszę przyznać, że pełnomocnik skarżącego w przekonujący sposób wykazał przed Wielką Izbą, że możliwość zwolnienia nie miała w okolicznościach niniejszej sprawy materialnego znaczenia, skoro skarżący nie mógł rozsądnie kwalifikować się do niej poprzez własne starania.

CZEŚCIOWO ZGODNE ZDANIE ODREBNE SĘDZIEGO PINTO DE ALBUQUERQUE

1. Pomijając niefortunną decyzję dotyczącą art. 41, w całej rozciągłości zgadzam się z wyrokiem Wielkiej Izby, który powinien być uznany za wielki krok w kierunku ochrony praw człowieka w odniesieniu do osób pozbawionych wolności. Jednakże właśnie ze względu na znaczenie sprawy dla doprecyzowania pozytywnych obowiązków państwa w dziedzinie prawa więziennego, uważam za nieodzowne dodanie kilku uwag na temat dwóch kluczowych kwestii poruszonych przez Wielką Izbę: obowiązku promowania resocjalizacji więźniów poprzez indywidualne plany odbywania kary oraz obowiązku zapewnienia sądowego, uczciwego i obiektywnego mechanizmu przeglądu penologicznych podstaw dalszego pobytu w zakładzie karnym¹. Ponieważ obydwie kwestie są ze sobą ściśle związane, Wielka Izba słusznie odnosi się do obydwu w części wyroku poświęconej „istotnym zasadom”. Celem niniejszego zdania odrębnego jest podkreślenie wyrażonych wprost konsekwencji oraz wskazanie dorozumianych konsekwencji rozstrzygnięcia Wielkiej Izby stwierdzającego naruszenie art. 3 Europejskiej Konwencji Praw Człowieka (zwaną dalej „Konwencją”).

1. Dla celów jasności terminologicznej należy zaznaczyć, że resocjalizacja jest poprawnym pojęciem stosowanym w prawie karnym i więziennym na oznaczenie podstawowego celu kary pozbawienia wolności; odnosi się ono do reintegracji społecznej więźnia, który jest zdolny do prowadzenia życia wolnego od przestępstw po zwolnieniu z zakładu karnego. Rehabilitacja ma konotacje moralistyczne i protekcyjne, wywodzące się z błędnego założenia, że państwo odpowiada za „reformę moralną” więźnia oraz „nawrócenie” go na wartości społeczne uznawane przez większość. Jak dowodziłem w moim zdaniu odrębnym załączonym do wyroku wydanego w sprawie *Öcalan przeciwko Turcji (nr 2)* (skargi nr 24069/03, 197/04, 6201/06 i 10464/07, 18 marca 2014 r.), założenie to jest archaiczne, ponieważ resocjalizacja nie jest już rozumiana, poprzez klasyczną analogię medyczną, jako „leczenie” lub „uzdrawianie” więźnia, mające na celu reformację jego charakteru, ale jako zadanie mniej ambitne acz bardziej realistyczne, polegające na przygotowaniu go do życia zgodnego z prawem po opuszczeniu zakładu karnego. Istnieją ku temu trzy powody: po pierwsze problematyczne jest proponowanie, by państwa miały konstytucjonalne uprawnienie do „reformowania” charakteru dorosłej osoby; po drugie wątpliwe jest, że taka reforma jest wykonalna; po trzecie, jeszcze mniej pewna jest możliwość stwierdzenia takiej reformy. Innymi słowy, ideologia rehabilitacyjna stwarza problemy związane z legalnością konstytucyjną, wykonalnością w praktyce oraz możliwością stwierdzenia na gruncie dowodów. Trybunał nawiązał do pojęcia resocjalizacji w par. 70 niniejszego wyroku i przy okazji poprzednich spraw (zob. przykładowo *Stummer przeciwko Austrii [WI]*, skarga nr 37452/02, §§ 93–94, ETPCz 2011), jednak niestety nie wpływa to korzystnie na jednolitość języka prawniczego. Termin „resocjalizacja” występuje też w Regule 223 Regul Procesowych i Dowodowych Międzynarodowego Trybunału Karnego.

Obowiązek państwa w zakresie zapewnienia zindywidualizowanego planu odbywania kary

2. Wielka Izba, spójnie z tokiem rozumowania z wyroku *Vinter i Inni*², uznaje w niniejszej sprawie, że Układające się Strony Konwencji mają pozytywny obowiązek promowania resocjalizacji więźniów (par. 109 wyroku), konkretnie poprzez zapewnienie i wdrożenie zindywidualizowanych planów odbywania kary (par. 103). Po raz pierwszy Trybunał uznał kluczowe znaczenie zindywidualizowanych planów odbywania kary dla promowania resocjalizacji więźniów, które to znaczenie wzmocnione zostało potwierdzeniem tej zasady przez Wielką Izbę. Obowiązek promowania resocjalizacji wynika z art. 3, który nakłada na państwo obowiązek działania lub, by użyć sformułowania Wielkiej Izby, „obowiązek umożliwienia więźniom zrehabilitowania się” (par. 104)³. Z tego względu Wielka Izba uważa obowiązki prawne państwa w zakresie promowania resocjalizacji i zapewnienia oraz wdrażania zindywidualizowanych planów odbywania kary za dwie strony tego samego medalu.

3. Obowiązek promowania resocjalizacji jest oczywiście obowiązkiem środków: państwo jest jedynie zobowiązane do zapewnienia więźniowi środków umożliwiających mu podjęcie starania, by ponownie zintegrować się ze społeczeństwem. Takie znaczenie ma mówiące samo za siebie ostatnie zdanie par. 104. Jednak obowiązek wynikający z art. 3, który polega na zapewnieniu „warunków pozbawienia wolności oraz udogodnień, środków i rodzajów leczenia”, innymi słowy odpowiedni zindywidualizowany plan odbywania kary oraz odpowiednie warunki jego wdrażania, jest obowiązkiem rezultatu, co jasno wynika z brzmienia par. 111. Stwierdzenie Wielkiej Izby w tym paragrafie jest dość asertywne: państwo dopełni obowiązków wynikających z art. 3, „gdy zapewnił” warunki pozbawienia wolności oraz udogodnienia, środki i leczenie umożliwiające skazanemu na karę dożywotniego pozbawienia wolności reintegrację ze społeczeństwem, a obowiązek ten jest niezależny od skłonności więźnia do skorzystania z takich udogodnień, środków i leczenia. To w tym świetle należy interpretować odniesienie do „zindywidualizowanego programu” zawarte w par. 103 w charakterze „przykładu” polityki więziennej ukierunkowanej na resocjalizację. Innymi słowy, znaczenie ilustracyjnego języka par. 103 jest zrozumiałe jedynie w kontekście zdecydowanie asertywnego języka z

2. *Vinter i Inni przeciwko Zjednoczonemu Królestwu* [WI], skargi nr 66060/09, 130/190 i 3896/10, ETPCz 2013 (fragmenty).

3. Istotne jest, by podkreślić nacisk Trybunału na stosowanie sformułowania „obowiązek” w części „Istotne zasady” wyroku (siedem razy w par. 104, raz w par. 105, raz w par. 108, raz w par. 110 i dwa razy w par. 111). Język ten, cechujący się jasnym znaczeniem prawnym, świadczy bez cienia wątpliwości o determinacji Wielkiej Izby w nałożeniu na państwa obowiązkowych zasad.

par. 111. Zindywidualizowany plan odbywania kary stanowi centralny filar ukierunkowanej na resocjalizację polityki więziennej, jednak powinien być wyrażony poprzez zestaw odmiennych warunków odbywania kary pozbawienia wolności, udogodnień materialnych, środków praktycznych oraz leczenia psychiatrycznego, psychologicznego i innego rodzaju leczenia.

4. Z perspektywy Wielkiej Izby obowiązek państwa polegający na promowaniu resocjalizacji oraz zapewnieniu i wdrażaniu zindywidualizowanego planu odbywania kary ma najszerszy możliwy zakres. Chociaż u Murraya zdiagnozowano zaburzenie patologiczne, w szczególności bardzo ograniczony rozwój zdolności umysłowych, nigdy nie uznano go za niepoczytalnego. Ani żaden z kilku psychiatrów proszonych o konsultacje, ani sądy krajowe nie kwestionowały jego odpowiedzialności karnej. Trybunał nie ogranicza jednak zakresu prowadzonej przez siebie analizy do omówienia obowiązku państwa polegającego na zapewnieniu programów resocjalizacji sprawcom poczytalnym. Wręcz przeciwnie, uniwersalny język zastosowany w par. 109, w którym mowa o „leczeniu lub terapii – medycznych, psychologicznych lub psychiatrycznych” jasno wskazuje na skłonność Wielkiej Izby do objęcia państw takich samym obowiązkiem względem niepoczytalnych sprawców. Z uwagi na to, iż stan umysłowy Murraya miał charakter zaburzenia typu borderline, Wielka Izba celowo rozszerzała swoją analizę na sytuację wszystkich „więźniów z problemami psychicznymi” (podpunkt c) „istotnych zasad” w „Ocenie Trybunału”), niezależnie od wagi choroby psychicznej lub zaburzeń więźnia, stopnia niemożności podejmowania przez niego samodzielnych decyzji oraz ustalenia w postępowaniu karnym odpowiedniego statusu prawnego jako sprawcy poczytalnego lub niepoczytalnego. Takie szerokie podejście jest oczywiście zrozumiałe w świetle zarówno zalecenia nr R (98)7 Komitetu Ministrów Rady Europy dla państw członkowskich w sprawie etycznych i organizacyjnych aspektów opieki zdrowotnej w więzieniu oraz Europejskich Reguł Więziennictwa z 2006 r., które Trybunał obszernie cytuje w par. 66 oraz par. 73–76 wyroku.

5. W związku z powyższym, z perspektywy prawa, istnieje międzynarodowy pozytywny obowiązek ciążący na Układających się Stronach Konwencji polegający na konieczności zapewnienia i wdrożenia zindywidualizowanego planu odbywania kary z kompleksową i aktualizowaną oceną ryzyka i potrzeb, przynajmniej dla wszystkich poczytalnych sprawców skazanych na karę dożywotniego pozbawienia wolności lub wieloletniego pozbawienia wolności, a więc na karę pozbawienia wolności przez okres co najmniej pięciu lat⁴. Sprawcy

4. Jak zauważyłem w moim zdaniu odrębnym do wyroku *Tautkus przeciwko Litwie* (skarga nr 29474/09, 27 listopada 2012 r.), a także później wspólnie z sędzią Turković w wyroku *Khoroshenko przeciwko Rosji* ([WI], skarga nr 41418/04, ETPCz 2015), prawo do zindywidualizowanych planów odbywania kary dotyczy sprawców poczytalnych, zwłaszcza tych skazanych na karę dożywotniego lub wieloletniego pozbawienia wolności, a więc karę

niepoczytalni poddawani podobnemu lub dłuższemu okresowi izolacji powinni *a fortiori* korzystać z takiego samego planu. Pomimo widocznej koncentracji na sytuacji skazanych na karę dożywotniego pozbawienia wolności Wielka Izba sugeruje, że jej oparte na zasadach podejście do obowiązku promowania resocjalizacji dotyczy „wszystkich więźniów, w tym odbywających karę dożywotniego pozbawienia wolności”⁵. Odnosząc się konkretnie do zindywidualizowanego programu, Wielka Izba wspomina również ogólnie o „skazanych więźniach”, nie o „skazanych na karę dożywotniego pozbawienia wolności” jako o beneficjentach takiego programu.

6. W rzeczy samej zarówno Rada Europy, jak i Organizacja Narodów Zjednoczonych przez wiele lat i przy wielu okazjach broniły obowiązkowej konieczności stosowania indywidualnych planów odbywania kary stworzonych w oparciu o aktualizowane ryzyko oraz ocenę potrzeb psychiatrycznych i społecznych danego osadzonego, niezależnie od tego, czy jego stan psychiczny jest normalny czy odbiega od normy⁶.

W rezolucji (73) 5 w sprawie wzorcowych reguł minimalnych dotyczących postępowania z więźniami Komitet Ministrów stwierdził:

„7. „Gdy więźniowie są przydzielani do różnych instytucji, należy wziąć należyście pod uwagę ich stan psychiczny (normalny lub odbiegający od normy), a w przypadku skazanych więźniów – szczególne wymogi dotyczące ich leczenia. [...]”

67.4. Indywidualne programy leczenia sporządza się po konsultacjach między personelem różnych kategorii, Więźniowie są angażowani w sporządzanie własnych

pozbawienia wolności na okres co najmniej pięciu lat. Komentarz do Reguły 103 Europejskich Reguł Więziennictwa stanowi: „[W Regule] podkreślono konieczność podejmowania bezzwłocznego działania w celu zaangażowania więźniów w planowanie ich karier w więzieniu w sposób, który najlepiej wykorzystuje oferowane programy i udogodnienia. Planowanie odbywania kary stanowi tego kluczową część, jednak uznaje się, że tego rodzaju planów nie trzeba sporządzać dla więźniów odbywających karę przez bardzo krótki czas”. Limit pięciu lat wynika z definicji długoletniego pozbawienia wolności stosowanej przez Radę Europy. Wersja francuska komentarza przewiduje możliwość planowania odbywania kary nawet w przypadku wyroków krótkoterminowych, co jest sprzeczne z wersją angielską. W wyroku Murray zakres „istotnych zasad” dotyczący planowania odbywania kary nie jest ograniczony do długoletnich wyroków i obejmuje również krótsze okresy pozbawienia wolności.

5. Zob. par. 101, a następnie par. 102 („skazany”) oraz par. 103 („skazani, w tym skazani na karę dożywotniego pozbawienia wolności”).

6. Kierując się własną dobrą praktyką, Wielka Izba przedstawia w niniejszym wyroku wykładnię Konwencji spójną z odpowiednim „miękkim prawem” Rady Europy. Wykładni Konwencji należy dokonywać z uwzględnieniem nie tylko innych traktatów o prawach człowieka, ale także instrumentów „prawa twardego” i „prawa miękkiego” z tego zakresu, a szczególnie systemu ochrony praw człowieka stosowanego przez Radę Europy, w który Konwencja się wpisuje, zgodnie z art. 31 ust. 3 lit. c) Konwencji wiedeńskiej o prawie traktatów (niedawny, godny pochwały przykład – zob. *Harakchiev i Tolumov przeciwko Bułgarii*, skargi nr 15018/09 i 61199/09, § 204, ETPCz 2014 (fragmenty)). Tym niemniej pewne bardzo ważne fragmenty istotnych tekstów międzynarodowych, do których się odniosę, zostały pominięte.

indywidualnych programów leczenia. Programy te powinny być poddawane okresowym przeglądom”. (wyróżnienie własne)

Rezolucja (76) 2 w sprawie traktowania więźniów odsiadujących długoletnie wyroki stanowi, że władze krajowe powinny „udzielać przepustek umożliwiających opuszczenie zakładu karnego nie w ramach zwolnienia z odbywania kary pozbawienia wolności, ale w ramach nieodłącznej części programu leczenia”.

Zalecenie nr R (87) Komitet Ministrów do państw członkowskich w sprawie europejskich reguł więziennych stanowi:

„11.1. „Przy przydzielaniu więźniów do poszczególnych instytucji lub rygorów należy wziąć należycie pod uwagę szczególne wymogi dotyczące ich leczenia, ich potrzeby medyczne, płeć i wiek. [...]

67.1. Ponieważ spełnienie tych celów wymaga indywidualizacji leczenia, a zatem – elastycznego systemu przydziału, więźniowie powinni być umieszczeni w odrębnej instytucji lub oddziale, gdzie każdy może otrzymać odpowiednie leczenie i szkolenie. [...]

68. Możliwie szybko po przyjęciu i zbadaniu osobowości każdego z więźniów z wyrokiem spełniającym kryterium długości, należy przygotować program leczenia w odpowiedniej instytucji opracowywany w świetle wiedzy uzyskanej na temat indywidualnych potrzeb, zdolności i dyspozycji, a w szczególności relacji z krewnymi”. (wyróżnienie własne)

Zalecenie Rec(2003)23 Komitetu Ministrów dla państw członkowskich w sprawie postępowania przez administrację więzienną ze skazanymi na karę dożywotniego pozbawienia wolności i inne długoterminowe kary pozbawienia wolności, stanowi między innymi, co następuje:

„3. Należy mieć na względzie różnorodność charakteru więźniów odbywających karę dożywotniego i wieloletniego pozbawienia wolności oraz brać to pod uwagę, opracowując indywidualne plany odbywania kary (zasada indywidualizacji). [...]

8. Indywidualne planowanie kierowania życiem więźnia lub zarządzania odbywaniem wieloletniej kary powinno mieć na celu zabezpieczenie postępu w obrębie systemu więziennictwa (zasada postępu).

9. W celu osiągnięcia ogólnych celów oraz zgodności ze wspomnianymi zasadami dla każdego więźnia należy opracować kompleksowe plany odbywania kary.

10. Plany odbywania kary powinny uwzględniać ryzyko i konieczność dokonania oceny każdego więźnia oraz być wykorzystywane w celu zapewnienia spójnego podejścia do:

– wstępnego przydziału więźnia;

– postępowego ruchu w obrębie systemu więziennictwa od bardziej rygorystycznych do mniej rygorystycznych warunków, aż po – w sytuacji idealnej – ostateczną fazę odbywania kary w warunkach otwartych, najlepiej w społeczności; [...]

11. Planowanie odbywania kary powinno się rozpocząć możliwie jak najwcześniej po przyjęciu do zakładu karnego, być poddawane przeglądom w regularnych odstępach czasowych i modyfikowane stosownie do potrzeb”. (wyróżnienia własne)

Zalecenie Rec(2006)2 Komitetu Ministrów do państw członkowskich w sprawie europejskich reguł więziennych potwierdza i wzmacnia zapisy z reguł więziennych z 1987 r.

„103.2 Niezwłocznie po przyjęciu opracowuje się raporty odnośnie osobistej sytuacji każdego z osadzonych odbywającego karę, proponowanych planów odbywania przez nich kary i strategii przygotowania do zwolnienia. [...]

104.2. Istnieją procedury dla opracowania i regularnego przeglądu indywidualnych planów odbywania kary dla więźniów, w których bierze się pod uwagę odpowiednie raporty, wyczerpujące konsultacje zarówno wśród personelu, jak i zainteresowanych więźniów, którzy są w to zaangażowani na tyle, na ile to możliwe”. (Wyróżnienia własne)

W standardach CPT (CPT/Inf/E (2002) 1 - Rev. 2011) dotyczące długoletniego pozbawienia wolności oraz więźniów odbywających długoletnie kary pozbawienia wolności opisano szereg problemów psychologicznych, z jakimi mierzą się takie osoby. W ocenie CPT w ramach rygorów oferowanych więźniom odbywającym kary długoletniego pozbawienia wolności powinno się w sposób pozytywny i proaktywny dążyć do rekompensowania takich skutków:

„33. Należy podjąć dodatkowe kroki w celu nadania znaczenia okresowi kary pozbawienia wolności; w szczególności ważnymi elementami pomagającymi takim więźniom w pogodzeniu się z okresem pobytu w zakładzie karnym i, kiedy nadejdzie na to czas, w przygotowaniu się do zwolnienia jest zapewnienie zindywidualizowanego planu odbywania kary izolacyjnej oraz odpowiednie wsparcie psychologiczno-społeczne. [...]

37. Leczenie psychiatryczne powinno opierać się na zindywidualizowanym podejściu, które obejmuje sporządzenie planu leczenia dla każdego pacjenta”. (wyróżnienie własne)

Europejskie standardy penologiczne odpowiadają powszechnie przyjętemu systemowi zatwierdzonemu wiele lat temu przez Organizację Narodów Zjednoczonych i na tym systemie się opierają. Wzorcowe reguły minimalne Organizacji Narodów Zjednoczonych dotyczące postępowania z więźniami stanowią, co następuje:

„8. Więźniów różnych kategorii należy kierować do odrębnych instytucji lub części instytucji, mając na uwadze [...] potrzeby związane z ich leczeniem. [...]

63. (1) Spełnienie tych zasad wymaga indywidualizacji leczenia, a zatem elastycznego systemu dokonywania klasyfikacji więźniów na grupy; [...]

69. Możliwie szybko po przyjęciu i zbadaniu osobowości każdego z więźniów z wyrokiem spełniającym kryterium długości, należy przygotować program leczenia opracowywany w świetle wiedzy uzyskanej na temat indywidualnych potrzeb, zdolności i dyspozycji”. (wyróżnienie własne)

7. Wielka Izba uznaje, że na pozytywny obowiązek promowania resocjalizacji więźniów i zapewnienia oraz wdrożenia zindywidualizowanego programu odbywania kary nie miały wpływu niedostateczne warunki materialne oraz nieodpowiednie zasoby dominujące

na Antylach Holenderskich, jak wykazano w par. 117. Ten brak zasobów nie mógł i nie powinien być powodować lekceważenia potrzeby zalecanego leczenia. W wyroku *Wells i Lee* Trybunał potwierdził już, że „w sprawach dotyczących kar pozbawienia wolności nieokreślonych w czasie realna możliwość rehabilitacji jest nieodzownym elementem dowolnej części pozbawienia wolności”, zauważając przy tym, że „nieodpowiednie zasoby w niniejszej sprawie wydają się konsekwencją wprowadzenia drakońskich środków nieokreślonego w czasie pozbawienia wolności bez niezbędnego planowania i bez realistycznego rozważania oddziaływania tych środków”⁷. Państwa członkowskie muszą zapewnić konieczne środki finansowe na realizację własnej polityki penalnej zgodnie z europejskimi normami w zakresie praw człowieka. W rezultacie, im bardziej oparta na zapłacie za czyny polityka penalna, tym większa potrzeba dostatecznego inwestowania w system więziennictwa w celu przeciwdziałania dobrze znanym negatywnym skutkom tego rodzaju polityki dla kobiet i mężczyzn objętych tym systemem⁸. Jak uznał Trybunał w sprawie *James, Wells i Lee*, nie miało to miejsca w przypadku kar pozbawienia wolności nieokreślonych w czasie w Zjednoczonym Królestwie. Taka sama krytyka wyrażona zostaje w sprawie *Murray* w kwestii drakońskiej polityki więziennej na Antylach Holenderskich.

8. Krytyka wyrażona przez Wielką Izbę znajduje jasne poparcie w pierwszym sprawozdaniu Komitetu Zapobiegania Torturom (CPT) dotyczącym sytuacji w zakładzie karnym Koraal Specht, gdzie skarżący odbył dziewiętnaście lat kary w okresie 1980–1999. W sprawozdaniu CPT mowa jest o wizycie z 1994 r., kiedy to w zakładzie karnym było 198 miejsc, a w czasie wizyty przebywało tam blisko 500 osadzonych. CPT nie złagodziło brzmienia swojego osądu:

„[...] należy na wstępie zauważyć, że placówka stanowi szkodliwe połączenie natłoku, rygoru przewidującego niewiele aktywności oraz złych warunków czystości i higienicznych. Te trzy problemy składają się na ogólną rujnację placówki.

7. *James, Wells i Lee przeciwko Zjednoczonemu Królestwu*, skarga nr 25119/98, 57715/98 i 57877/09, § 200, 18 września 2012 r. Trybunał uznał, że odmawianie więźniom dostępu do programów resocjalizacji skutkowało brakiem realnej szansy na postęp w kierunku rzeczywistego ograniczenia lub wyeliminowania ryzyka, które stwarzają, co czyniło pozbawienie wolności arbitralnym. Oznacza to, że państwo ma obowiązek zapewnienia więźniom rozsądnych możliwości podejmowania działań służących pracy nad ich przestępnym postępowaniem i ryzykiem, które stwarzają. Jeżeli osoba jest pozbawiona prewencyjnie wolności ze względu na ryzyko ponownego popełnienia czynu zabronionego, a jednocześnie pozbawiona koniecznych środków umożliwiających wykazanie, że nie stwarza już zagrożenia, takich jak odpowiednia terapia, oznacza to istnienie naruszenia art. 5 Konwencji (zob. *Ostermüchener przeciwko Niemcom*, skarga nr 36035/04, §§ 73-74, 22 marca 2012 r.).

8. Zob. par. 42 stanowiska Rządu z dnia 1 września 2014 r: Rząd uznał, że „długoletnie pozbawienie wolności może wywoływać u więźniów szereg skutków desocjalizujących” oraz że „CPT zalecił władzom Aruby stworzenie polityki dla takich więźniów” skazanych na karę dożywotniego pozbawienia wolności.

Pozbawienie wolności więźniów w takich warunkach stanowi w opinii CPT nieludzkie i poniżające traktowanie". (wyróżnienie oryginalne)

W odniesieniu konkretnie do więźniów skazanych na karę dożywotniego pozbawienia wolności CPT wyraziła się nawet jaśniej:

„Mając na uwadze między innymi długość i nieokreślony w czasie charakter kary, warunki pozbawienia wolności więźniów osadzonych w blokach dla skazanych na karę dożywotniego pozbawienia wolności, szczególnie niepracujących, **można uznać za nieludzkie**; wiąże się to ze znacznym ryzykiem pogorszenia stanu psychicznego tych więźniów oraz wystąpienia skutków o charakterze psychosomatycznym”.⁹ (wyróżnienie oryginalne)

Trzy lata później sytuacja nie uległa zmianie. W 1997 r. CPT podczas wizyty w tym samym zakładzie karnym stwierdziła te same warunki materialne („ogólny stan obszarów odbywania kary pozbawienia wolności i wyposażenia cel nie uległ poprawie”), jednak zauważyła, że „warunki pozbawienia wolności więźniów odbywających karę dożywotniego pozbawienia wolności faktycznie zmieniły się w porównaniu do tych zaobserwowanych w 1994 r. [...]. W szczególności nie byli oni już zamknięci we własnym bloku, a ich sytuacja była równoważna sytuacji innych więźniów”¹⁰.

Podczas wizyty w tym samym zakładzie karnym w 1999 r. CPT odnotował „pewną poprawę w zakładzie karnym Koraal Specht w pewnych aspektach warunków materialnych pozbawienia wolności, która w znacznym stopniu wynikała ze zmniejszenia liczby osób przebywających w placówce”, jednak dodał, że zakład karny „nadal ma wiele poważnych niedociągnięć, które stwarzają zagrożenie dla podstawowych praw więźniów (w tym prawa do życia i integralności fizycznej) oraz zagrażają stabilności instytucji ze szkodą dla zarówno więźniów, jak i personelu”. Nalegał on na „bardziej rozwiniętą ofertę aktywności dla wszystkich więźniów ze szczególnym naciskiem na odbywających kary długoletniego pozbawienia wolności” i podkreślił, że „więźniom należy oferować szereg konstruktywnych aktywności, które zajmują istotną część dnia”¹¹.

W dniu 1 grudnia 1999 r. skarżącego przeniesiono do *Korrektie Instituut Aruba* (KIA) znanego też jako *Instituto Coreccional Nacional* (ICN) na

9. Sprawozdanie dla władz Królestwa Holandii z wizyty na Antylach Holenderskich przeprowadzonej przez Europejski Komitet Zapobiegania Torturom i Nieludzkiemu lub Poniżającemu Traktowaniu lub Karaniu (CPT), która miała miejsce w dniach 26–30 czerwca 1994 r., CPT/Inf (96) 1.

10. Sprawozdanie dla Rządu Holandii z wizyty na Antylach Holenderskich przeprowadzonej przez Europejski Komitet Zapobiegania Torturom i Nieludzkiemu lub Poniżającemu Traktowaniu lub Karaniu (CPT), która miała miejsce w dniach 7–11 grudnia 1997 r., CPT/Inf (98) 17.

11. Sprawozdanie dla Rządu Holandii z wizyty na Antylach Holenderskich przeprowadzonej przez Europejski Komitet Zapobiegania Torturom i Nieludzkiemu lub Poniżającemu Traktowaniu lub Karaniu (CPT), która miała miejsce w dniach 25–29 stycznia 1999 r., CPT/Inf (2000) 9.

Arubie. Wielka Izba powołuje się w par. 57 wyroku na wizytę CPT w tym zakładzie karnym, która miała miejsce w 2007 r.¹². Ważna jest ta część stosownego sprawozdania, nieprzetoczona przez Wielką Izbę:

„Długoletnie pozbawienie wolności może mieć szereg desocjalizujących skutków dla osadzonych. Poza doświadczeniem instytucjonalizacji więźniowie odbywający długoletnie kary mogą doświadczać szeregu problemów psychologicznych (w tym utraty poczucia własnej wartości oraz pogorszenia umiejętności społecznych) oraz mieć tendencję do narastającego oderwania od społeczeństwa, do którego ostatecznie powrócą prawie wszyscy z nich. W ocenie CPT w ramach rygorów oferowanych więźniom odbywającym kary długoletniego pozbawienia wolności powinno się w sposób pozytywny i proaktywny dążyć do rekompensowania takich skutków. Więźniowie ci powinni mieć dostęp do szerokiego wachlarza znaczących aktywności o zróżnicowanym charakterze (praca, najlepiej o znaczeniu zawodowym; edukacja; sport; rekreacja/integracja). Należy podjąć dodatkowe kroki w celu nadania znaczenia okresowi kary pozbawienia wolności; w szczególności ważnym elementem pomagającym takim więźniom w pogodzeniu się z okresem pobytu w zakładzie karnym i, kiedy nadejdzie na to czas, w przygotowaniu się do zwolnienia jest zapewnienie zindywidualizowanego planu odbywania kary izolacyjnej oraz odpowiednie wsparcie psychologiczne i społeczne. Ponadto zapewnienie takiego rygoru skazanym na karę dożywotniego pozbawienia wolności wpływa pozytywnie na rozwój konstruktywnych relacji między personelem a osadzonym, a przez to wzmacnia bezpieczeństwo w zakładzie karnym”. (wyróżnienie własne)

Wreszcie wizyta CPT w KIA w 2014 r. miała miejsce kilka dni po faktycznym zwolnieniu skarżącego z zakładu karnego¹³. Tak jak siedem lat wcześniej, CPT zalecał, by „władze Aruby podjęły konieczne kroki w celu naprawienia stanu rozpadu i rujnacji zakładu karnego, w tym zapobiegły kolejnym zalaniom. Ponadto w jednej celi nie powinny przebywać więcej niż dwie osoby. Co więcej, należy podjąć działania służące zapewnieniu sztucznego światła oraz wydzielenia aneksu sanitarnego w każdej celi”. Mówiąc konkretnie, powtórzył on swoje zalecenie, iż należy „opracować aktywności dla więźniów z myślą o zapewnieniu, by wszyscy więźniowie (również ci, wobec których stosowany jest areszt tymczasowy) mogli spędzać rozsądną część dnia (tj. 8 godzin lub więcej) poza celą, angażując się w znaczące aktywności o zróżnicowanym charakterze: pracę, najlepiej o znaczeniu zawodowym; edukację, sport, rekreację/integrację”.

Mając świadomość istnienia pięciu szczegółowych sprawozdań, Rząd nie może twierdzić, że nie uzyskał od Rady Europy jasnych wytycznych odnoszących się do właściwych rozwiązań problemu niedociągnięć we własnej polityce więziennictwa na Antylach Holenderskich, a konkretnie w

12. Sprawozdanie dla władz Królestwa Holandii z wizyt w Królestwie w Europie, Arubie i na Antylach Holenderskich przeprowadzonych przez Europejski Komitet Zapobiegania Torturom i Nieludzkiemu lub Poniżającemu Traktowaniu lub Karaniu (CPT), które miała miejsce w czerwcu 2007 r., CPT/Inf (2008) 2.

13. Sprawozdanie dla Rządu Holandii z wizyty na karaibskiej części Królestwa Holandii przeprowadzonej przez Europejski Komitet Zapobiegania Torturom i Nieludzkiemu lub Poniżającemu Traktowaniu lub Karaniu (CPT), która miała miejsce w dniach 12–22 maja 2014 r., CPT/Inf (2015) 27.

zakładzie karnym Koraal Specht oraz KIA. Jedyne brak woli politycznej może wyjaśniać, dlaczego wielokrotnie apele CPT formułowane na przestrzeni trzydziestu lat pozostały bez odpowiedzi¹⁴.

9. Pierwszy argument obrony Rządu sprowadza się do pytania retorycznego: „czy zasadne jest ocenianie postępowania państwa od 1980 r. według normy wprowadzonej przez Trybunał po raz pierwszy w 2013 r.?” Rząd argumentuje, że obowiązek promowania resocjalizacji oraz mechanizm przeglądu wynikają z wyroku *Vinter i Inni*, a zatem nie mogą być przywoływane w niniejszej sprawie. Wielka Izba zdecydowanie obala ten argument i mówi wprost, że te pozytywne obowiązki były wiążące dla pozwanego państwa już w 1980 r. Od chwili wymierzenia kary dożywotniego pozbawienia wolności skarżący był uprawniony do perspektyw na zwolnienie i możliwości mechanizmu przeglądu spełniającego wymogi wynikające z Konwencji. W par. 116 niniejszego wyroku nie pozostawiono cienia wątpliwości co do intencji Wielkiej Izby, by oceniać zachowanie pozwanego państwa, uwzględniając cały okres pobytu Murraya w zakładzie karnym. Trybunał zatem stosuje obowiązek promowania resocjalizacji i ustalenia mechanizmu przeglądu względem okresu pobytu w zakładzie karnym rozpoczynającego się od 1980 r. Czyniąc to, Wielka Izba nie dokonuje w wyroku zastosowania międzynarodowych norm prawnych ze skutkiem wstecznym, ponieważ normy te były jasne na szczelbu europejskim od 1973 r. (zob. rezolucja Komitetu Ministrów (73) 5 w sprawie wzorcowych reguł minimalnych dotyczących postępowania z więźniami), a nawet wcześniej na szczelbu globalnym (zob. Wzorcowe reguły minimalne Organizacji Narodów Zjednoczonych dotyczące postępowania z więźniami z 1955 r.). Mówiąc wprost, Wielka Izba uważa, że wyrok *Vinter i Inni* jedynie przypomina o normach penologicznych, które były wiążące dla państw członkowskich Rady Europy co najmniej od lat osiemdziesiątych XX wieku.

10. Rząd argumentował też, że skarżący, gdy był pozbawiony wolności, nie zgłaszał zastrzeżeń konkretnie co do braku leczenia psychiatrycznego. Wielka Izba odrzuca to stwierdzenie w co najmniej dwóch zdaniach par. 124, które odwołują się do zasady określonej w par. 106. Będąc jednym z najważniejszych praktycznych aspektów pozytywnego zobowiązania państw członkowskich do ochrony fizycznego i psychologicznego dobrostanu osadzonych zgodnie z Konwencją, obowiązek zapewnienia i wdrożenia zindywidualizowanego planu odbywania kary, w tym indywidualnego leczenia psychiatrycznego i psychologicznego, jest obowiązkiem rezultatu

14. Świadectwem negatywnej woli politycznej jest głośne oświadczenie holenderskiego wiceministra bezpieczeństwa i sprawiedliwości z dnia 16 kwietnia 2012 r. „Kara dożywotniego pozbawienia wolności to kara dożywotniego pozbawienia wolności. Powrót do społeczeństwa jest wykluczony, poza wyjątkowymi sytuacjami, gdy wobec więźnia zastosowane jest prawo łaski. Z tego względu więźniowie skazani na karę dożywotniego pozbawienia wolności nie kwalifikują się do aktywności służących reintegracji”. (zob. str. 10 stanowiska skarżącego przed Wielką Izbą).

spoczywającym na Układających się Stronach Konwencji niezależnie od woli osadzonego. Osadzony może oczywiście być zachęcany do przestrzegania takiego planu i współpracy przy jego realizacji, ale fakt, że go odrzuca lub pozostaje bierny nie zwalnia państwa z obowiązku przygotowania, wdrożenia i dokonywania przeglądu indywidualnego planu odbywania kary. Niedopełnienie tego obowiązku wywołuje odpowiedzialność po stronie państwa.

Z tego względu fakt, iż Murray nie wnosił o odpowiednie leczenie psychiatryczne lub odpowiedni program więzienny jest zupełnie bez znaczenia. Zgodnie z międzynarodowymi normami, o których mowa powyżej, tego rodzaju brak inicjatywy ze strony skarżącego w sposób oczywisty nie zwalnia państwa z odpowiedzialności, ponieważ było ono związane obowiązkiem międzynarodowym niezależnym od woli skazanego.

11. Wreszcie Wielka Izba odrzuca też argument Rządu, iż Curaçao i Aruba były jednym krajem w obrębie Królestwa Holandii, a wymiar sprawiedliwości był przedmiotem kompetencji oddzielnych części Królestwa. Stwierdzenie to można łatwo odrzucić na podstawie doktryny zapisanej w art. 4 projektu Artykułów o odpowiedzialności państw za czyny niedozwolone (przyjętego przez Komisję Prawa Międzynarodowego ONZ w 2001 r.), zgodnie z którym postępowanie dowolnego organu państwa, czy to rządu centralnego, czy jednostki terytorialnej państwa, należy uznać w świetle prawa międzynarodowego za czyn danego państwa. To zatem nie Curaçao ani Aruba, ale Królestwo Holandii jest w świetle Konwencji stroną odpowiedzialną za zapewnienie zgodności z jej normami. Z tego samego względu bez znaczenia jest również twierdzenie, jak czynił to Rząd, że nie istniał obowiązek oferowania skarżącemu leczenia psychiatrycznego, ponieważ nie nakazał tego sąd wydający wyrok, tj. Wspólny Trybunał Sprawiedliwości. Przestrzeganie w praktyce Konwencji przez Holandię nie zależy od postanowień lokalnych sądów autonomicznych części Królestwa.

12. Ponadto Trybunał już w przeszłości jasno określił, że nie będzie akceptował tej linii argumentacji, gdy w wyroku *Mathew* potwierdził obowiązek przeniesienia osadzonego z KIA do miejsca bardziej dostosowanego do jego stanu fizycznego i potrzeb zdrowotnych „w razie konieczności w jednym z dwóch pozostałych krajów Królestwa”¹⁵. W ocenie Wielkiej Izby między niniejszą sprawą a sprawą *Mathew* nie zachodzą żadne istotne różnice. Nie akceptuje ona zatem argumentu Wspólnego Trybunału Sprawiedliwości, powtarzanego przez pozwany Rząd, iż „ograniczona inteligencja” oraz „niedostateczna zdolność werbalnego wyrażania się” uniemożliwiła umieszczenie Murraya w zamkniętym zakładzie leczniczym w Holandii¹⁶. Jeżeli w Curaçao nie było dostępu do odpowiedniego leczenia,

15. *Mathew przeciwko Holandii* skarga nr 24919/03, § 215, 29 września 2005 r. Zob. również *Claes przeciwko Belgii*, skarga nr 43418/09, § 99, 10 stycznia 2013 r.

16. Zob. argument przedstawiony przez Wspólny Trybunał Sprawiedliwości Antyli Holenderskich w par. 15 niniejszego wyroku.

skarżący powinien być zostać wysłany do Holandii, gdzie mogła mu zostać udzielona profesjonalna pomoc, w razie konieczności z zapewnieniem tłumaczenia w zakresie jednego z trzech języków, którymi się posługiwał: papiamento, angielskiego lub – z większą trudnością – holenderskiego. Jeszcze mniej akceptowalny jest argument Rządu przedstawiony podczas rozprawy przez Wielką Izbą, iż skarżący nigdy nie wnioskował o przeniesienie do Holandii. Po raz kolejny należy podkreślić, że obowiązek państwa nie musi być wywołany wnioskiem skarżącego; to na państwie spoczywał obowiązek działania z własnej inicjatywy.

Obowiązek państwa w zakresie zapewnienia mechanizmu zwolnienia warunkowego

13. Wielka Izba doprecyzowuje wyrok *Vinter i Inni* w zakresie odnoszącym się do mechanizmu zwolnienia warunkowego w bardzo jasnych słowach, nadając znaczenia ważnym wyrokom Izby wydanym od czasu wyroku *Vinter i Inni*¹⁷. Chociaż Wielka Izba wspomniała o swobodzie Układających się Stron w decydowaniu o konkretnych cechach własnych mechanizmów zwolnień warunkowych, określiła też jasno granice tej swobody. Zgodnie z par. 99 i 100 niniejszego wyroku mechanizm zwolnienia warunkowego musi być spójny z następującymi pięcioma „istotnymi zasadami”:

(1) zasada legalności („zasady o dostatecznym stopniu jasności i pewności”, „warunki określone w przepisach krajowych”);

(2) zasada oceny podstaw penologicznych dalszego pobytu w zakładzie karnym na podstawie „obiektywnych, ustalonych wcześniej kryteriów”, które obejmują resocjalizację (prewencję szczególną), odstraszenie (prewencję ogólną) oraz zapłatę za czyn;

(3) zasada oceny w ustalonych wcześniej ramach czasowych, a w przypadku skazanych na karę dożywotniego pozbawienia wolności – „nie później niż po 25 latach od wymierzenia kary i następnie w ramach okresowego przeglądu”;

(4) zasada uczciwych gwarancji procesowych, które obejmują co najmniej obowiązek uzasadnienia postanowienia o odmowie zwolnienia lub o konieczności powrotu do zakładu karnego;

(5) zasada kontroli sądowej.

W świetle wymogów Konwencji, która jest spójna z zaleceniem Rec(2003)22 Komitetu Ministrów do państw członkowskich w sprawie

17. Ponownie, dla terminologicznej jasności pragnę podkreślić, że stosuję termin „zwolnienie warunkowe” w takim sensie, w jakim stosuje go Rada Europy, a więc na oznaczenie warunkowego zwolnienia lub przedterminowego zwolnienia skazanych więźniów na podstawie zindywidualizowanych warunków obowiązujących po opuszczeniu zakładu karnego; definicja ta nie obejmuje przypadków amnestii ani ułaskawienia w myśl zalecenia Rec(2003)22 Komitetu Ministrów.

zwolnienia warunkowego, Układające się Strony muszą ustanowić mechanizm przeglądu zasadności dalszego odbywania kary pozbawienia wolności względem penologicznych potrzeb więźnia skazanego na karę dożywotniego lub długoletniego pozbawienia wolności. Logiczny wniosek, jaki można wyciągnąć z powyższego zestawu zasad Konwencji, jest taki, że jeżeli mechanizm zwolnienia warunkowego musi być dostępny dla skazanych za najbardziej haniebne zbrodnie, musi on być *a fortiori* dostępny również dla innych więźniów. Sprzeczne z ideą sprawiedliwości byłoby, gdyby sprawcy skazani za mniej poważne czyny nie mogli być zwolnieni warunkowo w sytuacji, gdy są oni zdolni do reintegracji ze społeczeństwem, podczas gdy taka możliwość byłaby zapewniona sprawcom skazanym za poważniejsze czyny. Konwencja zatem, co do zasady, gwarantuje prawo do zwolnienia warunkowego wszystkim więźniom¹⁸.

14. Wielka Izba potwierdza, że – co do zasady – kryteria oceny stosowności zwolnienia warunkowego muszą być ustalone ustawą w sposób jasny i przewidywalny, jak określono w pkt 10 rezolucji Komitetu Ministrów (76) 2, pkt 3, 4 i 20 zalecenia Komitetu Ministrów Rec(2003)22 oraz pkt 34 zalecenia Komitetu Ministrów Rec (2003)23, a w wymiarze międzynarodowym – w art. 110 Statutu Międzynarodowego Trybunału Karnego (Statutu rzymskiego) z 1998r. oraz regule 223 (Kryteria oceny dotyczącej ewentualnego zmniejszenia wymiaru kary) Reguł Procesowych i Dowodowych. Czasy, w których prawo więzienne było dziedziną regulowaną według uznania rządu dawno minęły, ponieważ warunki, tryby i warunki wdrażania kary pozbawienia wolności oraz zwolnienia należą do trzonu zasady legalności, w takim samym stopniu jak skazanie i wymierzenie kary sprawcy. W związku z tym w ocenie Wielkiej Izby kryteria oceny dla celów zwolnienia warunkowego nie są pozostawione swobodnemu uznaniu państw członkowskich. Mechanizm oceny dla celów zwolnienia warunkowego musi opierać się na „obiektywnych i ustalonych wcześniej kryteriach”, a mianowicie na „uzasadnionych podstawach penologicznych” ustalonych wprost w par. 100 wyroku. Poza wyrokiem *Vinter i Inni*¹⁹ orzecznictwem potwierdzonym przez Wielką izbę są wyroki: *Trabelsi przeciwko Belgii*²⁰, *Laszlo Magyar przeciwko Węgrom*²¹ oraz *Harakchiev i Tolumov przeciwko Bułgarii*²². Oznacza to, że więźniom przysługuje wykonalne prawo do zwolnienia warunkowego, jeżeli spełnione są prawne przesłanki zwolnienia

18. Wielka Izba ostatecznie odeszła zatem od niefortunnego orzecznictwa, w myśl którego Konwencja nie przyznaje prawa do zwolnienia warunkowego (*Szabo przeciwko Szwecji* (dec.), skarga nr 28578/03, ETPCz 2006-VIII oraz *Macedo da Costa przeciwko Luksemburgowi* (dec.), skarga nr 26619/07, § 22, 5 czerwca 2012 r.).

19. *Vinter i Inni*, *op.cit.*, §§ 125 i 129.

20. *Trabelsi przeciwko Belgii*, skarga nr 140/10, § 137, ETPCz 2014 (fragmenty).

21. *Laszlo Magyar przeciwko Węgrom*, skarga nr 73593/10, § 57, 20 maja 2014 r.

22. *Harakchiev i Tolumov*, *op.cit.*, §§ 255, 257 i 262.

warunkowego, a nie że wszyscy więźniowie powinni zostać koniecznie zwolnieni warunkowo.

Chociaż Wielka Izba zauważa, że równowaga między poszczególnymi podstawami penologicznymi nie jest „statyczna” i może ewoluować w toku odbywania kary, nie wstrzymuje się od określenia podstawy penologicznej, która powinna przeważać przy ocenie zmieniającej się sytuacji więźnia: ma to być zasada resocjalizacji. Z tego względu logicznym wnioskiem płynącym z rozumowania Wielkiej Izby jest to, że w razie konfliktu różnych podstaw penologicznych, jak na przykład w sytuacji gdy cel resocjalizacji został osiągnięty, ale nadal może istnieć uzasadnienie dalszego pobytu w zakładzie karnym ze względów związanych z koniecznością zapłaty za czyn, to największe znaczenie przy ocenie potrzeby dalszego pozbawienia wolności powinien mieć „postęp więźnia w kierunku rehabilitacji”. Co najważniejsze, Wielka Izba powtarza, że podstawy penologiczne nie są tożsame i nie powinny być mylone z „motywowanymi współczuciem podstawami zdrowotnymi związanymi ze złym stanem zdrowia, stanem fizycznym i dojrzałym wiekiem” (par. 100). Odpowiednie kryteria oceny nie powinny ograniczać się do niepełnosprawności umysłowej lub fizycznej więźnia lub rychłej śmierci. Tego rodzaju „podstawy motywowane współczuciem” są zbyt ograniczone.

15. Zdaniem Wielkiej Izby ocena dla celów zwolnienia warunkowego musi odbywać się w określonych wcześniej, rozsądnych ramach czasowych, jak ustalono w pkt 9 rezolucji (76) 2 Komitetu Ministrów i pkt 5 zalecenia Rec(2003)22 Komitetu Ministrów, a na szczeblu globalnym powtórzono w art. 110 §§ 3 i 5 Statutu Rzymskiego. Jeżeli kwestia zwolnienia warunkowego nie zostanie rozstrzygnięta podczas wstępnej oceny, sytuacja więźnia powinna być poddawana ocenie w rozsądnych, niezbyt odległych od siebie przedziałach czasowych, o czym również mowa jest w pkt 12 rezolucji (76) 2 Komitetu Ministrów oraz pkt 21 zalecenia Rec(2003)22 Komitetu Ministrów. Na potrzeby ustalenia takiej decyzji Wielka Izba powołała się na wyrok *Bodein przeciwko Francji*²³.

16. Wreszcie według Wielkiej Izby mechanizm zwolnienia warunkowego musi być prowadzony przez sąd lub przynajmniej podlegać pełnej kontroli sądowej, zarówno co do faktycznych, jak i prawnych elementów postanowienia o zwolnieniu warunkowym, co również przewidziano w powszechnej normie ustanowionej w art. 110 § 2 Statutu rzymskiego²⁴. Włączając stwierdzenia z wyroków *Laszlo Magyar*, § 57 i *Harakchiev i Tolumov*, §§ 258 i 262 do stwierdzenia Wielkiej Izby na temat „istotnych

23. *Bodein przeciwko Francji*, skarga nr 40014/10, § 61, 13 listopada 2014 r.

24. Zob. par. 100 wyroku. Posłużenie się formą „powinien” odzwierciedla bezpośrednio intencję Wielkiej Izby, jaką było narzucenie zasady nadzoru sądowego postanowienia o zwolnieniu warunkowym, zgodnie z którą prawo więźnia do tego, by wiedział, co musi zrobić, by można było rozważyć jego zwolnienie, a także na jakich warunkach, musi zostać zabezpieczone gwarancją kontroli sądowej.

zasad”, sędziowie Wielkiej Izby jednogłośnie odrzucają wszelkie mechanizmy zwolnienia warunkowego, które dają organom rządowym lub administracyjnym ostatnie słowo w kwestii przeglądu wyroku i które oddawałyby decyzję o dalszym pobycie więźnia w zakładzie karnym w ręce władzy wykonawczej, a przez to prowadziły do obejścia ostatecznej odpowiedzialności władzy sądowniczej, powierzając tym samym uprawnienia sądownicze władzy wykonawczej i naruszając zasadę trójpodziału władzy. Zatem przegląd dokonywany przez gubernatora, ministra lub innego urzędnika administracyjnego nie jest dostatecznie niezależny, aby spełniał europejskie normy w zakresie praw człowieka²⁵.

Ponadto, decyzje o tym, by pozostawić więźnia w zakładzie karnym lub nakazać mu powrót do zakładu karnego muszą być podejmowane z zachowaniem procesowych gwarancji rzetelności, takich jak gwarancja uzasadnionej decyzji²⁶. Dorozumianym wnioskiem płynącym z tego zdecydowanego sformułowania zasady przez Trybunał jest to, iż mechanizm zwolnienia warunkowego powinien obejmować również usne wysłuchanie więźnia oraz zapewnienie odpowiedniego dostępu do akt, zgodnie z pkt 32 zalecenia Rec (2003)22 Komitetu Ministrów, art. 110 § 2 Statutu rzymskiego oraz Regułą 224 Reguł Procesowych i Dowodowych. W przeciwnym wypadku rzetelność procedury przeglądu byłaby złudna.

Podsumowując, ustalwszy omówione powyżej, obowiązkowe „istotne zasady”, Wielka Izba osiągnęła w wyroku *Murray* punkt graniczny w zakresie ustalania norm ochrony praw człowieka w stosunku do więźniów w Europie. System zwolnień warunkowych na Antylach Holenderskich jest podobny do cypryjskiego systemu korekty kary dożywotniego pozbawienia wolności, który zależy od uznania prezydenta, z zastrzeżeniem zgody prokuratora generalnego²⁷. Należy przypomnieć, że w systemie cypryjskim nie ma obowiązku informowania więźnia o opinii prokuratora generalnego na temat wniosku o przedterminowe zwolnienie ani też prezydent nie musi podawać uzasadnienia oddalenia takiego wniosku. Co więcej, nie istniały podane do wiadomości publicznej procedury ani kryteria regulujące stosowanie tej procedury. Wreszcie odmowa przedterminowego zwolnienia więźnia z zakładu karnego nie podlegała możliwości zaskarżenia na drodze

25. Ta sama zasada wynika z wyroku *Weeks przeciwko Zjednoczonemu Królestwu*, skarga nr 9787/82, §§ 58 i 69, Seria A nr 114, i *T. przeciwko Zjednoczonemu Królestwu* [WI], skarga nr 24724/94, § 121, 16 grudnia 1999 r.

26. Zob. par. 100 wyroku. Zastosowanie sformułowania „może” przy odwoływaniu się do podstaw, które mają być przedstawione, by więzień wiedział, co musi zrobić, by rozważano jego zwolnienie i na jakich warunkach nie powinno być mylnie interpretowane. Uzasadnienie jest wymagane za każdym razem, gdy decyzja w sprawie zwolnienia warunkowego jest negatywna lub gdy zakłada ona konieczność powrotu do zakładu karnego, natomiast podawanie uzasadnienia nie jest konieczne w okolicznościach przeciwnych, tzn. gdy decyzja w sprawie zwolnienia warunkowego jest pozytywna lub gdy nie nakazuje się powrotu do zakładu karnego.

27. *Kafkaris przeciwko Cyprowi* [WI], skarga nr 21906/04, § 72, ETPCz 2008.

kontroli sądowej. W „istotnych zasadach” sformułowanych w wyroku *Murray* Wielka Izba zasadniczo bardzo krytycznie odnosi się do tak uznaniowego i nieprzejrzystego systemu. Europa od czasu wyroku *Kafkaris* zmieniła się, a wraz z nią zmienił się Trybunał. Wyrok *Vinter i Inni* zyskał w wyroku *Murray* godnego następcę.

Zastosowanie norm europejskich do niniejszej sprawy

17. Murray był pozbawiony wolności przez ponad trzydzieści cztery lata i w tym okresie nie poddano go żadnemu leczeniu psychiatrycznemu ani psychologicznemu, niezależnie od jasno wyrażonej potrzeby zastosowania takiego leczenia²⁸. Do Rządu zwrócono się o przedłożenie wszystkich raportów psychiatrycznych związanych z oceną potrzeb psychicznych skarżącego. Rząd przedłożył cztery raporty psychiatryczne: z dnia 11 października 1979 r., 10 lutego 1994 r., 21 lipca 2012 r. oraz 17 sierpnia 2012 r., a także „pismo” psychiatry z dnia 6 września 1991 r. Oznacza to, że do czasu procedury przeglądu zainicjowanej zgodnie z nowymi przepisami Kodeksu karnego Curaçao, powstały jedynie dwa raporty psychiatryczne i jedno „pismo” psychiatry. Dwa raporty psychiatryczne w okresie między 1980 r. a 2012 r. – taki był zakres profesjonalnej opieki psychiatrycznej, jaką skarżący otrzymał przez dwadzieścia dwa lata pobytu w zakładzie karnym. Jak zauważył Wspólny Trybunał Sprawiedliwości w wyroku z dnia 21 września 2012 r., oceniając ryzyko recydywy skarżącego istniejące w chwili wymierzenia kary w 1980 r. oraz w okresie pobytu w zakładzie karnym, „od tamtego czasu nie miało miejsca żadne leczenie w żadnej postaci ani formie”. Sędziowie antylscy nie mogli wyrazić się jaśniej. Co zrozumiałe, sędziowie Wielkiej Izby niniejszego Trybunału nie mogą w par. 122 niniejszego wyroku dojść do innego wniosku, jak tylko uznać, że Murray przez cały okres pobytu w zakładzie karnym nie został poddany leczeniu.

18. Poza brakiem odpowiedniego programu więziennego dostosowanego do osobistych potrzeb Murraya należy mieć na uwadze również to, że do listopada 2011 r. w Curaçao nie istniał żaden właściwy mechanizm przeglądu, który spełniałby wymogi orzecznictwa Trybunału oraz europejskie normy penologiczne. Większość składu orzekającego umyślnie postanowiła nie poruszać tego aspektu sprawy w par. 126, chociaż ustanowiła „istotne zasady” dla tego celu we wcześniejszych par. 99 i 100. System ułaskawień obowiązujący na dawnych Antylach Holenderskich nie przewidywał zgodnych z prawem, obiektywnych, penologicznych kryteriów

28. Już w 1979 r. w raporcie psychiatrycznym stwierdzono, że skarżący „powinien zostać umieszczony w zamkniętym zakładzie leczniczym dla osób o osobowości psychopatycznej, by przejść długotrwałe leczenie pod ścisłym nadzorem”. Na tej podstawie w wyroku z dnia 11 marca 1980 r. Wspólny Trybunał Sprawiedliwości Antyli Holenderskich uznał sam, że osadzenie w zamkniętym zakładzie leczniczym byłoby „w tej sytuacji najbardziej stosownym środkiem”.

kontroli wyroku, ram czasowych przeglądu, nadzoru sądowego, obowiązku przedstawienia uzasadnienia decyzji gubernatora o odmowie ułaskawienia ani ustnego wysłuchania osadzonego. Nie gromadzono zaktualizowanych opinii lekarskich ani raportów psychiatrycznych dotyczących stanu psychicznego skarżącego ani informacji od władz zakładu karnego, które to opinie i raporty byłyby do dyspozycji Prokuratora Generalnego lub Wspólnego Trybunału Sprawiedliwości. Całość procedury zależała od uznania Gubernatora, który mógł swobodnie postąpić wbrew opinii Prokuratury lub wbrew opinii Wspólnego Trybunału Sprawiedliwości przychylającego się do zwolnienia²⁹.

W rzeczywistości Murray przedłożył trzynaście wniosków o zwolnienie warunkowe, które albo były oddalone bez podania uzasadnienia, albo pozostawały bez odpowiedzi³⁰. Na początku 2013 r. zdiagnozowano u niego nowotwór. W dniu 2 września 2013 r. został przeniesiony z powrotem do zakładu karnego w Curaçao, aby ułatwić leczenie. Po interwencji Trybunału w odpowiedzi na wniosek o udzielenie zabezpieczenia skarżący został umieszczony w domu opieki w Curaçao, gdzie pilnowało go dwóch strażników. Na operację było za późno. Ponieważ leczenie w zakładzie karnym nie wchodziło już w grę, dopiero w dniu 31 marca 2014 r. skarżący został ułaskawiony przez Gubernatora, co wiązało się z umorzeniem pozostałego wymiaru kary i umożliwieniem mu godnej śmierci w obecności rodziny na Arubie. Nawet wówczas skarżący został pozostawiony sam sobie. To jego siostra, z własnej niewielkiej renty, musiała płacić za opiekę pielęgniarską³¹.

19. Większość składu orzekającego świadomie wstrzymała się od oceny nowego mechanizmu okresowego przeglądu, który wszedł w życie w

29. Tak samo wygląda sytuacja systemu ułaskawień na podstawie art. 93 nowej Konstytucji Curaçao, która weszła w życie w dniu 10 października 2010 r. Należy w tym kontekście zauważyć, że w dniu 8 listopada 2013 r. Sąd Konstytucyjny Sint Maarten, należącego do Królestwa Holandii, wydał wyrok dotyczący między innymi możliwości wymierzania kary dożywotniego pozbawienia wolności z zastrzeżeniem że skazany na taką karę musi mieć zarówno możliwość skorzystania z przeglądu wyroku, jak i perspektywę zwolnienia. Sędziowie sądu konstytucyjnego powołali się nawet na wyrok Wielkiej Izby wydany w sprawie *Vinter*, by uzasadnić negatywną oceną przepisów obowiązujących w Sint Maarten podobnych do tych istniejących w Curaçao do 2011 r. Ponieważ nowy Kodeks karny Sint Maarten nie przewidywał żadnych przepisów dotyczących takiego przeglądu, a Rząd nie był skłonny do zobowiązania się do zastosowania prawa łaski, Sąd Konstytucyjny uznał, że jest zmuszony do wykreślenia szeregu przepisów dotyczących kary dożywotniego pozbawienia wolności (zob. holenderski tekst postanowienia na stronie internetowej *Rzecznika Praw Obywatelskich Sint Maarten*). To ważne orzecznictwo, zignorowane przez pozwane państwo, pokazuje, że sędziowie sądu konstytucyjnego Sint Maarten byli nie tylko świadomi wyroku *Vinter*, ale byli również gotowi wyciągnąć z rozstrzygnięcia Wielkiej Izby dokonanego w tamtej sprawie szereg logicznych wniosków.

30. Zob. par. 23 wyroku.

31. Zob. par. 13 i 16 uwag skarżącego z dnia 10 sierpnia 2014 r., niekwestionowanych przez Rząd.

Curaçao z dniem 15 listopada 2011 r. Chociaż po wniesieniu skargi do Trybunału wprowadzony został nowy system, potrzeba była ewidentnie jego ocena, ponieważ skarżący pozostawał pozbawiony wolności do dnia 31 marca 2014 r., już po wydaniu wyroku Wspólnego Trybunału Sprawiedliwości z dnia 21 września 2012 r. o zastosowaniu nowych przepisów art. 1:30 Kodeksu karnego Curaçao. Z tego względu Trybunał powinien był ocenić obowiązujące przepisy dotyczące okresowego przeglądu kar dożywotniego pozbawienia wolności w okresie między 15 listopada 2011 r. a 31 marca 2014 r.

Chociaż gwarancje kontroli sądowej - nie później niż dwadzieścia lat po pozbawieniu wolności i co każde kolejne pięć lat - procedury kontradiktoryjnej, ustnego wysłuchania więźnia, dostępu do akt oraz uzasadnienia postanowienia są ważnymi udoskonaleniami ram prawnych Curaçao, fakt, iż kryteria przeglądu nie są dostatecznie doprecyzowane w pierwszym akapicie art. 1: 30 („zasadny cel”), jest problematyczny z perspektywy europejskich praw człowieka. Przy formułowaniu kryteriów przeglądu występuje zbyt duża swoboda uznania. Nie ma sposobu, by skazany na karę dożywotniego pozbawienia wolności wiedział, co ma zrobić, by rozważano jego zwolnienie i na jakich warunkach. Dodatkowe doprecyzowanie tych kryteriów w akapicie drugim z odwołaniem się do opinii ofiary lub żyjących krewnych ofiary oraz ryzyka recydywy nie wystarczą, by spełnić wymogi zasady legalności. Wręcz przeciwnie – fakt, że stanowisko ofiar lub ich krewnych jest uwzględniane przy badaniu tego, czy dalsze odbywanie kary dożywotniego pozbawienia wolności jest nadal uzasadnione, prowadzi do pomylenia oceny zasadności podstaw penologicznych z zaspokojeniem żądzy odwetu ofiar lub ich krewnych. Koncentrując się na potrzebie odwetu i żalu, polityka ta przypisuje dominującą rolę najgorszej z możliwych form odpłaty za czyny: ślepego, instynktownemu uczuciu, że „skazany zasłużył” występującemu po stronie ofiar lub ich krewnych. Sprawca będzie musiał „zgnić w więzieniu”, o ile tylko ofiary lub ich krewni uznają swoją żądzę odwetu za niezaspokojoną, nawet jeżeli jest on gotowy do prowadzenia zgodnego z prawem życia w społeczeństwie.

Co gorsze, polityka ta w sposób oczywisty odbiega od obowiązku zapewnienia przez państwo właściwych środków dla ofiar przestępstwa umożliwiających im pogodzenie się ze stratą. Im mniej państwo spełnia swój obowiązek wobec ofiar lub ich krewnych, tym bardziej skłonni będą oni kompensować swoją stratę potrzebą przedłużania pobytu sprawcy w zakładzie karnym. Chociaż więzień jest „zrehabilitowany”, może przebywać w dalszym ciągu w zakładzie karnym jako kozioł ofiarny porażki państwa w zaspokojeniu potrzeb ofiar lub ich krewnych. *De facto* dokładnie to wydarzyło się w niniejszej sprawie: Wspólny Trybunał Sprawiedliwości uznał w wyroku z dnia 21 września 2012 r., że ponieważ krewni ofiary nigdy nie otrzymali odpowiedniej pomocy psychologicznej, zwolnienie skarżącego

byłoby dla nich dużym wstrząsem. Co więcej, uznał nawet, że czyn, którym rzekomo groził im w 1979 r., tj. 23 lata wcześniej, mógłby nadal przyczyniać się do ich poczucia zagrożenia.

20. Po kolejnych odmowach w odniesieniu do trzynastu wniosków o ułaskawienie wyrok Wspólnego Trybunału Sprawiedliwości z dnia 21 września 2012 r. zawierał wzmiankę o ryzyku recydywy spowodowanym „zaburzoną osobowością”. Murray nie mógł zostać zwolniony po prostu dlatego, jak przyznali sędziowie antylscy, że nigdy nie poddano go leczeniu psychiatrycznemu. Jedynym możliwym rozwiązaniem umożliwiającym resocjalizację byłoby zapewnienie mu odpowiedniego leczenia psychiatrycznego, czego nawet nie spróbowano. Innymi słowy, państwo odmawia ułaskawienia do czasu, gdy skazany jest zdolny do prowadzenia zgodnego z prawem życia w społeczeństwie, co może nastąpić tylko wówczas, gdy więzień jest poddany odpowiedniemu leczeniu psychiatrycznemu przez państwo, lecz to samo państwo wstrzymuje jego leczenie. To sytuacja jak z „Paragrafu 22”: państwo nakłada warunek zwolnienia, ale odmawia więźniowi środków umożliwiających spełnienie tego warunku. W tym kontekście, mówiąc realistycznie, wynik wszelkich przeglądów dokonywanych przez Gubernatora lub Wspólny Trybunał Sprawiedliwości można założyć z góry³².

Wnioski

21. Żaden więzień, niezależnie od tego, jak odrażający czyn popełnił, nie zasługuje na to, by traktować go jak zapomnianego „ludzkiego śmiecia”, że posłużę się tu słowami byłego przewodniczącego Trybunału, Jeana-Paula Costy³³. To właśnie stało się ze skarżącym Jamesem Murrayem. Brak leczenia psychiatrycznego sprawił, że jego kara dożywotniego pozbawienia wolności faktycznie nie mogła zostać skrócona. Naruszenie art. 3 było jeszcze poważniejsze ze względu na istnienie w czasie wymierzenia kary uznaniowego i niejasnego systemu ułaskawień, który nie spełniał wymogów Konwencji i nie pomagał skarżącemu. Nowo wprowadzony na podstawie art. 1:30 Kodeksu karnego Curaçao mechanizm okresowego przeglądu, który również nie złagodził kary, jest też problematyczny ze względu na brak

32. Niniejsza sprawa stanowi kolejny ewidentny przykład, by w europejskim prawie w zakresie praw człowieka apelować o kategoryczne zasady przeciwko karze dożywotniego pozbawienia wolności. Wymaga tego powszechne uznanie zasady resocjalizacji sprawców skazanych na karę pozbawienia wolności oraz powstający konsensus w kwestii zakazu kary dożywotniego pozbawienia wolności wobec sprawców poczytalnych (zob. moje zdanie odrębne w sprawie *Öcalan przeciwko Turcji (nr 2)*, *op.cit.*). Pozostaje mieć nadzieję, że pewnego dnia Trybunał pójdzie z duchem czasu i podejmie dodatkowe kroki na rzecz odrzucenia stosowania kary dożywotniego pozbawienia wolności wobec sprawców poczytalnych, uznając ją za jawne naruszenie *per se* art. 3 Konwencji.

33. Zob. zdanie odrębne przewodniczącego Costy w sprawie *Leger przeciwko Francji*, skarga nr 19324/02, 11 kwietnia 2006 r.

przewidywalności podstaw przeglądu kary oraz dominującą rolę polityki penalnej opierającej się na czystej zapłacie za czyn i ukierunkowanej na odwet.

Sprawiedliwość w przypadku Jamesa Murraya przyszła zbyt późno. Nie przeżył męki trzydziestu czterech lat niehumanitarnego pobytu w zakładzie karnym. Choć nie mógł skorzystać na zadośćuczynieniu za szkodę niemajątkową, jakiej doznał, aktem sprawiedliwości będzie przyznanie takiego zadośćuczynienia jego spadkobiercom.

WSPÓLNA CZĘŚCIOWO ROZBIEŻNE ZDANIE ODREBNE
SĘDZIÓW SPIELMANNA, SAJÓ, KARAKAŞ I PINTO DE
ALBUQUERQUE

(Tłumaczenie)

Głosowaliśmy przeciwko pkt 3 sentencji stanowiącemu, że – jak uznała większość składu orzekającego – uznanie naruszenia stanowi samo w sobie dostatecznie słuszne zadośćuczynienie za szkodę niemajątkową, której mógł doznać skarżący.

Na początku pragniemy zauważyć, że fakt, iż skarżący zmarł w dniu 26 listopada 2014 r., a więc w toku postępowania, nie powinien wyłączać możliwości przyznania słusznego zadośćuczynienia z tytułu poniesionej szkody niemajątkowej. Trybunał przyznawał już wcześniej słuszne zadośćuczynienie z tytułu szkody niemajątkowej w sprawach, w których skarżący zmarł w trakcie postępowania (zob. w szczególności w kontekście naruszenia art. 3 – wyroki *Avcı i Inni przeciwko Turcji*, skarga nr 70417/01, 27 czerwca 2006 r., *Keser i Kömürcü przeciwko Turcji*, skarga nr 5981/03, 23 czerwca 2009 r.; w innych kontekstach *Ernestina Zullo przeciwko Włochom* [WI], skarga nr 64897/01, 29 marca 2006 r.; *Jėčius przeciwko Litwie*, skarga nr 34578/97, ETPCz 2000-IX; *Reynolds przeciwko Zjednoczonemu Królestwu*, skarga nr 2694/08, 13 marca 2012 r.; a także *Benkő i Soósné Benkő przeciwko Węgrom*, skarga nr 17596/12, 8 lipca 2014 r.).

Niniejsza sprawa pozwoliła Wielkiej Izbie rozwinąć i doprecyzować orzecznictwo dotyczące niepodlegających skróceniu kar dożywotniego pozbawienia wolności. Charakterystycznym dla niniejszej sprawy był brak rozwiązań dostosowanych do stanu zdrowia skarżącego. Skarżący nie uzyskał leczenia psychiatrycznego, które dałoby mu możliwość rehabilitacji lub perspektywę na zwolnienie. W par. 105–112 wyroku Trybunał określa zasady orzecznictwa dotyczące opieki zdrowotnej zapewnianej więźniom, w szczególności skazanym na karę dożywotniego pozbawienia wolności z problemami psychicznymi. Stosując te zasady do niniejszej sprawy oraz dochodząc do rozstrzygnięcia, iż kara dożywotniego pozbawienia wolności w przypadku skarżącego nie podlegała faktycznie skróceniu, Trybunał uznaje, że skarżącemu nie zapewniono żadnego rodzaju leczenia, ani nawet nie oceniono jego potrzeb i możliwości w zakresie leczenia (zob. Par. 125).

Niniejsza sprawa różni się zatem od sprawy *Vinter i Inni przeciwko Zjednoczonemu Królestwu* ([WI], skarga nr. 66069/09, 130/10 i 3896/10, ETPCz 2013) i to z tego względu uważamy, że Trybunał powinien był przyznać zadośćuczynienie z tytułu szkody niemajątkowej doznanej przez skarżącego.